

Малкъар жазычуланы суратлау-адабият, жамауат-санат журналлары

1958 жылдан бери чыгъады.

№ 4 (176) июль-август 2014 ж.

Учредительле –

КъМР-ни СМИ эм жамауат бла дин биригиулени
къырал комитети, Жазычуларыны союзу

Баш редактор
Додуланы Аскер

Редколлегия:

Бепайланы Муталип
Гадийланы Ибрагим
Гуртуланы Салих
(бёлюмню редактору)
Ёлмезланы Мурадин
(жууаплы секретарь)
Зумакъулланы Танзиля
Мъзыланы Къаншаубий
Созайланы Ахмат
Толгъурланы Зейтун
Хубийланы Назир
Шауаланы Хасан

Кенгешчи къауум:

Абшаланы Магомет (Нальчик)
Атабийланы Али (Нальчик)
Бёзюланы Руслан (Москва)
Гербекланы Нюрюлю (Астрахань)
Ёзденланы Альберт (Черкесск)
Лайпанланы Билял (Норвегия)
Тамбийланы Бурхан (Карачаевск)
Темиржанланы Махти (Нальчик)
Тюменланы Мурадин (Нальчик)
Уфук Тузман (Турция)

**ЭЛБРУС
МИНГИ ТАУ**

НАЛЬЧИК – 2014

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ ТАНЗИЛЯНЫ ТУУГЪАН КЮНЮ

---

* * *

Бу дунияда керти кьонакь эсем да,
Кьонакьбайда мытымай унутулдукь,
Бу дунияда жауун татмыты эсем да,
Жерге тюшюп, мытымайын жутулдукь,
Не ахшыды бу дунияны кьоргеним,
Атый, тилэй, кьууана да билгеним!

Бу дунияда кьар хатутукь эсем да,
Жерге тюшюп, барде эрип кетерик,
Бу дунияда ташыл чептукь эсем да,
Саргьалгыбынты, чалгы аузу жетерик,
Не ахшыды бу дунияны кьоргеним!
Атылыгыбын, татлылыгыбын билгеним!

Зумакьулланы Танзиля, 1969 ж.

ФАХМУНУ КЮЧЮ

Танзиля татлы, ачы сёзню айтыргъа да бирча устады. Поэт ачы сёзден къоркъургъа керек туююлдо – адамны жашауу дайым да, кюн сайын да татлы болуп турмайды. Дунияда къууанч, ыра-хатлыкъ, насып болгъанлары кибик, ёлюм, къыйынлыкъ, бушуу, жарсыу, ауруу, къартлыкъ да бардыла. Поэзия уа жашауну керти ёню, кюзгюсю да болургъа керекди. Аны жалгъан сёз айтыргъа эркинлиги жокъду, халкъны ишин, кишилигин, тынчлыгъын, къыйынлыгъын, байрамын, жилауун, ётген тарыхын да бирча тюз, жалгъансыз кёргюзтюрге борчлуду. Алайсыз, бир тилде да тынч поэзия болмаз. Танзиляны назмулары керти жазылгъан чыгъар-маладыла, магъаналары тюздю, теренди. Жашауну сыйдамлап, ачыгъа татлы демей, акъгъа – акъ, къарагъа къара дейди. Аны назмулары алай жазылгъанлары себепли, окъуучулары кеслерине ийнандырадыла. Ол къууанчны поэтге фахмуну кючу бергенди.

Танзиля Зумакулованы шёндю хайт деген заманыды, уста-лыгъыны бишген кезиуюдо. Бизни бек фахмулу поэтлерибизден бири болургъа аны къолундан келгенин барыбыз да кёрдюк. Фах-мусуна, сёзюню кючюне, усталыгъына да ийнандыкъ. Ол аны кесине да, бизге да къууанчлы затды. Танзиля мындан ары да кёп ахшы китап жазарына, литературабызгъа кёп игилик этерине барыбыз да ийнанабыз. Мен бу сёзлени Танзиляны бек фахму-лу адамгъа, бек иги поэтлерибизден бирине санагъаным себепли жазгъанма.

Къайсын КУЛИЕВ

Къулийланы Къайсын бла Зумақулланы Танзиля

ЭЛБРУСЛУ САПФО

Мен Танзиля Зумакулова бла Пушкинни ата журтунда – поэзия байрамында танышханма.

Къалай эсе да, ол къатымда къадарда, бу чакъда, не да тюрленгенча, жаз кюнню тамашалыгъы къанат битдиргенча, поэзияны нюр жарыуу жюрегими тебиуон бир сейир башхартханча болгъан эди. Аны аты мени жюрегимде, мени эсимде, лирикалы китабымы бетлеринде, тюшюмде, тюнюмде да къалгъанды... Танзиля... Бу сёз жазгъан назмуларымы гыллыууду, алагъа жарыкъ берген къудуретди.

Арисейни закий поэти жюрюген жаяу жолчукъланы айлана, къайтарып-къайтарып къатлайма назмуну:

*Я помню чудное мгновенье:
Передо мной явилась ты,
Как мимолётное виденье,
Как гений чистой красоты.*

Пушкинни бу тизгинлерин мен Танзилягъа атап айтама. Тёгерек да поэзия бла солуй. Биз, бирге айлана, поэзияны юсюнден сёлеше. Жюрегим а хар такъыйкъаны аны къарамыны жумушакълыгъындан жарата. Биз бусагъатчыкъда танышханбыз. Мен а аны ич дуниясын, фахмусун игирек билирге асыры суйгенден...

Кёп поэтессала жазадыла кишиликни тилинде, кёп поэтле уа къарыусуз, тузу-мыстысы болмагъан тизгинле тырнайдыла. Поэзия неден да алгъа – поэзияды. Ол, къудуретден, табийгъатдан, бийикден, тамырладан келип сингеди къаннга да. Жигитликге, эрликге чакъырмаймыды да Танзиляны ауазы бу тизгинледе:

*Бююн билмейме кесим да –
Жиляймамы, жырлаймамы?
Туугъан жерими юсюнде,
Эшта, къууанчдан жиляйма*

*Не кёп къыйынлыкъ кёрсем да,
Кенде ёлсе да кёп ахлум,
Жерим, жиляма ёлсем да,
Сенде къазылса къабырым.*

Антны, ана сютюню сыйлылыгъына тенг болгъан сёзле! Ала Минги тауну хар ташыны бетине себиллик сёзледиле. Ол сёзлени айталгъан адамны халкъын энди бир заманда да ёз туугъан жеринден киши кенгнге аталмаз.

Къалай-алай болса да, къурчну бла кюмюшню ауазлары башхаракъдыла. Танзиляны кюмюш ауазлы лирикасы, Ата журтуну тауларыны тѣпелерича, тазады, огъурлуду, бийикди. Аны кюмюш ауазында не къадар тиширыу жылыу, чомартлыкъ, халаллыкъ барды. Танзиля чынтды адамлыгъы болгъан поэтди. Аны бар поэзиясыны солууу адамгъа уллу суймекликден къуралгъанды. Ол а мени, адам улуну юсюнден жазаргъа кюрешген назмучуну, бек къууандырады, ёхтемлендиреди, сейирге къояды. Ол хар инсанны да сюеди: ала къайсы къыралда да жашасынла, не тилде да сѣлешсинле, не иш бла да кюрешсинле, жаланда адамлыкъларын тас этмесинле ансы. Бусагъатда чыкъгъан китабында Прибалтикада жашагъан адамлагъа аталгъан назмуларын окъуп, таза жюрегимден къууаннганымы букъдуралмайма. Алайды да, поэзия халкъланы, тюрлю-тюрлю тилледе сѣлешген адамланы бир бирге жууукъ этеди, танышдырады, суйдюреди. Ол а поэзияны сыйлы да, огъурлу да, бийик да борчуду. Аны жырча, музыкача, аллай ариу аты мени жюрегими тынгысыз этгенлей турады. Бюгюн а туугъан кюнюне аталып, назму да жаратылгъанды. Алай сѣзню кюню жетмейди жюрегимде болгъанны айтыргъа. Алайды да – поэзия жолунг узакъ болсун, бийик болсун, бизни элбрусчу Сапфобуз!

*Эдуардас МЕЖЕЛАЙТИС,
Латвияны халкъ поэти.*

*Солдан онгнга: Татьяна Смертина, Эдуард Межелайтис,
Зумақулланы Танзиля, Кадрия Темирбулатова*

ПОЭТ ЭГЕЧИБИЗ

Жашагъан дуниясында адамны туугъан жеринден багъалы не барды? Бир зат да угъай...

Танзиля, сени поэзиянг да манга алай багъалы, сыйлы да кёрюнеди... Ол бизни туугъан ташыбызны кьудурети кибики – бийик, жерибизни кырдыгы кибики – кёк, кёгюбюзю жулдузу кибики – кёп болгъанлай, ёмюрден ахыргъа баргъанлай турлукъ, къарагъан кёзю, окъугъан жюрекни да жапсаргъанлай, жарыгъанлай турлукъ поэзияды. Ол мени кёз аллымда бир къаяда жангыз гюл болуп чагъады, бир жер этегинден къызыл кюн болуп чыгъады. Бир кече белинде таулу аналаны бешик жырлары айтылгъанлай – мамыр, бир а уллу Хожну жыры айтылгъанлай, жер титиреп, кёк кёкюрөп, элия атылгъанлай, къайгъылы болады.

Да къайгъылы болмай да къалай къалсын, сени кибики, фахму кьудурети, аналыкъ къачы да, тейри къылычы кибики, бийик тохтагъан поэт тиширыуну тынгысыз жюреги жыйырма миллион адамы озгъан урушда къырылгъан къыралда. Да къалай унутур эдинг сен ол сексен минг кюйген элни, ол эки минг кюйген сахарны бюгюнню жашауда – эсингден шашдырып. Аланы санында орулукъ сабанла къар тюбюнде юшюп, къаудан болуп къалгъан, бизге – сабийлеге, къар къарматып, шор къаратхан, будай башчыкъланы излетген, аталарыбызны, аналарыбызны кюсетген, ёксюзлюк сынатхан сагъатны, ачлыкъ-жалангачлыкъ апчытхан ачы заманны?!

«Танзиля», – деп, назму айтхан кибики, атынгы да андан айтама бюгюн... Къууанч бла жарсыу! Кертиди, аласыз назму – назму болмайды. Алай бюгюн мен айтырыкъ: кеси жарсыуунг – аз, къууанчынг – кёп бола барсын мындан арысында!.. Жомакълада айтылгъанлай, Жетегейле кибики, жети къарындашны, Кёгет жулдуз кибики, жангыз эгечлери, эрке ёсюп, юркек болуп кетмей, бизни – поэзияны суйгенлени – барыбызны да быллай тамаша шайыр эгечибики болгъанынг ючюн! Хар китабынгы ачханым сайын, поэзиянгы жарыгъы бетиме ургъаны ючюн, «Танзиля!» – деп, назму айтхан кибики, бюгюн, бу сени къууанч кюнюнде, атынгы да андан айтама – халкъ бла бирге...

БАБАЛАНЫ Ибрагим,
Къабарты-Малкъарны
къырал саугъасыны лауреаты,
1984 ж.

ЁЗ СЁЗЮ БЛА АДАМНЫ ЖЮРЕГИН БИЙЛЕГЕН

Мен ангылагъандан, Зумакъулланы Танзиля – терен оюмлу, назик поэтди. Ол ёз сёзлери бла хар инсанны жюрегин бийлеялгъан шайырды. Мен аны Нальчикде, Москвада, Киевде эм уллу къыралыбызны башха шахарларында эшите, кёре тургъанма...

Бир кере уа бизге – Танзилягъа, Даниил Гранинге, Борис Ласкиннге, Михаил Матусовскийге эм башха уллу жазычулагъа, Узбекистанны кёп шахарында болургъа тюшдю. Анда Самаркандны, Бухараны, Навоини сахналарында, стадионларында да тюбешиуле къурагъан эдиле. Ол тюбешиуле мени эсимден бир заманда да кетмезле, алай артыгъыракъ да – Малкъарлы поэтни айтхан сёзлерине, окъугъан назмуларына толкъун-толкъун къарсла бла тюбегенлери.

Мен Танзилядан мындан арысында да бу-сагъатдача акъыллы да, назик да, жаш да, ариу да къалырын тилейме.

Лев ОШАНИН,
Москва, 22.02.84 г.

БИЙИК ПОЭЗИЯ

Къыралыбызны кёп тилли литературасында Зумакъулланы Танзиляны поэзиясы бизни сейирсиндиргенлей тургъан къудуретледен бириди. Ол чыгъармаланы тиширыу жазгъанды деп айталлыкъ туюлме...

Аны хар тизгинин да терен акъылыны огъурлу тамырлары къучакълайдыла.

Алай да бола тургъанлай а – назикди, субайды, биз, эр кишиле, андан кёпге юйренирча шайырды.

Сергей БАРУЗДИН,
«Дружба народов» журналны редактору.

САУ БОЛ, ЭГЕЧИМ!

Танзиля бла Давид Кугультинов

Танзиляны назмуларыны лирика жигити, кьууанчы болса, хар кимге да андан юлюш этерге хазырды, башхалагъа кьууанч бере, ол насып табады. Жарсыуун а жашырыргъа кюрешеди. Жарсыу – ол кыйынлыкды, адамны жүрегин инжилтеди. Башханы инжилтиб' а, не игилик табарыкъса?! Сюйген тауларына окьуна сукьланмайды поэтесса, нек дегенде, ала,

адам эталгъанча, биреуге болушлукъ эталмайдыла да – андан:

Ийилип, сабийни эхчечалмасам,
Арыгъан къартны алалмасам жүгюн,
Жилягъанны сёз бла жапсаралмасам,
Не этейим жашауну мен ёмюрлюгюн!

Ол угъай эсенг, жаны болгъан хар зат да болургъа керекди огьурлу деп, поэтесса алай санайды:

Элтедиле парийни ёлтюрюрге,
Ол унамагъаны ючюн юрюрге,
Арбазда тынч, жууаш тургъаны ючюн,
Асыры бек халал болгъаны ючюн,
Адамны жаугъа санамауу ючюн,
Аны къабаргъа унамауу ючюн...

.....
Ол а жер юсюнде ачитмай бир жан,
Окъгъа тюбеди, харамлыгъы жокьдан...

Сау бол, эгечим, бизни адамлыкъгъа, огьурлулукъгъа арымай-талмай чакьырып тургъанынг ючюн!

Давид КУГУЛЬТИНОВ,
*Къалмукъну халкъ поэти,
Социалист урунууну жигити*

БАТЧАЛАНЫ Мусса

ТАУЛАНЫ ТАУ МУЗАСЫ

*Жыкъдыкъ кѣп къыйынлыкъны,
Болмай махтау жалчысы,
Андан болдунг дуняда
Халкъны жыр башчысы.*

Зумакъулланы Танзиля

Поэмангы окъуйма,
Шуѣхлагъа аталгъан,
Ёлгенни сау этерсе –
Бу затланы айталгъан.

Сени жылы сѣзлеринг
Жюрегими жылыта,
Санга жырны этеме,
Жырларынга ушата.

Сѣзюнгю борчха ала,
Сѣз табалмай махтаргъа.
Сен саугъа болуп келдинг
Къарачайгъа, Малкъаргъа.

Ариулугъунг, мѣлекча, –
Кюнню кѣзюн къамата.
Фахмунг, закийлигинг да
Закийледен тамата.

Тилинг, кесингча ариу,
Жыр макъамгъа ушайды.
Сен айтханда, эски сѣз
Жангырады, жашнайды.

Тизгинлеринги окъуй,
Къаллай насып сынайма,
Сени ариу кѣзюнгден
Сау дунягъа къарайма.

Мен сундум сен жарытхан
Таулада жангы кюнню.
Мен сундум сен жаратхан
Къарачай-малкъар тилни.

Сени татлы сѣзлеринг,
Сынала ёмюрледе,
Тау тилибиз саулукъда
Жашарла тау юйледе.

Жулдузлагъа учарла,
Жырын жырлай халкъынгы,
Жерде, кѣкде жазарла
Сени ариу атынгы.

Иги сѣзню устасы,
Адамланы тазасы –
Танзиля – кѣз жарыгъым,
Тауланы тау музасы.

Аллах къалай бергенди
Бир жаннга анча затны –
Фахмуну, адамлыкъны,
Ариулукъну, сыфатны.

Санга тенг сѣз табалмай,
Танг атдырдым олтуруп.
Кеч – мен, жаным чыкъгъынчы,
Турурма къулунг болуп.

Жюрегим – санга мекам,
Жырларынгы – жалчысы.
Мен билген: сен – тау халкъны
Эм алаамат жырчысы!

Бу суймеклик эжиуню
Кечер къарыу табарса,
Окъугъанлай – кюл да къой,
Кѣлюнг кюлюп къоялса.

НАЗМУЛАРЫ ДА КЕСИНЕ УШАЙ

Мени ангыларламы, манга ийнанырламы деп, арсарлы бола турмай, окъуучулары бла, бек жууукъ шуёху бла сёлешгенча, алай ачыкъ ушакъгъа берилгенле бек аздыла. Былайда иш окъуучулары ангылауларында тюйюлдю, поэтни фахмулулугъундады. Фахмулукъ – ол къуру назму тагъыуну жорукъларын билиу тюйюлдю, ол адамлыкъды, тюзлюкге итиниюлдю, заманны ангылауду, нени юсюнден жаза эсенг да, аны да сие билиюлдю. Ол затла поэтни эсинде эселе, ол бек иги жазыучуду. Мени акъылыма кёре, Къабарты-Малкъарны махтаулу кызы Зумақъулланы Танзиляны, фахмулу поэтессаны, аллай жазычуладан бирине санаргъа боллукъду.

ЗУЛЬФИЯ,

*Узбекистанны халкъ поэти,
СССР-ни Къырал сауғасыны лауреаты.*

ЖЮРЕК АКЪЫЛ БЛА

Назмула кёп жазыла, поэтле уа аз болгъан бюгюнню дуняда манга чынтды поэт Зумақъулланы Танзиляны юсюнден жазгъаным бек хычыуунду. Мен анга, эр кишигеча, поэт деп айтханым андан тюйюлдю: не заманда да поэзия эр киши ишди, аны мен эрликни ауазы бла танийма. Кертиди, Танзиля кесини «Таулу тиширулагъа» деген айтхылыкъ назмусунда, кесин битеусоюз окъуучугъа таныта, поэтессама деп айтханы. Алай аны ючюн а жалан да кишилик керек эди, таулу тиширугъа «эркин солумай, тынгылагъанлай, ёлюп кетерге» тюшген заманда, къолгъа къалам алып, жазып башлар ючюн.

Зумақъулланы Танзиляны поэзиясына жерини тини, тери да синггенди, халкъыны инжилгени, къууанчы да аны тамырларыдыла. Хар заманда да, орус болмагъан, башха миллетни поэтини юсюнден сёз баргъанда, ол кесини журтун, кесини жерин сюеди деп, сейирге къалып, айтылады. Ол а, мени ангылаума кёре, «ол солуй биледи» деп айтылгъандан башха тюйюлдю. Поэтге былай айтыр ючюн: «О, мен быллагъа уа къайда жетеме! Эринимден да чий сют ийис урады. Кесим да кырдык ийис этеме, жүрек сёзюм да ийлене турады...» – суймекликден сора да, жер бла бир Туугъ-

ан журтуну жашау къайнагъан тамычысы болургъа керекди. Поэт халкъыны «...ташдан ичген сууун, ётмегин да чыгъаргъанын» сазалгъан эсе, анга журтуна сыймеклигинден тышында да бийик фахму кереклиси баямды. «Адамгъа ташжюрек деп нек айталла?! Ташны да жюреги болмайды ташдан...» – назмучу быллай терен оюм этала эсе, быллай жангы затны ачала эсе бизге – ол поэт болуп туугъанды.

Шимал Кавказны халкълары къыралыбызгъа, битеу дунягъа да айтхылыкъ поэтле бергендиле. Тюзде дуппурчукъ окъуна узакъдан эсленеди, таулада уа, кёрюнюп турурча, бийик болургъа кёп тауну кюню къарымайды. Зумакулланы Танзиля уа аллай тауду – жулдузлагъа жете, аллай таулары жалан да табийгъат кеси жаратады.

Назар НАДЖМИ,
*Башкъортостанны халкъ поэти,
Россейни Къырал саугъасыны лауреаты.*

ФАХМУНУ КЪАЧЫ

Зумакулованы чыгъармачылыгъыны бийиклиги, мени ангылауума кёре, аны бюгюнню тынгысыз дунягъа жаланда кесини кёзлери бла къарай, кёк кюкюрегенни, кырдык шыбырдауну да кесича эшите, жюрегини илхамын кесини, жаланда кесини ауазы бла айта билгениндеди.

Къаллай бир субайлыкъ, жарсыу, кёрюп болмаулукъ, ышаныу барды Зумакулланы «Таулу тиширыулагъа» деген назмусунда! Энди уа биз бюгюн аны бу сорууна: «Тау назмучу къызла, сиз ёнгюгюзню мангамы кёюп кетдигиз хатыргъа? Сиз айталмагъан жюрек сёзюгюзню салалырمامы да назму сатыргъа?» – жууап бераллыкъбыз: «Хау, Танзиля, аланы битеу жюрек жылыуларын салалгъанса назму сатыргъа!»

«Боламыды да адамны артыкъ заты», «Кишилик», «Жер юсюндеди жашау», «Анам, чал чачынгы бир сылайым», дагъыда аны башха кёп назмулары чынтды поэзияны бийик юлгюлеридиле.

Ачыкъ фикир, таза ниет, битеу дуняда огъурлулукъгъа хурмет этиу - ма быладыла Танзиля Зумакулованы поэзиясыны

баш илишанлары, ма аны ючюн суйюп окъуйбуз аны чыгъармаларын. Ма аны ючюн ангылайбыз белгили орус поэт Анисим Кронгаузну айтханын: «Танзиля Зумакулова Расул Гамзатов бла, Къайсын Кулиев бла бир тизгинде туругъа тийишли, биринчи таулу поэтессады».

Поэтессаны лирикасында эде къалгъан тенгleshдириуле бла оюмла, кесибизде биз айталмай тургъан сезимле аз туююлдюле, алай дагъыда «Битеу ышаныуум – сангады» деген поэмасы, мени ангылауума кёре, аны поэзиясыны жюрегиди. Ол поэма бусагъатдагъы тынгысыз заманыбызны къайгъысын этеди.

Зубер ТХАГАЗИТОВ,
Къабарты-Малкъарны халкъ поэти.

Василий КОБЕЦ

МЕН СЕНИ БЕТИНГИ ЭСГЕРСЕМ

Элия ургъаны тохтады –
Атынгы эшитди да Тейри.
Къалай суйдюмлюдю атынг,
Эшитген, тынгылачы бери:
Танзиля, Танзиля, Танзиля!

Ачыгъан жарама да байлау
Болалгъанды сенде тазалыкъ.
О, къалай огъурлуду жашау,
Сенсиз жокъду анга азатлыкъ.

Мен сени бетинги эсгерсем,
Тангларым да сенича жарыкъ.

Поэзияса сен да кесинг –
Сизде жокъду хазна башхалыкъ.

Таулары суйдюргенсе манга –
Малкъарда мен ичгенме айран...
Малкъарны суйдюргенсе манга –
Назмунгдан эририкди чыран.

Ашыгъып кетгенича жазым,
Жюрегим да сууур къанымда.
Атынгы мен анданмы жаздым
Таулары ёмюрлюк къарында?..
Танзиля, Танзиля, Танзиля...

*Украин тилден Додулары
Аскер кёчюргенди.*

КЁЛЮМДЕ СЕНИ ХАР ТИЗГИНИНГ

Шыбырдайды бийик акътерек,
Назмунгдан жулдузла тиргизе.
Танзиля! Къалай кенгди тийре –
Кёлюмде сени хар тизгининг.

Жырынгы сериуюн да жырлай,
Ашырады санга жангыдан.
Тауда, акъ жамаулача, къырла...
Насыпха, къыбыламам – жанымда.

Сабандан будайны солууу –
Назмунгу тылпыууча сени.
Санга барды мени сорууум:
Сен тюшюммюсе, айтчы, мени?

Берекет харамны да бюгер,
Жарсыугъа энди элтмейди жол –
Къалай байды, чомартды бу жер –
Да сени жаратхан эсе ол.

Додуланы Аскер кечюргенди.

БИЗ БЕК БАГЪАЛАГЪАН НАЗМУЧУ

Танзиляны бек иги назмулары – халкъны озгъан заманлада бушуулу къадарыны юсюндендиле, бюгюнню кюнюню юсюнден жырладыла, келир заманны юсюнден ийнарладыла. Ма аны себепли Къабарты-Малкъарны халкъ поэти деген сыйлы ат анга битеу да халкъны жүрек ыразылыгы бла берилгенди десек, жангыллыкъ туююлбюз.

Былтыр «Художественная литература» деген китап басмада Танзиляны «Сайламала» деген китабы чыкъгъанды. Ол уллу китапды. Къалынлыгы бла угъай – магъанасы бла, теренлиги бла.

Мен Танзиляны юсюнден суююп жазама. Аны адамлыгъын,

фахмусун билеме да – андан. Бизни уллу кыралыбызда тюрлю-тюрлю тилледе жазгъан поэтле кѣпдюле. Аланы арасында Танзиля да болгъаны нечик игиди!

Арменияда Капутикянны юсюнден – «бизни Сильва», Узбекистанда – «бизни Зульфия» дегенча, биз да, Къабарты-Малкъарны къудуретли жеринде туууп ёсгенле: «Бизни Танзиля!» – деп, ёхтем айтыргъа боллукъбуз.

***Инна КАШЕЖЕВА,**
Москва ш.*

АНА ЖЮРЕКЛИ ПОЭЗИЯ

Поэзия, уллу болса да, жашырын болады. Аны кѣпле эсле-ялмайдыла. Алай аны сезе билгенле – окъуучу, жазыучу болсун – насыплыдыла.

Окъуучугъа кесини жүреги тартхан поэтни тапхан, поэтге да кесин ангылагъан окъуучугъа тюбеген бек кыйын жолладан бириди. Алай...

Мен Танзиляны окъуйма. Кѣлжюм жарыйды, жүрегиме, жаз жауундан сора болуучусуча, бир тазалыкъ сингеди, дуня жашилленеди. Назмуланы окъуп, аланы ич макъамларын эшитеме... Хау, ол поэт тиширыуну жүрегиди – ана жүрек. Ол табийгъатда, дуняда да болумланы алакат сезе биледи. «Къалай бла? – деп сорама кесим кесиме. – Къалай? Анга дери таулу тиширыулада назму жазгъан тѣре болмагъанды. Ол а... Нечик кючлю да, жумушакъ да, лирикалы да ёню барды аны! Фахмуданмы болур? Хау, ол фахмуну ауазыды». Мен аны назмуларын ана тилибизде окъугъаным ючюн къууанама. Ала алакатдыла.

***АХМАТЛАНЫ Сафарият,**
назмучу*

БИЗНИ САТАНЕЙ

Бизни Къабарты-Малкъарны эм ахшы поэтлеринден бири - Танзиля Зумакулованы уллу совет адабиятны тѣржюнде кесини энчи жери болгъаны барыбызны да къууандырады.

Кавказны поэтессаларыны арасында мен Танзиляны биринчи жерге салама. Не ючюн десенг, бусагъатдагъы дуняны кършчы-

лыгъы, адам улуну бир бирге жууукъ болургъа итиннгени аны хар жазгъан назмусунда, поэмасында да баш ёзекни аладыла. Алай бола тургъанлай да, ол, бир-бир айтхылыкъ поэтлеге ушамай, кесини жүрекден бюркюп, талпынып чыкыгъан назик тиширыу ауазын тас этип кёймайды. Ма аны себепли, кыралыбызны белгили орус, украин, белорус, узбек, кызах, таджик эм башха миллетлерини поэтлери Зумақулланы Танзиляны чыгъармаларын кеси тиллерине кёчюргенлери да андан туююлдо.

Ма бюгюн да биз – жазычула, поэтле – Танзиляны оноууна, акылылы сёзюне тынгыларгъа сюебиз. Танзиля Зумакулова, бизни эм ахшы поэтибиз, мындан ары да кесини чыгъармачылыкъ жолунда бизге, Сатанейча, кыбылама болгъанлай турлугъун сюеме.

Алайды да, бизни Танзилябыз, Сатанейбиз, ариулугъунг, фахмунг да, бизни халкъларыбызны ийнагъы болгъанлай, ёмюрледе жашасынла!

Пётр МИСАКОВ,
къабартылы жазычу.

ДОДУЛАНЫ Аскер.

ТЕЙРИДЕН ТИЛЕГИМ

Жети къарындашны да энчи
Чууакъ кёкде мёлек кибик эгечи,
Жүрек отунг Тейри жарыкъча жана,
Бола келдинг барысына да ана.

Жетегейле жети жулдуз жанынгда,
Темиркызакъ жангыз кесинг жаннганда,
Тейри эшик ачылгъанда тилегим:
Насып болсун жол нёгеринг, билегинг.

Мёлеклигинг сыфатынга тенг болгъан,
Оюмларынг тенгизледен кенг болгъан,
Кюнню нюрю жүрегинги орнунда,
Жылыу берген адамлыкъны жорунда.

Тюзлюгюнге тазалыгъынг эрише,
Болалмайды сени билген эриши,
Айтхан сёзюнг – къаялада гюл кибик
Жаны – тири, тауларынгда тау кийик.

Къыйын кюнде миллетими ауазы,
Намуларынг – кёкге баргъан ууазы.
Къурман болдунг жандан татлы халкъынга,
Жанны саугъа андан этдик хакъынга.

ЖАШАУ ЧЕРЕГИ

Къаллай жылланы сынадыкъ! Къаллай жолланы арытдыкъ!
Бетден бетге къарап, къайсыбыз къаллай болгъаныбызны билир
кибик сынаулагъа тюбедик да, кертилик бла жалгъанлыкъны,
къалалыкъ бла энчиликни аралары, ахыр-ауал айырылып къал-
мадыла эселе да, туура болдула.

Тынгысыз заман Танзиляны иги кесек назму къауумуну фи-
лософия ёзеге болгъанды. «Ах, не этейик, не заманла жетдиле»,
«Генерал бла сёлешу», «Тынгысыз заман» деген циклери– ала
бары да бир чакъда къурч кибик къыралны оюп, халкъланы,
адамланы бир бирлеринден айырып къойгъан, жангыз бир тюз

*Солдан оннга: Беппайланы Муталип, Баккуланы Владимир, Зумагъулланы
Танзиля, Тёппеланы Алим, Толгъурланы Зейтун, Созайланы Ахмат.*

адам да, тюз саясатчы, поэт да ангылап болалмазлыкъ жашау къудуретни юсюндендиле. Тюз, керти, баямлы сёз айтылгъанда эшитилмеген, тюнене болуннган хорламла унутулгъан, акъыл, билим берген къалала эриши кёрюннген, адамла арасында жүрюген, алагъа кюч, ышаныулукъ, даража берген ниет тазалыкъ, къарындашлыкъ, тергеулюк – къара жаулукъгъа, айыутослукъгъа айланып къалгъан заманла – бек алгъа миллет, къырал закийлери-ни солууларын тыядыла; аллай кезиуде, керти да, тюпдегиле баш боладыла; жашау къурулушну баш хыйсабы «уялмагъан буюрулмагъанны ашар» – дегеннге келишип къалады.

«Генерал бла сёлешиу» – поэтни миллет айырлыкъланы заманында кесаматыды, аллай кезиуде уллу, белгили адамла къаллай талкъыгъа тюшерге боллукъларын эсгертиу. Хакъды, эсли адамла сагъыш эте, оюмлай тургъунчу, «батыр патриотла» о-ха-хай деп чыгъадыла. Кеслерини деберлери бармазлыкъларын биле, «генерал» кибик, сёзю барлыкъ адамланы ёрюшге къыздырадыла. Поэтни жарсыуу аны себепли жетеди жүрекге:

Элтип сени не батмакъгъа тыкъдыла?

Даражангы къалай аман жыкъдыла!

Чынларынгы бирем-бирем жулкъдула,

Кеслери уа таза болуп чыкъдыла.

Басмалада бири бирин жулдула,

Бир бирине тоханала къурдула;

Кими ахча, кими къуллукъ тапдыла,

Халкъ жунчуду, анга не деп айтдыла ?

Поэт жамауат къуллукъчу туююлдо, саясатха тюз келишмеген оюмла айтыргъа да болур, алай а поэт халкъны жашау тиричилигине, къадарына, келечегине терс келлик, аны абындырлыкъ сёзню айтыр амалы жокъду. XX ёмюрню аягъында, Малкъар угъай эсенг, бурунладан бери да кеси къыраллыкълары болуп, тил байлыкъларын, маданиятларын, жамауат оюмларын ёсдюрюрге онглары болуп келген халкъла окъуна кеслерин къорууларгъа кюрешгенде, биз, айхай да, бютюн сакъ, къаты, билгичирек болургъа керекбиз. Быллай заманда халкъгъа оноу этген къыйын иш болгъанын айтып, Танзиля хар заманда «ушкок атыудан» кери болургъа чакъырады. Бизни жолубуз – хунерликни, илмуну, санат жаны бла усталыкъны жолуду дейди.

«Жашау череги» саясат лирика туююл эсе да, поэтни жамауат ауазына кёбюрек эс бургъаныбыз – бизни халкъыбызны жашауда жаланда кёчгюнчюлюк бла тенглешдирирге боллукъ «демократия» ынкъылап – алыкъа адабиятыбызда ачыкъланмай тургъаны себеплиди. Бу заманны юсюнден жукъ жазылмагъан-

---

ды дерге жарамаз – бек жютю назмула бардыла, алай а болгъан ишлеге халкъны кёзю бла къарап, жашап келген тарыхыбызгъа, аны терсине, тюзюне, ачысына, татлысына, бюгюнню кюнню да кертисине, жалгъанына кесини кёз къарамын ачыкъ, толу Танзиля айтады. Китапны жамауат магъанасыны юсюнден сёзню тауусумун эте, аны окъугъан, не заманда, къайсы ёмюрде окъуса да, XX ёмюрню аягында Малкъар къалай болгъанын, аны адамлары къалай жашагъанларын, сабийлери къалай ёсгенлерин кёрлюкдю.

«Сёлеш да, сени ким болгъанынги билейик», – деген Сократны акъылман къарамын келтирип айтсакъ, мен кёрген жерледе Танзиля ичинде болмагъанны айтып эшитмегенме, махтаууна балсып, менсиннгенин кёрмегенме. Аны себепли китабын «Жаным, жырым да сизни» деп, туугъан халкъына, жерлешлери-не атап башлагъанына:

Барыгъызгъа да сизни

Келед ариу айтырым,

Ауанада тургъанны

Кюн туууха тартырым,

– дегенине толусунлай ийнанама.

Жамауат гюргюлюшлени заманында ол, иги сёз, тюз ниет, иш ахлулукъгъа хурмет этиу – ала бары да чапыракъдан ётмей къалгъанларын, жугъутур къулагъына жел къакъгъанча да болмагъанларын биле, тынгылап тургъан эсе, поэтни тынгылау хали келген жашауларына, ишлерине кесамат этген, игиликни, аналыкъ, эгечлик, тенглик даражаны къалай сакъларгъа керегин оюмлагъан заманы болгъанын кёребиз. Миллет сёзюн айтыу, жерлешлерине, тенглерине игилик тежеу адамны, бегирек да тиширууну, ёз от жагъасыны тутуругъу болуудан, къыз, эгеч, ана борчдан, борч не, аны жанын жалчытыргъа, ачытыргъа да боллукъ сезимледен эркин этмейди, ол угъай эсенг, ёз анасына, баласына къарны бурмагъанны – ол, халкъ деп, кёз жаш тексе да, аны жилимукълары жүрекден чыкъмайдыла. Шайырны сезим къурулушуна алай къарагъанда, Танзиляны эки назмусу, «Сынау» бла «Жаннет ауругъанда айтылгъан назмула», адам дунясыны юсюнден терен сагъыш этдиредиле. Танзиля ёз баласы, ёз къарындашы бла «Анам, не этейим, айт?» деген тилек назмусун алагъа къошуп окъусакъ – ёз анасы бла да сёлешеди. Лирика «менни» ауанасына букъмай, Танзиля ёз жашауун, ёз сезимин айтады, ёз адамларыны къайгъысын этеди. Алай а... поэтни фикери къыралны бары аналарыны, адамларыны жүреклерин тынгысыз этген ёмюрлюк затланы юслеринден болгъаны себепли, ана:

*Мен, узалып, къолум бла жеталмай,
Жаш жанынга бир мадар да эталмай,
Жан-жаньымы, амалсыздан талайма,
Жаны саулай, сарын салып жилияма,*

– дегенде, не уа эгечи, афган урушха кетген къарындашына тилек этип, анга тиймей учхан окълагъа къор болурем дей эсе:

*Кёз жарыгъым, эгечинги жилиятма,
Жарлы ананга сенсиз кюнню сынатма!
Къор болурма сен сау жюрюр жолгъа да,
Аш-сууунга уу къуймагъан къолгъа да.*

- деп, уруш кесини ичинде баргъанын кёргюзте эсе, ала бары да, бир адамны, бир эгечни тилеги болуудан чыгып, жамауат, адамлыкъ магъанагъа жетишедиле.

Биринчи ана бла баланы арасында сезим табийгъатны – ананы баласына ёмюрлюк тынгысызлыгъын кёргюзтюу бла ачыкълана эсе, экинчисинде – жер юсюнде урушла баргъан къадарда, ол къайда бара эсе да, узакъда, жууукъда эсе да, анда атылгъан хар окъ ананы жюреги бла ётгенин кёребиз. Сынау – хар анагъа, эгечге да сынауду; къоркъуулу жолгъа чыкъгъан хар эр кишини анасы, эгечи, тиширыуу – бирча сынагъан, бирча сакълагъан, аны жыгъаргъа боллукъ хар окъну да кесими жюрегимде сууутайым деп, Аллахдан бирча этген тилекди.

Танзиляны жангы китабы – аны фахмусуну жангылай тургъаныны да шагъатыды. Ол фахму халкъны тарыхыны къыйын заманында Къыргъызстанда ачылып, андан ары къырал бла, халкъ бла бирге кётюрюле, ёсе, кючлене, малкъар миллетни кёзбаусуз таза ауазы болургъа жетишгенди. Ол ауаз «Жашау черегинде» да алай кертелей, сезимлилей къалады.

ТЁППЕЛАНЫ Алим,
КъМР-ни халкъ жазыучусу

БЕК ИГИ ЧЫГЪАРМАЛАРЫНДАН БИРИ

Бирде Танзиля «Адамны журтуна, журтну да адамгъа термилиую» деген алаамат поэмасын жазычулагъа окъугъаны бюгюн да эсимдеди. Кёпле сейир этген эдик анга. Поэтни жангы жетишимине кёпле къуаннган эдик. Поэма окъулуп бошалгъынчы, сагъышлы, мудах тынгылап, бек алгъа Къайсын сёлешген эди. «Бизни тилибизде, мени тилимде, – деген эди ол, – алыкъа быллай зат жазылмагъанды. Сиз да жазмагъансыз, мен да жазмагъанма. Муну хар таулу – уллу, гитче да окъургъа, билирге керекди. Мынга барыбыз да къууаныргъа керекбиз».

Аллай бийик багъа берилгенден сора да, ол поэманы къада-ры кыйын болгъанды. Тюрлю-тюрлю чырмаула аллын тыйып, жылла бла басмаланмай тургъанды. Алай а артда, насыпха, аллай онг табылып, малкъарча, орусча да басмадан чыгып, поэзия-бызны алтын хазнасына къошулгъанды. Анда лирика жигитни атындан, туугъан жерни атындан айтылгъан назму тизгинле бары да, бош окъулуп къалмай, жюрегинги ичи бла ётедиле. Бирде – эсинги, акъылынгы бийлеп, жанны эрите, бирде уа – Малкъарны хар чёпчюгюне, хар ташчыгъына, хар суу тамычысына сакъ болургъа юйрете...

Туугъан журтундан айырылып, анга узакъдан термиле, кюнлерин, кечелерин къара азапда ашыргъан адамны сыфатын, биринчи болуп, поэт бу поэмасында уста суратлагъанды. Не къадар тарыгъыуу, не къадар жарсыуу барды, тёнгеренген таш киби, бир жерде да тынчлыкъ тапмагъан, киши жеринде кечинирге кюрешген адамны. Аны кёлюн жапсаргъан жаланда бир зат барды. Ол да – Ата журтун, тюнюнде угъай, тюшюнде кёргени. Ол поэманы окъусанг, туугъан жерини таулары, суулары бла, тереклери, ташлары бла ушакъ этерге кюреше, киши жерини гюл бахчаларына угъай, ёз жерини къара топурагъына къор болургъа хазыр адамны кыйынлы сыфаты кёзюнге кёрюннгенлей турады. Адамгъа туугъан жерини кыйматы, даражасы, анга аны суймеклиги, къайгъырыуу къаллай бир улуу, къаллай бир чексиздиле бу поэмада, Танзиляны бек ахшы чыгъармаларындан биринде.

МОКЪАЛАНЫ Могометни

Зумақбулланы Танзиляны юсюнден

1977-1989 жыллада жазылгъан статьяларындан.

КИШИ ЖЕРИНЕ ТЮШГЕННИ ИЧ СЁЗЮ

Адам улугъа къадар кёп тюрлю сынаулары хазырлап турады. Алай аланы барындан да ачы, бир амал табалмагъанынг, къара кюнюнгю келтирген а Туугъан журтундан, от жагъангдан айырылгъанды. Аны юсюнденди Зумақбулланы Танзиляны «Адамны журтуна, журтну да адамгъа термилиую» деген поэмасы. Лирика халда, битеу жюрегини кючу бла жазылгъанды ол – киши жерине зорлукъну кючу бла тюшген инсанны ич сёзю.

Солумай тынгылайбыз биз аны жигитини ачы, бир бирин алышындыргъан, ачыкъ жүрекден айтылгъан хапарларына, биргесине болуп, таулада жалан аякълай чабып айланган эсгерилерине да.

Биз, азатлыкъны суйген таулуланы «кюн да жылыталмагъанын, кызыу кюн да алагъа сууукъ болгъанын, не акъылман да сёз айталмагъанын, киши журту алагъа юй болалмагъанын...» кёз аллыбызгъа келтирип, кёз жашла тёгуледиле. Ма ахырында жүреги жарыла айтхан сёзлери:

Ол кюн туугъан жерим мени табып,
Тансыкълап, жиляп, кьойнуна алып,
Топурагъы бла юсюмю жабып,
Минги тауну уа сын ташха салыр.

Быллай монологну кьурашдырыр онг жокъду, жаланда аны кеси сынаргъа керекди. Биз билебиз, поэт аланы барын да кеси кёзю бла кёрюп, кеси сынагъанды. Мен бошдан айтмайма «ол кыйын къадары болгъанладанды» деп – аны сабийлиги, жашлыгъы да сюрюнде, суйген тауларындан узакъда ётгендиле, бу поэма уа жүрегинде жашап тургъанды. Танзиля биле да болмаз эди халкъыны термилиуюн, оюмун айтыргъа кьолундан келлигин, алай поэмасыны жигити сагъыш этгенча этмей, туугъан жерине термилмей а амалы жокъ эди. Чынтты поэтни энчилиги ди ол – аны жашауунда не къадар кыйынлыкъла тубей эселе да, ол адамны ич дуниясын аллай бир терен ачалады, хар сёзюню магъанасы терен болады, ол кьурагъан сыфатла да кертиледи, аланы хар бири да жүреги бла ётедиле да...

«Мен чыртта бизни литературада башха чыгъарма билмейме Танзиляныкъындан сора, «ностальгия» дегенни юсюнден былай кючлю жазылгъан», – дегенди Михаил Квливидзе. Кьулийланы Къайсын а быллай сёзле бла билдиргенди оюмун: «Бу уллу кёлю кётюрюлюп кьуралгъан жыр Туугъан журтум деген бир адамны да сансыз кьоярыкъ тьойюлдо, керти, жангы сыфатладан толу, ариу тил бла жазылгъан поэзия суйгенлени да... Анда болгъан туугъан жерге, аны ёмюрлюк ариулугъуна, адамларына, битеу дунияда жаны болгъанлагъа суймекликни сезмей кьоймайса. Ала бары да керти поэзияны тили бла айтыладыла, бир жары таймай, сейир суратла бла...»

Зубер ТХАГАЗИТОВ,
1984 ж.

Алим АЛАФАЕВ

ТАНЗИЛЯ

Нет её сильнее в горах

Танзилю читал с утра
И до ночи... ох, мудра!
И улыбку, и слезу,
Гнев и боль стихов несущу.

За добро и против зла
Бьется стойко Танзиля.
Нет её сильнее в горах
И в лирических стихах.

Занимается заря –
Меркнут три богатыря:
И Кязим, Керим, Кайсын,
И помельче нартов сын.

Я не против, даже рад
Возродить матриархат.
Власть отдал бы Танзиле –
Рай царил бы на Земле!

Знали б люди всей Земли
Имя мудрой Танзили!
Я без памяти люблю
Поэтессу Танзилю!

Хамид БЕРЕТАРЬ

ОТВЕТ СВЕТЛОЙ МУЗЕ

*А там, где дружбе посвящают книги,
Где песня братства день и ночь гремит,
Меня встречают лучшие адыги –
Друзья мои – Машбаш, Казбек, Хамид.*

Т. Зумакулова. «Благодарность»

Не только нам – ты Пушкину умеешь
Песнь посвятить поэтов Предкавказья!
Она, широко крылья в небе вспенив,
Плывет над миром ясная, как праздник.
В твоих стихах, сверкающих, как грани
Вершин Эльбруса, названы с почтеньем
Поэты, стих прошел чей испытанье
И нужным стал, как чистых рек течение.
И среди тех имен почтенных – наши!
Ты назвала, перебирая струны,
Казбека, и Хамида, и Машбаша, –
Нас повенчав строкой золоторудной.

Запомнил я: в ауле, песен полным, -
Был воздух, как невесты покрывало
Исхак назвал сестрой тебя в тот полдень...
В бокалах полных солнце трепетало.
И брат – Казбек, в глазах не пряча блеска,
Поднес твою мне золотую книгу:
Он весь сиял – души прекрасной песня
Очаровала звуками адыга.
И я, хоть сдержан в чувствах, низко-низко
Пред светлой Музой голову склоняю.
В твоих глазах сверкающие искры
Значенье тайных песен дополняют.
Давно меня строка твоя пленила, -
Ты мудрость с простотой перемежаешь.
И все тучнее дружбы нашей нива,
Ты ниву солнцем сердца орошаешь.
Ты дружбе нашей посвящаешь сердце!
Поверь, сестра, и в искренность адыга.
В аулы наши песнь твоя и солнце
Вошли навек! Так слово входит в книгу.
Твой стих открыл сердца моих сограждан,
И полюбилось людям твое имя,
И в честь твою аула житель каждый
Бокал любви во здравие поднимет!

Лидия ГРЕЧНЕВА

ЭХО ВАШИХ СТИХОВ

Шепчут мне за окном тополя
Строки ваших стихов, Танзиля...
Неужели ослышалась я –
Эти строки во мне, Танзиля?
Ветер, скорую встречу суля,
Ваши песни поет, Танзиля...
Неужели ослышалась я –
Ваши песни во мне, Танзиля?
Звон колосьев доносят поля
Эхо ваших стихов, Танзиля...
Неужели ослышалась я –
Это эхо во мне, Танзиля?

Вспыхнул мир, как кристалл хрусталя,
В строках ваших живых, Танзиля,
Как богата и щедра Земля,
Если здесь родилась Танзиля!

Саид ЧАХКИЕВ

СЛЫШУ ИМЯ ТВОЁ

А в Балкарии – что за погода! –
Благодатная зреет земля,
И под звуки волшебных мелодий
Слышу имя твоё – Танзиля.

Ты у гор, у высоких и снежных,
Все приемлешь, но только не ложь.
Ты среди женщин, и мудрых, и нежных,
Самой мудрой и нежной слывешь.

Испытала ты беды и горе
Был жесток и коварен твой враг.
Но ты знала, что ждут тебя горы,
Гирхожан, где твой дом и очаг.

И ты шла, возрождаясь из пепла,
О спасенье народа моля,
Ты в невзгодах мужала и крепла,
Танзиля, Танзиля, Танзиля.

Танзиля бла Саид Чахкиев

ЛУЧЕЗАРНЫЙ ЛИК

Мир чище и светлее стал, когда
Твое услышал имя, Танзиля!
Оно сверкает и чарует навсегда
Своим прозрачным звоном – Танзиля!

И если ранит враг меня в бою,
Твоей поэзией я рану излечу.
За щедрость, жизнь, тебя благодарю,
Ты, как свободу, даровала Танзилю!

Когда твой вспомню лучезарный лик,
Светлы мои рассветы, как и ты!
Ты вся – поэзии немолкнувший родник,
Что льется к нам с небесной высоты.

Ты подарила мне любовь к горам,
Балкарии я воздух пью хмельной,
Я сердцем прикипел к твоим стихам –
Твой стих растопит панцирь ледяной.

О время, время! Я в твоём плену, -
Моя весна, как спешно ты ушла!
Не оттого ли на седом снегу
Твое я вывел имя, Танзиля!

СОЗАЙЛАНЫ Ахмат

БЮГЮН МАЙ ЖАРЫКЪ КЮНДЮ

*Зумақъулланы Танзиляны
туугъан кюнюне*

Бюгюн танг да санга къарап, суююне,
Ышарыуу жер-жерлеге жетеди.
Хасанья башындагъы юйюнге келип,
Кязим санга алгъыш этеди.

Арбазынг да къонакъладан толуду,
Назму сѣзюнг эс тапдыра халкъынга.
Сени жолунг – Аллах берген жолуду, –
Ыразылыкъ алдынг фахму хакъынга.

Бюгюн алай жарыкъ кюндю, кѣребиз,
Поэзиянг – миллетинги эсиди.
Къардашларынг – къууанчынга келебиз,
Аллыбызда Къули Къайсын кесиди.

Муталип БЕПШАЕВ

КОРОЛЕВА СЛОВА – ТАНЗИЛЯ

Как древний, гордый, славный храм для прихожан,
Он с Эльбрусом рожден в обнимку, Гирхожан.

До неба кажется шажок совсем один:
И ты Кавказа повелитель, властелин.

В красе небесная, высокая земля,
Где родилась княгиня наша – Танзиля.

Летят, летят к нам птицы странной чередой,
Все к ней одной, неся привет очередной.

Небесной вязью проступают вензеля:
«Здесь родилась королева слова – Танзиля!»

*Солдан онгнга: Тѣппеланы Алим, Мызыланы Къаншаубий,
Зумақъулланы Танзиля, Беппайланы Муталип*

ДУНИЯ КЪАДАРГЪА ЫШАРГЪАН

Зумакъулланы Танзиля уллу поэтди. Туугъан жерини таулары бла тенг, жүрегини макъамы, илхамы, тепген. Жашау кертиликни ойлап, не аз да заран келтирмей, адамлагъа болушлукъгъа айта билген алай кёп жазыучу жокъду дуния башында. Таулада тиширыуну багъасын чыгъарабыз деселе: “Ол эр киши акъыллыды”, – деп айтычудула. Ол да алай тургъанлай, тиширыуну поэзиясында кишилик къайнай эсе, сора кесигиз ойлагъыз, багъалы окъуучула, аллай адамны юсюнден къаллай сёзле айтыргъа кереклилигин, тийишлилигин. Былайда манга болушлукъгъа Танзиляны кесини ма бу тизгинлери келедиле:

Ол чакъгъанды

Къая ташда гюл болуп,

Къалай къалыр

Ол гюл кюйюп, кюл болуп?

Инжилсе да,

Чагъа-чагъа инжилир.

Юзюлсе да,

Гюллей къала, юзюлюр.

Ма ол къая ташда ёсген гюл Танзиляды бизни поэзиябызны ёхтемлиги, ариулугъу, жашау кёллюлюгю, терен кёкге, чексиз аламгъа да ачыкълыгъы, дунияны къадарына ышаргъаны, анга, къол аязча, ачыкълыгъы, тазалыгъы да.

Танзиляны назмуларында кёп тюрсюн барды, кёп тюрлю бояу. Ол бояула экили болмагъанлай, тау жайлыкъланда ёсген гокка хансладача, кесгиндиле. Къуралгъан сыфатла да жарыкъдыла, иги къууумлудула эм башы уа, ала, кёз аллынга келип, ёмюрден ахыргъа дери эсингде къаладыла.

Къаты ташдан сау дуниягъа кёз ачхан-

Ол тынчыкъны излемеди бир башха,

Таш чыдамын сынай болур кесинде,

Чакъгъан эсе, ташны жырып, юсюнде!

Гирхожан сууну сабыр сагъатында кирсизлиги, къар эрий, жауунла жаугъанда, аны эркинлиги, къатылыгъы, аны къуршалагъан тауланы ёмюрлюгю – битеу ала бары да Танзиляны назмуларында кеслерини (алай айтыргъа боллукъ эсе) тукъум тамгъаларын къойгъандыла. Андан болур, эштада, Танзиляны назмусу окъулгъанда баргъан сууну да, тохтап тынгылар амалы къалмай, эжиу этгени, аны кёлюнде кенг тенгизни акъ толкъунлары чайкъала тургъанда да, деригим келгени.

Белгили къабартылы жазыучу Петр Мисаков Танзиляны юсюнден жазгъан статьясына “Бизни Сатаней” деп атагъаны да

ансдан туйюлдю. Ол а тийишли багдады, башха сёз бла айтханда, тийишли магъанады Танзилягъа, аны ишине, адамлыгъына. “Танзиля бир заманда да жазмайды, ол жыр айтханды къачан да, – дегендиле аны иги таныгъан белгили жазыучула, – ол ёмюрде да жазмагъанды – аны огъурлу жюрегинден, шаудан сууча, поэзия кеси чыкыгъанлай турады”...

Бизни шыйых Кязимни кыйынлы халкъына тутхан ниетни Танзиля битеу жазгъаныны, жашаууну да юслери бла ётдюредди. Аны назмуларында, поэмаларында биз барыбыз да сынагъан сезим кёрюннгенлей, жайда чагъа тургъан чеплеу башча, кюннге тартынганлай турадыла, игиликге, иги къууумгъа.

Ол аны акъылдан, басымдан да толу жюреги къалай ачыгъанын, энчи адамны къадарына къалай жарсыгъанын шарт айтады. Алай а жаланда аллай поэт айталады кече, кюн демей, халкъыны жарсыуларын биргесине жюрютген, Ата журтуну жараларына балхам болайым дей жашагъан, аны ючюн артха бир зат да излемеген, туугъан жерини бир солууу ючюн жанын бергенни байрамгъа санагъан.

*Жанмасакъ дуняя отда,
Бош тютюн нек этейик?
Угъай, кетсек дуняядан,
Жана-жана кетейик!..*

Аперимлик да, махтау да алады Танзиля бизни жюрегибизден ариу жырлагъаны бла, нарт сёзлерин айтала, алагъа айыпсыз ие болгъаны бла. Аланы магъаналарын ангылагъанла уа мындан ары да табыла турурла, халкъны кючю уллуду; тынгылай да, ангылай да биледи ол.

Сейир этген, тамаша болгъан заманла кетгенча кёрюнедиле. Алгъыннгы бийик, сыйлы затла энди артыкъ бийик да, сыйлы да болмай, аланы орунларына башха ёлчемле келгендиле. Алай бюгюн да Танзиляны поэзиясын окъугъанла, аны лирика жигитлери бла бирге, аланы дуняяларына кире, жашап башлайдыла, жарсыуларына жарсый, байрамларына къууана. Ата журтха, анагъа, жанында адамгъа сыймеклик жашагъан къадар, намыс, сый, хурмет тамырлары бла къуруп къалгъынчы жер жюзюнде, Танзиляны чыгъармачылыгъы огъурлу да, къайгъылы да жюрекlege, ажашханнга кериуан жулдуз кибик, жарыгъанлай турлукъду, жол нёгерлик, билеклик да эте.

*Бирле ахча, алтын, кююш сакълайла,
Кён болса да, кёндю, деп айтмайла.*

Ахча сунуп тутуругъу байлыкъны,

*Тас этерге къркъадыла шайлыкъны:
 Мен да байма, мен да байлыкъ сакълайма.
 Ол байлыкъны тас этерге къркъама.
 Бу дуняда анамды да байлыгъым,
 Келмейди мени жарлы болуп къаллыгъым.*

Танзиляны фахмусуну тамырлары туугъан жерини ташында, кырдыгында, тау жайлыкъларында, Ата журтуна кертичилигинде, адамгъа суймеклигинде башланадыла эмда ёмюрде да таркъаймазлыкъ кюч аладыла. Къадарны боз булутларын, кюн таякълача, жырып, не кыйын жолланы да жарытханлай келеди. Поэтни хар сёзю да хар жарагъа дарман болургъа, ангылашыныргъа итинеди. Аны назмусу жашау кёллюдю, къайгъылыды. Кесим ачийым, бир киши да, бир адам да кыйналмасын ансы деген оюм битеу чыгъармачылыгъыны юсю бла ётеди:

*Къууанчым болса, мен ышарама,
 Адамла, сизден жашырмаз ючюн.
 Бушууум болса, мен жашырама,
 Аны кёрюп, сиз жарсымаз ючюн.
 Андан элтеме мен жюрегимде
 Жарсыуларымы, бёлмей кишиге.
 Къууанч келсе уа – кечеде, кюнде
 Кюрешеме сизге юлеширге.*

Поэтессаны игиге-иги, аманнга – аман дерге уллу кишилиги барды. Алай болургъа кимни да къолундан келмейди, анга ёт керекди, Уллу поэтни кёкден берилген чексиз – кыйырсыз адамлыгъы, дунягъа сыйынмагъан суймеклиги. Аны назмулары бла бетден-бетге къалалгъан огъурлулукъгъа, адалатха да жолну сормагъанлай табады. Чынтты жазыучуну, халкъы ючюн жангыз жанын не аз да сокъуранмай берлик эсе да, миллети болмайды. Жер жюзюнде къайсы адам да аны жууугъуду, ахлусуду. Ол къайсы адамны да жарсыуу бла жашайды да андан.

Къайгъылары да аны къайгъыларыдыла да андан ангылашынады Танзиля къайсыбызгъа да, жерни къайсы этегинде жашагъаннга да. Къайсы къурамагда туууп ёсгеннге да ол тауларыбызны, бизни алагъа белгисиз адетлирибизни жууукъ этеди, халкъыбызны шуёхларына шуёх къошады. Аны поэзиясыны бийик адамлыгъы, мукъладис темирни тартханлай, кесине сууруп, алып къояды. Адамлыкъдан келген жылыу кимни да, къайсы тыгъырыкъда да бир кибик жылытады. Бирча жарытады туман, чарс да басхан, айланч да, кыйын да жолларын.

Тауларыбыз нартларыбыз эсгерте сюелген къадар, ала Танзиляны поэзиясыны бийиклигин да кёз аллыбыздан кетермегенлей

турлукъдула. Анга бир ишегим да жокъду. Танзиляча адамла жашагъан къадар, жашау бютюн къууатлыды, магъаналыды. Нек дегенде, керти багъа бичиледи да тюзлюкге, ниетге, иги къуу-умгъа, огъурлулукъгъа да. Тюзлюкню ёлюмсюз балаларыдыла аллай адамла. Аладыла жерни, жашауну да тутурукълары.

*Къазауатда бир санын къоюп келген
Саны артыкъдан къоймагъанды санын.
Жанын жашлайын жашау ючюн берген -
Жашаудан тоюп, бермегенди жанын.
Не аз асыуну да баишагъа берген -
Ол кесинден юзюп, бёлюп береди.
Кеси дунияда жашауну бек суюген
Адамлыкъ ючюннге кеси ёледи.*

Къалай?! Билемиди Танзиля адамлыкъны багъасын!.. Аны ючюндю, баям, ол жаны бла тенг кёрген тауларындан эсе да адамлыкъ бла намысны бийик салгъаны. Дуниягъа белгили, закий жазыучула Танзиля бла таныш болгъанлары бла, шуёх-лукъ жюрютгенлери бла ёхтемленедиле. Расул Гамзатов билмей айтмагъанды былай: «Къолларында алтынла, къулакъларында накъутла келтирмейдиле Танзилягъа ариулукъ. Кёкде мёлекге ушатхан аны кесини поэзиясыды... Ол поэзияны ёзеге уа аны терен акъылыды, жүрегини чомартлыгъына къошулуп, дунияда битеу бар игиликге суймеклиги”.

Танзиля не уллу махтаугъа тийишли болса да, менсинмейди ёмюрде, мындан ары да менсинирге ушамайды. Аны юсюнден кёп тюрлю статья, китап да жазылады, кино эмда телефильм да алыннганды. Алай алагъа магъана берип къыйналмайды ол. Бу зат закий усталаны, акъылманланы къалыубаладан келген ышан-ларыды.

*Жууама мен быстыр, ийлейме тылы.
Сабийни да юсюн жабама жылы,
Сёзюмю жүрекде акъырын ийлей,
Аны багъасын, не учузун билмей.
Поэзиягъа уа бир да кесими,
Билмейме не бла къуллукъ этгеними.*

Биз а, аны окъуучулары, билебиз Танзиля не бла къуллукъ этгенин поэзиягъа. Биринчиден, битеу бар жашауу бла, экинчи-ден, не кезиуде да тюз ниетли ойлагъаны бла, ючюнчюден, жүрек халаллыгъы бла адамгъа ахшылыкъ этерге ашыкъгъаны да ары къошулуп. Танзиляны юсюнден айтама десенг, айтылгъанлай барады, жазама десенг да – жазылгъанлай. Алай ала менде шай да тута болмазла, болсада, тюмен да шайдан къуралады.

Мен билген жаланда бирди. Танзиляны акъылыны, кёлнюю да кенгликлерини юслеринден, тенгиз жагъасына барып, алай айтыргъа тийишлиди, ол кенгликле бир бирге: “Сен-менме, мен а – сенсе”, дерча. Аланы теренликлерини юслеринден айтырча уа акъ кеме бла тенгизни ортасына дери барыргъа керекди, ол теренликле бир бирге: «Сен – менме, мен а – сенсе”, дерча. Аны назмусуну бийиклигин сагъынама десенг а, бийик тауларыбызгъа къайтыргъа тюшерикди. Аланы тѣппелеринде Танзиляны поэзиясыны, тауларыбызны бийикликлери да: “Сен – менме, мен а сенсе”, дерча.

Танзиляны айтхылыкъ поэзиясы тѣлюден-тѣлюге ѳте, халкъыбызны огъурлу жюрегинде, отну ышыра, ана тилибиз сау къадар жашарыкъды, жылыу бере, адамлыкъгъа, огъурлулукъгъа да табына.

*Топуракъ болуп къалайым,
Балчыкъ болуп, жагъылайым,
Жарсымам, туудукъ жылынса,
Тыпырда кюл да болайым,
Ол тау сѣзню эшитип турса...*

ДОДУЛАНЫ Аскер.

*Солдан оннга: Ёзденланы Альберт, Зумақулланы Танзиля,
Созайланы Ахмат, Додулананы Аскер*

«АПЕРИШМ АНГА -
АРИУ ЖЫРЛАТЪАЧИГА»

Аперит анга - ариу жырлагъаннга,
Жырлай билгенин ангылазганнга!
Аперит анга - нарт сөз айталганнга,
Анга айыпсыз ие болалганнга,
Аны тагъанасын ангылагъаннга!

Махтау, махтау анга - жырламаганнга,
Ариу жырламазын ангылагъаннга,
Жырларга сүйюп, тынгылап турганнга,
Махтау, махтау анга - ол акъбылтаннга,
Керексиз сөзюн итинде тыялганнга.

Зулкабулланы Манзиля, 1969 ж.

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ Танзиля

***

Бу дуняда керти къонакъ эсем да,
Къонакъбайда мычымай унутуллукъ,
Бу дуняда жауун тамычы эсем да,
Жерге тюшюп, мычымайын жутуллукъ,
Не ахшыды бу дуняны кѳргеним,
Ачый, жияй, къууана да билгеним!

Бу дуняда къар хапучукъ эсем да,
Жерге тюшюп, бирде эрип кетерик,
Бу дуняда жашил чѳпчюк эсем да,
Саргъалгъынчы, чалгъы аузу жетерик,
Не ахшыды бу дуняны кѳргеним!
Ачылыгъын, татлылыгъын билгеним!

Кѳрдю эсе бу чууакъ кѳкню кѳзюм,
Суу шууулдау эшитди эсе къулагъым,
Бир инсан ачитмады эсе сѳзюм,
Ачысам да, манга эриген этмегиз.
Аз жашауда не насыпльед дегиз.
Алай, ѳлсем, жияю этмей кетмегиз!

Эригиз сиз, кѳзлерим жумулгъанда,
Жияяларын, кюлюулерин къойгъанда,
Жер, кѳк мени кѳрюулерин къойгъанда,
Ачыу, къууанч бериулерин къойгъанда,
Жиягъыз сиз ол кюнде, манга эрип,
Кезиу бирде сизге да келирин кѳрюп.

1969

ХАЙЯМ БЛА СѳЛЕШИУ

Мен, нени болса ашагъандан эсе,
Не къыйын эсе да, къалырма ачлай,
Не затла болса да жаншагъандан эсе,
Бир сѳз да айтмай, тынгыларма, ташлай.
Манга намыслыкъды жангызлай къалгъан,
Жашауда ким бла болса баргъандан.
Кѳп да ахшыды махтаусузлай къалгъан,
Кимни болса махтап, махтау алгъандан.

Желни аллына мен ёшюн бургъанма,
Ол ургъан жанына бурулмаз ючюн.
Буз ургъанда, жолда тохтап тургъанма,
Мен ким бла болса тынч бармаз ючюн.
Хайям, назмунгу таза жаратама.
Бил мен нени болса жаратмаууму.
Назмунгу алгъышлап, мен сёз айтама.
Бил не ючюн болса сёз айтмаууму.
Биз бир затны суююп, бир бирден къаты,
Хайям, аны ючюн не демлешейик!
Поэзия эсе ол затны аты.
Биз аны ючюннге чагъыр ичейик!
Сен не болса да ичмеучюсе, баям,
Ким бла болса, неда не болса ючюн.
Тилейме кечгинлик, тилейме, Хайям,
Санга тенг болурум келгени ючюн!
Алайды, алай, акъылман Хайям,
Сени бла сюеме мен кенгеширге!
Алай, алай, алай суюмейме, Хайям,
Мен кимле бла болса тенглеширге!

1969

ХАЛАЛ ПАРИЙ

Элтедиле парийни ёлтюрюрге,
Ол унамагъаны ючюн юрюрге,
Арбазда тынч, жууаш тургъаны ючюн,
Асыры бек халал болгъаны ючюн,
Адамны жаугъа санамауу ючюн,
Аны къабаргъа унамауу ючюн,
Элтелле парийни жанын жояргъа.
Ол а, эс этмей дуняны къояргъа,
Барады, бу дунягъа халал къарай,
Иесин ийнакълай, чуругъун жалай.
Ёлюп кетерин билмей халаллыкъдан,
Къарайды, кёзюн алмай жанын аллыкъдан.
О парий, юр, бир къыжырыкълан!..
Парий, жер юсюнде ачитмай бир жан,
Окъгъа тюбеди харамлыгъы жокъдан –
Сынсыды да, ауду огъурсуз окъдан.

1971

ФАХМУ

Газаланы Алимге атайма

Ёнюнг сени бир ариуду, бир ариу!
Къалай сейир ийнакълайды къулакъны!
Жюрегиме келтиреди бир жылыу,
Сюйгениме жайгъан кибик къучакъны.
Фахму деген къалай насып береди!
Тыялмазса, турсанг окъун такъгъанлай.
Ол жюрекден бёркюп чыгъып келеди,
Таш тюбюнден шаудан сууу чыкъгъанлай.
Тынгылачы чыммакъ къаргъа, тынгыла!
Аякъ тюпде жыр-жыр этип жырлайды,
Сууукъ кече, къуш-муш эте танг бла,
Терезеде накъышла оюулайды.
Фахму десенг – фахму, фахму – ма былай!
Бир сукъландым мен, бу ишлеге къарай,
Фахму деген – кёкден тюшген саугъалай.
О, насыплы, – аны билген ангылай!
О, насыплы, – фахму къоллу болалгъан!
Фахмусун да тап жарата билалгъан,
Фахмусундан эсирмейин къалалгъан!
Бармыды да андан насыплы, андан?
Жырла, жаным, насып береди фахмунг.
Сени ёнюнг бир ариуду, бир ариу!
Сууукъ кюнде жарыкъ жаннганча отум,
Жюрегиме келтиреди бир жылыу!

НАЗМУЧУ ТАУЛУ КЪЫЗЛА

Бизни таулада болмагъанды, дейле,
Тиширыу назмучу манга деричи.
Биз билгенликден, туумагъанды, дейле,
Тауда жашау башланганлы беричи...

Къабыл кёрмейме мен ол айтханларын.
Билеме, жырларын жюрекде кёмюп,
Тау къабырлада сансыз жатханларын
Назмучу къызла, мен туугъунчу ёлюп.

Ала туугъандыла жашаргъа мында,
Ахшы, осал адетге да сыйынып.

Жашаудачамы туралла кьабырда,
Айтыр сёзлери тамакьда тыйылып?!

Алагьа буюрулду, эркин солумай,
Тынгылагьанлайын ёлюп кетерге.
Ненча ахшы мурат, башы ачылмай,
Кёмюлген болур ала бла кёрге?

Аланы тиллерин заман сыйырды,
Кьулакьларын да битеди ол кьаты.
Да ол кьызланы жүреклери болду
Хар бирини да жазарыкь кьагьыты.

Ма ала жангыз да чыгьаргьандыла
Кёз жиямукьларын, тизгинле этип,
Жаш бетлерине ызлыкь салгьандыла
Ол жиямукьлары, жүрекден ётюп.

Да мен а бюгюн сёз айтала эсем,
Аны ючюн манга не махтау керек?
Аланы сёзлерин зор заман бёлдю,
Манга уа сёлеш деп, заман сёз берди.

Таулу назмучу кьызла, ёнюгюзню
Мангамы кьоюп кетдигиз хатыргьа?
Сиз айталмагьан жүрек сёзюгюзню
Салалырмамы да тизгин сатыргьа?

1962

ИЙНАНМАУЧУ ЭДИЛЕ МАНГА

Кесими билгенли, не этсем, айтсам да,
Адамла кёбюнде ийнанмагьандыла.
Кюн узуну бахчаны хансын артсам да,
Анга да ийнанмай, шекли болгьандыла.

Бирле уа, кьарап кьара эшмелериме:
«Жюрютеди, – дегендиле, – жалгьан эшип».
Жиямукьла келип сабий кёзлериме,
Кёргюзтгенме мен, эшмелерими тешип.

Бир-бирле уа бетимде кьызыл нюрююю

Бек айыплагъандыла, ингилик сунуп.
Жиляп, ышып, бетими, эринлерими,
Кёргюзтгенимде да мен, нюрлерин жуууп

Кетералмагъанда да, ышып, уууп,
Дагъыда шекли болуп къарагъандыла.
Назму тизгиниме, жүрегимде туууп
Чыкыгъанда, анга да шекли болгъандыла.

...Бюгюн а киши да къарай болмаз манга
Шекли болуп, чачымдагъы акъ тюклени да
Санап барын да башхагъа, не жалгъаннга,
Неда жагъады деп саз ингиликлени да.

Алгъыннгы кызыл нюрюю саз этерге,
Жалгъан ызлап ууакъ-ууакъ ызлыкъланы,
Мангылай сыйдамлыкъланы тас этерге,
О, нек кьойдугъуз сиз ийнанмаулыкъланы?!

О, сиз ийнанмазча, мен къайдан табайым
Алгъын сиз «жалгъанды» деген къара чачны?!
Сабийлигим, ызынгдан къайры чабайым?
Да жаш кёре эдим акъылы да жашны.

Къарасагъыз эди, нюрюме ийнанмай,
Бюгюн айып этги эдигиз, жилясам.
Къууанч этер эдим бюгюн мен, жилямай,
Адамны сейирсиндирир сёз табалсам.

1962

МЕНИ ХАЛКЪЫМ

Бузда да от тиргизген
Бу мадарымлы халкъым
Белин бюкдю, туююдю,
Биле жашауну хакъын.

Къаяладан атыла
Халкъымы жигитлери,
Анала жилягъанда,
Таркъая акъ сютлери,

Юсюн таш басхан шаудан
Жерде таш ашагъанлай,
Тургъанда сен таш ашай,
Тилсизге ушагъанлай,

Анда да адамлыкълны
Атмай къалалгъан халкъым,
Кёлледе, батмакълада
Батмай къалалгъан халкъым!

Аманны да ариулай,
Ахшы эталгъан халкъым,
Таш жауунла тюбюнден
Саулай ёталгъан халкъым!

Ташлада терек бахча
Чакъдыра билген халкъым,
Жюрек жараларын да
Букъдура билген халкъым.

Такъыйкъаны тас этмей
Ётдюре билген халкъым,
Бушууну, къууанчны да
Кётюре билген халкъым.

Тили тутулгъанда да,
Жангыдан тил ачалгъан,
Жардан салыннганда да,
Жардан кетмей къалалгъан.

Ташны да жумушатхан
Хунерли, жигер халкъым,
Санга жумуш эталсам,
Ёчюлмей туруп отум.

Андан сора не керек?!
Не хычыуунду атынг!
Жаным – сени биргенге,
Огъурлу, халал халкъым!

1970

АРИУЛУКЪ

«Ариуну ичи – ауруу», –
Дегенди мени халкъым.
Ийнанырым келмейди
Ол сёзге, жашау хакъын!

Ариулукъ тюйюлмюдю
Ариулукъну туудургъан?
Кюнню ариулугъду
Жерни жылытып тургъан!

Ариулукъ – алтын урлукъ,
Насып туудура турлукъ.
Акъыллыгъа берилсе,
Ол этип туруп къуллукъ.

Ариулукъ ауур жюкдю,
Насыпча, жашау берген.
Къарыу, усталыкъ керек
Аны кётюре билген.

Ариулукъ – чагъыр кибик,
Къарыулу кётюраллыкъ, –
Къууанч, насып да берир,
Жюрюталсанг, сау къаллыкъ!

Жюрюте билмегеннге –
Ариулукъ да – ауурлукъ!
Жюрюте билмегеннге –
Ариулукъ этер жаулукъ!

Ариуну ичи – ариу,
Тиймесин анга ауруу!
Дунияда жокъ эриши,
Хар ким кесича ариу!

Жашау, сенден тилейме,
Сунмай аны ауурлукъ,
Сау дунияны башына
Бер къызгъанмай ариулукъ.

Ариулукъну кётюрюр
Ариулагъа бер къарыу!
Ариулукъну кёралгъан
Кёзлеге да бер жарыу!

Ариулукъду дуниягъа
Насып, къууанч туудургъан.
Кюнню ариулугъду
Жерни жарытып тургъан!

АНАМ, НЕ ЭТЕЙИМ, АЙТ!

Анам, не этейим, айт?
Жашау туйюл алаMAT.
Толмай мен этген мурат,
Болдум мен кесим да къарт.

Кетгенди алгъын къарыу.
Жюгюм да бола ауур,
Хорлаймы барад ауруу –
Мутхузлана кез жарыу?

Жюрегим, ача ичин,
Ата барады кючюн.

Къыйналсам да, жашарма
Сени жилиатмаз ючюн!

Отха кирсем да, кюймей, –
Сенден болушлукъ тилей,
Анам, сен сау къадарда,
Турлукъма мен сабийлей.

Сен да тире аякъны,
Атма дуня жарыкъны,
Сюе эсенг дуняда
Къызынг бираз турлукъну.

КЪАРАЧАЙ

Минги тауну мен да жыргъа салалсам,
Аны махтап, Семен улун хорласам,
Мен болурем халкъны закий шайыры –
Ёмюрлеге тие турлукъ хайыры.
Алай манга аллай фахму, айт, къайда?
Закийлик да, фахму да – Къарачайда!
Къарачайды акъылманланы жери,
Хурмет берген дуняны игилери.
Нартла журту, нартла бийи – Къарачай!
Анамы да аппа юю – Къарачай!
Адамынгы, тауну, сууну тансыкълай,
Жерни, кекню кезюм бла ийнакълай,
Эркеленип, къучагъымы жаяма.
Къууаннгандан, солуууму тыяма.
Таш басханча, терслик башдан басханда,
Къара тангла зорлукълада атханда,
Тыш жерледе къалмагъанлай жутулуп,
Ол жаханим отларындан къутулуп, –
Не насыпды бюгюн сени кёргеним,
Ташларынга къолум бла тийгеним!
Не хычыуун кырдыгынгы мылысы,
Манга къууанч – сабийинги хылиси.
Биз бир халкъбыз, аны неди айтыуу?
Тилибиз да къалай ариу, татыулу,

Шукур, шукур, жап-жангыдан ачылды.
Бу жерледе алтын урлукъ чачылды.
Кёремисе, этебиз татлы ушакъ,
Шайырларынг ачалла манга къучакъ.
От жагъангда отунг жарыкъ жанады,
Черекледе ичер сууунг барады,
Тауларынг да – ёхтем, жарыкъ, кёк – чууакъ,
Гюлле чагъа, атлар жер да жумушакъ.
Жашла, къызла, тёрлерингде да къартла,
Бешикледе ышаргъан къагъанакъла.
Мен да баланг, мен аладан бириме.
Кючюм жетсе, аллай махтау берирме –
Акъылманла юлгюлеге салырча,
Минги тау да ол махтаудан жарырча.
Ким биледи, келир аллай заман да –
Махтар кибики бизни иги, аман да.

ЖАННЕТ АУРУГЪАНДА АЙТЫЛГЪАН НАЗМУЛА

1

Санап сени Аллах берген саугъагъа,
Махтау салдым кёкге, жерге, таулагъа.
Ёсдюрдюм мен, дарийлеге чулгъамай,
Къолгъа жыйып, хыли этсенг – унамай.
Кече арада къыйнауунгу жула мен,
Уллу болсанг, жилямазлыкъ суна мен,
Турдум санга насып умут тизгенлей,
Атламынгы, къарамынгы сюзгенлей.
Сюйгеними артыкъ чертип билдирмей,
Балам, санга артыкъ кюн да тийдирмей,
Билим ал дей, билимди дей жарарыкъ,
Сени чынтты аякъ юсге салаллыкъ.
«Билим – байлыкъ, сени кюннге чыгъарлыкъ», –
Дедим, билмей саулукъ болгъанын байлыкъ.
Сундум сени жашау тирменин бураллыкъ,
Жашаудан да ахшы татыу алаллыкъ,
Къойнумдача, насыплылай къалаллыкъ,
Ахыр кюнде таянчагъым болаллыкъ.
Мен суннганча болалмады къадарынг,
Тауусулуп къаламыды мадарынг?

2

Ангыламай кюнюнгден чыгъарынгы,
Билалмайын сен артда жилярынгы,
Сагъыш этмей бек жашнагъан жайынгда,
Нек тепседик, къууанч суна, тоюнгда?
Жарсыуланы энди кимле ийдиле?
Ышарыуунг, кюлкюнг къайда кюйдюле?
Жастыгъынгы шинжилерин жашыра,
Кюнлеринги кюн кёралмай ашыра,
Сёз эшитмей, жүрегинге жараулу,
Ариу балам, болдунгму сен ауруулу?
Айтчы, жаным, неди сени ачитхан?
Не аурууду сени былай сынсытхан?
Кечде – кюнюм, жаннетим, къышда – жайым,
Ач кёзюнгю, аурууунгу алайым!
Чыда, балам, ары эшик къакъма сен!
Ананг ёллюк, эшигими жапма сен!
Жаным саулай, салма манга жан жара,
Кюнюмю да этип къойма къап-къара.
Аллах, болуш, халал балама болуш!
Къулунг болуп, этип турурма жумуш!

3

Ариу балам, аласа да жанымы,
Къалай ачы бурдураса къарнымы.
Мен жарлыны бир сагъатха къарт этдинг,
Нарт сёзюмю танылмазча сант этдинг.
Санларынгы салдынг бичакъ аузуна,
Аллах бла жарлы ананга базына!
Мен, узалып, къолум бла жеталмай,
Жаш жанынга бир мадар да эталмай,
Жан-жанымы амалсыздан талайма,
Жанынг саулай, сарын салып жиляйма.
Ах, не затла къайнамайла оюмда,
Не этейим, сен – Аллахны къолунда...

4

Аллах, мени жүрегими къатдырма,
Сен ушатмаз жангыз сёз да айтдырма.
Сыйыр менден харекетни, мюлкню да,
Сал бойнума сен бек уллу жүкню да,
Махтауладан сыйыр мени атымы,

Китапладан кыыр да кетер хатымы.
Сюйсенг, жилият ызымдан да анамы,
Жанын сау кыой ансы мени баламы.
Жан кыоркыууда жукылай тургыан баламы,
Бичакъ аузу жокылай тургыан баламы...

АТЫМ ТИЛИНГДЕ ТУРУР

Айтмадыммы атымы
Юйренме деп кыатларгыа,
Сыфатымы, халымы
Кыорешме деп махтаргыа?

Диннге ийнаннган адам
Аллахны эсде тутханлай,
Атым тилингде турур,
Мен болгыанны айтханлай.

Сен ёхтем кыюрегими
Эритме сёзюнг бла,
Кёзюмю, кыашымы да
Ашама кёзюнг бла.

Сен бек сёйген кёзлерим
Турурла кёз аллынгда.
Санга айтхан сёзлерим
Чалына кыулагынгга.

Жаякы батыуларыма
Дуния багыасын бичме,
Бетими кыор кыууатын
Кыарамынг бла ичме.

Айтып турур кыарамынг
Менсиз кыонню жаркысуун,
Кыюсегенлей жашарса
Ёки эрними татыуун.

– Кыолларынг не ариу! – дей,
Ашыкыма кыол берирге.
Айтмадыммы кесинге
Тюшерсе деп жесирге?

Жылы кыолларымы да
Бирде жукы арада,
Мен жокылыкыну унутуп,
Излерсе танг алада.

Тынгыламадынг манга,
Ауанамча айландынг.
Ёнди мен не этейим?
– Жашауума байландынг.

Кыара кыанатып кыагып,
Азрайыл жетсе да,
Жанымы, сыфатымы
Дуниядан жокы этсе да,

Ким биледи, кыара жел
Арабыз бла ётсе,
Биз билмеген бир палах
Бир бирден кери этсе,

Жашаудан тилек этсенг,
Болурма тилегингде,
Керти сёз жашагыанча,
Жашарма кыюрегингде.

Билеме, кетералмаз
Биреу мени кёлюнгден,
Эрними жылыуун да
Бир адам да эрнингден.

Бу дуниада жокы манга
Жашау бир башха жерде!
Барып, кёрге кирсем да,
Мени кыоймазса кёрде.

1971

МЕН ДА АЧЫП КЮЛЕМЕ

Орта жаннган отунда
Ачый, хархда кюлгенча,
Мен да ачып кюлеме,
Жюрекге от киргенча.

Жандым, жандым, жарытдым
Сууукъ мутхуз кюнюнго.
Энди эшиталмайма
Мен жарытхан ёнюнго.

Кюлеме ышаннганыма
Мен санга, журтха кибик,
Кюйюп, жанып кетерик
Отунла— отха кибик.

Энди, кимни кюйдюре,
Не жерде жылынаса?
Огъесе, бош кычыра,
Къаралыпмы къалгъанса?
1976

***

Ким бла болса сени жазуунг
Биринчи кере ма жашауунгда,
Ол адам бла, болмайын дауунг,
Тюбериксе, дейдиле, ол дунияда.

Ах, ол керти болуп, турса сакълап,
Жаннетни эшигин ол адам ачып,
Мен кетер эдим, сени къучакълап
Жаханым отха, жаннетден къачып.
1959

***

Жюрегимде тамызып суймеклик от,
Сен, андан кюерикча, турдунг артха,
Къазауатны аллында къоркъакъ солдат
Кирирге къоркъгъанча къан къазауатха.

Ол отну кём деп, мангамы буюрдунг?
Угъай! Бер буйрукъну андан башхасын!
Аны кёмер кюнню сенми сыйырдынг?
Угъай! Ол суймеклик эсе, жашасын!

Сынагъан эсенг эрними жылыуун,
Буюр да, тыяйым эки эрнимде,
Кёрген эсенг кёз жашымы чыгъыуун,
Буюр, тыяйым, басып жюрегимде.

Алай, айтчы, жашаргъа деп тургъаннга,
Кеси ёлмей, ёлюм къалай берейим?
Аны ёлтюрюп, мурдар болмай, анга
Ёлюм бермез ючюн, кесим ёлейим!

1968

БОШ ТАБЫНМА СЕН МАНГА

1

Сен а – тобукъланып мени аллымда,
Аллаххача, манга алай табына.
Кёзлерингде къаллай отла жаналла!
Бирде аллай жиямукъла агъалла.
Сен айтаса: «Ариулукъну мёлеги,
Ичим бла барса Басхан череги,
Талаялмаз суймеклигим мени.
Эри манга, этип къойгъунчу тели.
Бу дуняда мен чыгълмаз бийиклик
Сенсе, жаным, этме быллай кийиклик.
Урушлада жау окъладан къутулуп,
Тыш жерледе къалмай жерге жутулуп,
Сени ючюн келдимми бу жерлеге,
Бир абына, бир а чыгъа тёрлеге,
Сени суйюп быллай насып сынаргъа,
Жууап тапмай татлы, ачы жияргъа?»

2

Тур сен ёрге! Билеме мен аланы.
Кюлдюрме сен ариу жашил таланы.
Ол сёзлени ненчалагъа сен айтдың?
Уугъа чыгъып, къачан къуру сен къайтдың?!
Мен билмесем, кюерем эригенден.
Мен кюлеме сени асыры билгенден.
Айтчы сен бир, сени къышынг жазмыды?
Жюреклени тонагъанынг азмыды?
Ненча жыйдың сабанымы тирлигин,
Киши билмей къолларынгы кирлигин?
Бош кюрешме кёзбау сёзле эшерге,
Къарыу тапмай сен фахмуму кечерге.
Сен тонайса, телемейин хакъымы,
Мюлкюнг сунуп Аллах берген фахмуму.
Сыфатыма, кёз-къашыма сукълана,
Эки эрниме бош къарайса, жутлана.

Тур сен артха, кет сен мени къатымдан,
Жыр да такъма ахыр мени атымдан.
Такъгъанынги башхалагъа сен ата.
Сен билесе ётюрюкню жарата.
Тона энтта оюмларымы, тона!
Тёзерме мен, турсам да кюе, жана.
Алай тиймем, жийиргенмей, эрнинге,
Сау дуняны мюлкюн манга бергеннге.
Эринлерим мени алай тазалла,
Къолларым да керти сёзле жазалла.

1978

***

Тойгъа да мени ючюн чакъырылгъан сунаса.
Хант къанга да мени ючюн къуралгъан сунаса.
Тигим да мени ючюн келген сунаса.
Хар ариу киши да мени суюген сунаса,
Хар кёз да мени марагъан сунаса.
Бош къарагъан кёзде да сен жау табаса.
Ол алай эсе уа, нек жарсыйса анга?
Къууан сен да кенгден къарамагъанынга.

1962

***

Бийик сёзлеринг къайдадыла энди,
Ол сен суюмеклик, кертичилик деген?
Бу кёз жашланы кёзюнгмю тегеди?
Башынгмыды, аягъыма ийилген?

Аууп аллымда, окъ тийген къушлай,
Сен кечми дейсе, къайда ёхтемлик?!
Салта, уруп, кеси ууатхан ташдан
Ол тилеген кибики артда кечгинлик.

Мен да ачыйма, мен да ол ташчама.
Мени ачитхан, жиляма аллымда!
Суюсем – бийченгме, суюсем – санга къама,
Да сени жашауунг бюгюн къолумда!

Алай таш туююлма, кечерме санга,
Къулланып турмай ёхтемлигиме.

Алгыннгы насып келмесе да манга,
Къууанама мен кече билгениме.

Бу ачыуумда да кёре биргеме
Сени, сени жаный, кесиме эрип,
Кечеме, кёз жабып терсликлеринге,
Кечмезге къарыуум жетмезин билип,
Мен, шукур эте кече билгениме.

1972

***

Мени атымы сен алай айтдынг,
Дунияда бир жан айтмагъан кибик,
Эндиге дери мен атсыз жашап,
Энди уа сен кесинг атагъан кибик.
Ол кюнден бери сени сакълайма,
Энтта атымы айтырыкъ сунуп,
Узакъ жол бла къонакъгъа кетип,
Энтта кесиме къайтырыкъ сунуп.
Къонакъда болмай, юйде эсенг да,
Тюйюл эсенг да сен къайтып келлик,
Ол кюнча, атымы энтта да бир айт!
Танзийинг ёллюк, о, Танзийинг ёллюк,
Ариу кёзлеринг ёлюгюмю кёрлюк!

СЕНИ КЪАТЫНГДА

Сени къатынгда болама къагъанакъ,
Бу дунягъа жаппа-жангыдан туугъан.
Сени къатынгда болама къагъанакъ –
Ашауу, жашауу къолунгда болгъан.

Сени къатынгда болама къагъанакъ,
Битеу дунягъа хыйсапсыз ышаргъан.
Сени къатынгда болама къагъанакъ –
Жаугъа, шуёхха да бирча ышаннган.

Сени къатынгда болама сабийчик,
Бек тартдырып, къолгъа барыры келген.
Сени къатынгда болама сабийчик –
Эркелетмесенг, жилярыгъы келген.

Санга ышанама, сабийчик кибик.
Да, суйсенг – эркелет, суйсенг а – жият,
Сен суйсенг – юйлю эт, суйсенг а – къонакъ,
Не – мен ийнанырча, айт да тур жомакъ
Сен сёзлерин ариу жасап, омакъ,
Мен эс этмезча, айтаса деп жомакъ.

1970

***

Суу шуулдайды, ол жырлайды жырын,
Сен а сёлешмейсе, тынгылайса шош.
Жел кырдыкга шыбырдайды акъырын,
Сен а, сёлешмей, манга къарайса шош.

Кёк сёлешеди жерге жауун бла,
Сен а тынгылайса, тынгылайла таула.
Сен не айтаса тынгылауунг бла?
Тынгылама, уруш, тырман эт, жаула!

Сен а тынгылайса бу таула кибик,
Таула уа тынгылайла кёп билгенден,
Сёлешиу бла муратлары ёллюк
Кибик, тынгылайла акъыл теренден.

О, тынгыла сен! Мен да тынгылайым,
Тынгылауунгу бузаргъа базынмам.
Тынгыла, мен сени сунуп турайым
Тауладан да тынгылауукъ акъылман.

1970

ОЛ КЮН

Ол кюн а мен санга кёргозталмадым
Бу нарт Минги тауну эки чал башын.
Ол кюн а мен санга саугъа эталмадым
Басхан суууму да бир жангыз ташын.
Ол кюн сен да манга гюлле бермединг,
Къаялада жыйып, манга саугъагъа.
Къалай эслемединг, къалай кёрмединг
Жюрегими ачханымы къаугъагъа?
Гара сууча, таза, ол кюн былайда

Жюрегимде тууа эди суймеклик.
Чууакъ кѣкча, таза болуп, былайда
Жюрегимде тууа эди суймеклик.
Андан а мен бир затчыкъ да билмеем,
Насыплыдан эслемеем сени окъун,
Бир насыбым сен болгъанны кѣрмеем.
Жарсыуум да сен болгъаннга алыкъын
Ийнанмайын турайыммы биразны?
Жилямукъну сен бергеннге ийнанмай,
Жиляйыммы, жиляйыммы биразны?
Сен башханы суйгенинге ийнанмай
Турайыммы, турайыммы биразны?

1968

СЮЙМЕКЛИКНИ КЪУУАНЧЫ

1

Суймеклик от жакъдыра,
Суйюнюп къарамынгдан,
Манга дуня жарыйды
Бюгюн жаппа-жангыдан.

Суймеклик толу кѣзле
Мени къайры тарталла?
Бизге келген насыпны
Дунягъамы айталла?

Сени кѣзлеринг бла
Къарайла, эшта, манга
Жер, кѣк да, кюн, тенгиз да –
Ушайла къууанганнга.

Бир бирибизден кенгде,
Тюшмей алдау къапханнга,
Къууандыкъ, кѣп жол келип,
Биз бир бирни тапханнга.

Кюн, таякъларын ийип,
Сылайды инбашымы,
Суху жел да, шошайып,
Ийнакълайды чачымы.

Тенгиз кѣм-кѣк къарамда
Къарай мени кѣзюме,
Акъ тамычыла чачды,
Налмаслача, юсюме.

Тенгиз манга сауугъагъа
Бар байлыгъын ачханлай,
Акъ толкъунда кѣтюрюп,
Накъут-налмас чачханлай,

Кѣп тюрлю сыйлы ташла,
Чокъуракъла чачады.
Аякъларымы жалай,
Манга къучакъ ачады.

Сукъланады ол санга –
Сен къатымда болгъаннга.

Сени къучагъынгача,
Тенгизни толкъунуна
Мен кесими атама,
Ийнанмай жутарына.

Тенгиз а, жутлукъ этмей
Кесине ышанганнга,

Жагъагъа чыгъарады,
Мени кыызгъанмай санга.

Тенгиз сукълана санга,
Сен мени сакълагъаннга.

Биз бир бирни суйгенни
Бир бирине толкъунла
Хычыуун, татлы тилде
Шыбырдайдыла ала.

Жер, кек сукълана манга
Сен къатымда болгъаннга,
Мен къатынгда болгъаннга
Жер, кек сукълана санга.

2

Дунияны жарытхан кюн
Жарыйды жап-жангъдан
Сени манга къарагъан
Суймеклик къарамынгдан.

Биз барабыз жагъаны,
Биздеди насып, къарыу,
Жокъча, жокъча бир жерде
Биз экибизден ариу.

Бизни ючюн туугъанча
Кюню кезюн кермеклик,
Бизни ючюн туугъанча
Жер башына суймеклик.

Дуния къарайды бизге,
Сукълана экибизге.
Барама мен жагъаны
Гюняхсыз мелек кибик,
Дуниягъа огъурлулукъ,
Къууанч мен берлик кибик.

Мен берликча къартлагъа
Эртте озгъан жашлыкъны,

Мен кетераллыкъ кибик
Сау дуниядан ачлыкъны,

Гюняхлыны – гюняхын,
Зар адамны – зарлыгъын.
Хар ким менден билликча
Суймекликни барлыгъын,

Болмагъанча ёмюрде
Мен эталмай къаллыкъ зат,
Мен сакълаяллыкъ кибик
Дунияны тынч, ырахат.

Болдуму жер юсюнде,
Айтчы, быллай суймеклик?
Дунияны жарытады
Биз бир бирни кермеклик!

3

Тенгиз, чайкъала былай,
Манга не кыр айтады?
Сени къарамынг кибик,
Мени къайры тартады?

Тенгизмиди, сенмисе
Мен бегирек къоркъурукъ?
Суймеклик кезню байлап,
Сынаймамы сокъурлукъ?

Мен, жашау толкъунладан,
Палахладан къутулуп,
Суймеклик тенгизинде
Кетермеми жутулуп?

Угъай, жокъду къоркъурум,
Ачытыр деп суймеклик.
Менича суйгенлеге
Неди къоркъуу демеклик!

Суймекликни бу кюйде
Жашау бираз мычытса,

Төзерме, толкбун туйсе,
Не кьарамынг ачитса.

Угъай, таза – кьарамынг,
Тенгиз кьарамы – таза,
Кюн алтын кьалам бла
Турады атымы жаза.

Сени, кёкню, жерни да
Былай суйгеним ючюн,
Кюнсюз кюнлеге чыдап,
Кюнню кёргеним ючюн,

Дуния отунда жана,
Болуп кьалмайын кёмюр,
Чыгьалдын деп, сап-саулай,
Ыспас этгенча ёмюр.

Толкбун да толкбун бла
Жарыкь жырларын башлай,
«Турлукьса, – деп айтханча, –
Ёмюрледе сен жашлай.

Сени кёзлерингдеча –
Хар ёмюрню кёзюнде,
Сени сёзлерингдеча –
Хар ахшыны сёзюнде

Жап-жашлай, насыплылай,
Суйдюмлюлей, ариулай,
Сен турлукьса, – дегенча, –
Кюнде керек болгъанлай».

Кёрюнемиди манга,
Сен кьатымда болгъаннга,
Дуния жаппа-жангыдан
Жарый тургъанча манга?

4

Жалан аякьларымы
Салып кьызгъан юзмезге,

Сабий кибик кюлеме,
Ант этсем да кюлмезге.

Кьолларым да туралла
Алтын юзмезде ойнай,
Инбашымы хычыуун,
Хычыуун аяз сылай.

Мен кьарайма дуниягъа,
Хар затха мен иеча.
Кьарамла уа кьарайла
Манга: «Биз а?!» – дегенча.

Ышарама алагъа,
Кюрешсем да кёрмезге,
Эркинлик берген кибик
Менден умут юзмезге.

Кеч, жаным, кеч сен манга
Насыпдан безиреуню.
Бир заманда сюялмам
Сенден башха биреуню.

Кьарама кьарамлагъа!
Неге керек эришлик?
Жер башында ким чыгъар,
Санга этерик кюндешлик?

Кёр, кюн бошму жазады,
Кьызгъанмайын алтынны,
Алтын таякьла бла
Жюрегимде атынгы?

5

Чырайынга, халынга
Ким этмеди тамаша!
Бийikle да кьатынгда
Кёрюндюле алаша.

Ариула да, сен барда,
Кёрюнелле эриши.

Санга кёзюн кьаратмай,
Озалмайды бир тиши.

Акьылманла окьуна
Къарайдыла аузунга,
Сен сёлешип башласанг,
Тынгыларгъа кьызына.

Мен а сени кьатынгда
Кёрюнеме насыплы,
Кечеси да, кюню да
Болуп тургъан бек татлы.

Манга сукъланадыла
Сюймегенле, суйгенле,
Сен мени суйгенинги
Эслегенле, кёргенле.

Кетме, кетме кьатымдан!
Сен болгъанда кьатымда,
Дуния жарый жангыдан,
Керек туююл алтынла.

Кюн да бизге ышара,
Жер жашнайды, нюр тёге.
Толкъунла да жырлайла,
Бизни насыпда кёре.

Дунияда жарсыу да жокь.
Ийнан, дуния хакьына,
Бизге сукъланадыла
Насыплыла окьуна.

6

Къалай табалдынг мени
Бу къадар халкъ ичинде,
Башха тиширыу жокьча
Битеу да жер юсюнде?

Къалай этгенди манга
Жашау быллай чомартлыкь,

Жаш кюнлеримде этмей,
Жууукь болгъанда кьартлыкь?!

Жанып, кюл болгъан отдан
Бир жилтин чыгъаргъанлай,
Чыгъардынгмы дуниягъа,
Мен ёчюле тургъанлай?

Мен анданмы жарыйма,
Жаш кюнлериме кьайта,
Дуниядан алып кетер
Сёзюмю санга айта?

Шукур, жашау базмады
Мени бош кюл этерге,
Бизни бирге тубетмей
Бу ёмюрден ётерге!

7

Тенгиз акь толкъунларын
Кёкге-кёкге быргъайды,
Ачыуланнган этгенча,
Жагъаларын талайды.

Жагъада акь ташланы
Ол жутланып жутады.
Толкъун бла керилип,
Кимлени кьоркьутады?

Огъесе айтамыды
Жарсыуун, кёлю толуп,
Минг толкъун ауазында
Ачыудан кьарны буруп?

Сен а нек мудахландынг,
Кюн да мутхуз болгъанча,
Ахшы муратларынгы
Толкъун алып баргъанча?

Тенгиз этгенча ачыу,
Салып битеу кьарыуун,

Эки суйген бир бирден
Айырылыу сарынын.

Тенгиз толкуну манга
Кёрюндю бюгюн кьуртха,
Сени суйгеним ючюн,
Тилеген кибик ултха.

Кючлю кьолун узатып,
Сыйырлыкьча кьолумдан,
Сени тас этер сунуп,
Шашама акьылымдан.

– Ол керексиз затланы
Сен башынга алма бош,
Сени суйген кёзлеге
Ауур гюнях салма бош!

Толкун, гюлню атханлай,
Келтирип аягьынга,
Минг жардан, минг толкундан
Ётдюрюп мени санга,

Жашау келтирди эсе
Суймекликни сынаргьа,
Болур бу дуняда ол
Бизни бираз тыаргьа.

Тенгиз ачуланыуу –
Неди, неди ол бизге?
Дуняда кьоркьуу жокьду,
Жокьду биз экибизге.

Бу берилген насыпны
Сыйлай, жюрюте билсек,
Айыралмаз бир бирден
Бизни бир кюч, жер не кёк.

Бирге кюлюрбюз – кюлсек,
Бирге кюербиз – кюйсек.
От да жандырып кьоймаз,
Бир бирсиз отха кирсек.

8

Кюн, боз булутдан чыгьып,
Бизге бетин ачады.
Кём-кёк тенгиз, чайкьалып,
Акь инжиле чачады.

Акь тамычыла чачады
Кёзлеге, эринлеге,
Накьут-налмас чачханча
Насыплы келинлеге.

Тенгиз минг ауаз бла
Суймеклик жыр айтады,
Кьарамынгда умутум
Дуняны жарытады.

Кюн да былай жарытып
Тиймегенди ёмюрде,
Сени кьарамынгдача,
Насып кьайнай ёнюмде.

Дуня жангыдан жарый,
Татлы айтыла атым да,
Ёлмезликча, жан кирип,
Жылтырайды хатым да.

Жерни, кёкню да бюгюн
Ниетлери бир таза!
Кюн да битеу дунягьа
Мени атымы жаза.

9

Сабийчикча кюлеме,
Кьарай тенгиз бойнуна,
Эркелетип аллыкьча
Кём-кёк тенгиз кьойнуна.

Кьычырырым келеди:
«Сюеме!» – деп дунягьа,
Асыры насыплыдан
Жилиямукьларым агьа.

Мен санга ышаннгандан,
Ышанып тикге, жаргъа,
Хазырма сау дуниягъа
Къучагъымы жаяргъа.

Манга неге керекди
Дуния байлыкъ, алтынла,
Кёк, жер жангыдан жарый,
Сен болгъанда къатымда?

Къара тенгизни бюгюн
Акды бизге ниети,
Жашил къабакъла ача
Бизге дуния жаннети.

Дуния нюр кёрюнеди
Сен къатымда болгъаннга,
Кёк, жер сукълана манга,
Кёк, жер сукълана санга.

10

О, кетме сен къатымдан!
Мен болгъанда къатынгда,
Дуния жарый жангыдан,
Керек туйюл алтынла.

Сен къатымда болгъанда,
Ийнан, дуния хакъына,
Сукъланадыла манга
Насыплыла окъуна.

Кетедиле ачыу, жарсыу,
Къажаулукъ да, тырман да.
Ай жарытады жарыкъ,
Жокъду жерде туман да.

Ит улумай орамда,
Чёп къурумай сабанда –
Сен биргеме болгъанда,
Мен биргенге болгъанда.

Къаран къалгъан терекле,
Кёр, чыммакъ гюлленелле.
Журтсуз-юйсуз къалгъанла
Ёз журтда юйленелле.

Жер, кёк сукълана манга –
Сен биргеме болгъаннга.
Мен биргенге болгъаннга
Жер, кёк сукълана санга.

Огъурсузла, жумушاپ,
Огъурлулукъ этелле.
Ачлыкъ, жаланнгачлыкъ да
Бу дуниядан кетелле.

Бизге сукъланадыла
Бар жаяула, атлыла,
Бизни бирге кёргенде,
Ариула, насыплыла.

Элия да урмайды,
Бир жүрек да сынмайды,
Къуругъан терек окъун
Кесин жарлы сунмайды.

Жангызлыкъ сынамайды
Жангыз кеси къалгъан да,
Сен къатымда болгъанда,
Жокъ бир жерде туман да.

Къарачы бир, къоркъмайды
Къарыусуз къарыулудан,
Чабыуул этерикни
Тюшдю къылычы къолдан.

Ётюрюк да жойгъанды
Жан ачытыучу кючюн.
Тилчи да, тилин тыйып,
Къойгъанды осал ишин.

От кьойду кюйдюрюююн,
Даулашчы – даун, ёчюн,
Мен сени кёзлеринги
Кёре тургъаным ючюн.

Жыртхыч кьуш да дуняда
Къоратмайды бир жанны,
Ёлюм да ёллюклеге
Сабыр этди ажалны.

Къабан, бёрю залимлик
Кетгенди агъачладан.
Кёр, ала болгъандыла
Энди бек жууашладан,

Бюгюн сени жанынгда
Келе тургъаным ючюн,
Мен сени кёзлеринги
Кёре тургъаным ючюн.

О, кетме сен, кетме сен!
Кетсенг, жер, кьайнап, тебер,
Тенгизле да чайкъалып,
Суулары ёрге кёбер.

Жерни башын саулай да
Туз ырхылары алыр.
Жерде жашау тыйылып,
Къыяма да айланыр.

Кетме! Биз экибизге
Жокьду бир бирсиз къарыу.
Жерге палах жаудурур
Экибиз айырылыу.

1966-1973

АСТЫҢҮШСАҢА

Теренлиги, назиклиги, кишилиги болгъан

Зумакъулланы Танзиля теренлиги, назиклиги, кишилиги болгъан поэтди. Ол ёз сёзлери бла хар инсанны жүрегин бийлеялгъан шайырладанды. Мен Танзиляны Москвада, Нальчикде, Киевде эм кыралыбызны башха шахарларында да эшите, кёре тургъанма.

Бир кере уа Танзилягъа, Даниил Граниннге, Борис Ласкиннге, Михаил Матусовскийге, Сергей Баруздиннге, манга да Узбекистанны бир къауум шахарларына барыргъа тюшеди. Ташкентни, Самаркандны, Бухараны, Навоини сахналарында, стадионларында уллу байрам тюбешиуле къралгъан эдиле. Ол тюбешиуледе Зумакъулланы Танзиляны назмуларына толкъун-толкъун кърсла бла тюбегенлери, эштада, мени эсимден бир заманда да кетерик болмаз.

*Лев ОШАНИН,
СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты,
Москва.*

Назмуларыгъыз, сыфатыгъызча ариу

Сизни назмуларыгъыз, жүрегиме кирип, анда кеслерине жер тапхандыла. «Молчание» китапда суратыгъызгъа не къадар къарадым – назмуларыгъыз да, Сизни сыфатыгъызча, ариудула, суйдюмлюдюле, кёллендиредиле. Суратыгъызны да анга кёре ишледим. Сизге атап жазгъан назмуларымы да сурат бла бирге Нальчикге ийгенме. Уллу хурмет эм суймеклигим бла Сизни фахмугъузгъа.

*Борис САВИНОВ,
Монголияда
посольствону советниги.*

Чыншты поэзия – жашауду

Чыншты поэзиягъа къартлыкъ, жашлыкъ жокъду. Ол жашауду! Аны жаратылыуу да алайды. Сен да, бек насыплы тиширыуладан бирича, малкъар халкъны ичинде поэзиягъа биринчи болуп киресе. Къалмукъ халкъны битеу жазычулары да сени таза жүрекден алгъышлайдыла.

Кесинги бек ахшы муратларынг толсунла. Сени кёплеге да

акъыл юйретген, халаллыкъдан толу назмуларынг мындан ары да кѣп жерледе эшитиле турсунла!

*Давид КУГУЛЬТИНОВ,
Къалмукъну халкъ поэти,
СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты.
Элиста.*

Кавказны бек жарыкъ жулдузу

Бизде, Орта Азияда, назму жазгъан тиширыуланы араларында эм жарыкъ жулдуз Зульфия эсе, Кавказны аллай жулдузу уа Танзиляды.

Тюрк тилде жазгъан назмучуланы ичинде бек игилеринден бири – Танзиля эгечим, – сени бу къууанч кюнюнг бла жүрегими теренинден алгъышлайма. Жазыу ишинг жангы къууанчла келтирсин.

*Чингиз АЙТМАТОВ,
СССР-ни Ленинчи, РФ-ни да Къырал
саугъаларыны лауреаты, Брюссель.*

Энчи хатынг барды сени

Багъалы эгечим Танзиля, жүрек халаллыгъынг, огъурлулугъунг хар назму тизгинде да сезилгенлей турады. Хар затха да къалай тынгысыз урады жүрегинг. Назмуларында уа туугъан журтунгу ариулугъу, эллилеринги жүрек жылыулары да сезиле.

Чыгъармаларынгы окъуй, мен сени ариу сыфатынгы кѣз аллыма келтиреме, кѣрген къыйынлыкъларынг да эсеме тюшедиле. Алай а сен, алгъынча, игилей, жашау кѣллюлей тураса да, анга къууанама. Поэзиягъа энчи хатынг, энчи ызынг бла келе, терен магъаналы назмула жазаса.

Сени фахмунга къууана, чынтты фахмунга баш урама. Къайсын бек тюз багъа бергенди сени тизгинлеринге. Сен кѣп миллетли литературала ичинде белгили жер аласа.

Бюгюн мен санга жарыкъ жашау, узакъ ёмюр тилейме. Мындан ары да кесинги жангы, алапат назмуларынг бла бизни кѣп жылны къууандыра турурунгу суйгеними билдире.

*Андрей ДЕМЕНТЬЕВ,
СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты.
Москва.*

Танзиля, айналайын

Багъалы Танзиля эгечибиз, мен сизни назмуларыгъызыны бек суйюп окъуйма. Алада, бюгюннгю кюнню кѳргенден тышында да, ал бурун тюрклени, кыпчакъланы эрттегили жырларыны ауазларын эшитгенча болама.

Хар тюрк тилде жазгъан шайыр, ол фахмулу жазыучу эсе, аны чыгъармалары бар тюрк миллетлени адабият хазналарына кѳшулуп къалады. Назым Хикмет, Мухтар Ауэзов, Чингиз, Къайсын, Мустай Совет кыралыбызны, тюрк тилли халкъланы да ёхтемликлеридиле. Сени атынг да, Танзиля, ол санда болгъанын къууанып белгилейме, айналайын!

Олжас СУЛЕЙМЕНОВ,

Къзахстанны халкъ поэти, Къырал саугъасыны лауреаты,

Къзах Республиканы Италияда посолу.

Рим.

Къабарты-Малкъарны махтаулу кызы

Кесини ёхтем, эр жюрекли халкъыны къадарын терен ачыкълагъан Танзиля эгечими мен бек суюме. Аны чыгъармалары, жюрегини теренинден чыгып, кѳплени да жюреклерине жол тапхандыла.

Хар поэтни къолундан келмейди окъуучу бла бек татлы тенги блача сѳлеширге. Сѳз поэтни фахмусуну юсюнденди. Танзиляны поэзиясы уа аллайды – бирде жюрек сагъышын ачыкълай, бирде окъуучу бла сѳлеше. Окъуучу уа ангылайды аны, суюди аны бла кенгеширге. Аны жашауда кѳрюрге да тюшгенди. Ала бары да поэт Зумакъулланы Танзиля бек фахмулу болгъанына шагъатлыкъ этедиле.

Фахмулукъ – ол адамлыкъды, тюзлюкге итиниудю, заманны ангылауду, нени юсюнден жаза эсенг да, аны да сую билиудю. Назму жазгъандан сора да, поэтде ол загла эслене эселе, ол бек иги жазыучуду. Мени акъылыма кѳре, Къабарты-Малкъарны махтаулу кызы Танзиля аллай фахмулуданды.

ЗУЛЬФИЯ,

Узбекистанны халкъ поэти,

СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты.

Ташкент.

Къууаннган, ёхтемленнген да этеме

Багъалы Танзиля Зумакулова!

Назмуларынгы окъуп, жюрек ыразылыгъымы айтама. Мен

алагъа къууанган да, ёхтемленген да этгеними билдириге сюеме. Окъуйма да, сени фахмунга сейирсинеме. Сени назмуларында мен огъурлулукъдан, соймекликден толу алапат жюрекни ургъанын сеземе. Жыр аны теренинден эшитиледи.

Къалай игиди сени назмуларында сизни айтхылыкъ туугъан жеригизни жашагъаны. Окъуучулары кесинги туугъан жеринг бла танышдыргъанынг ючюн сау бол. Поэтни керти да поэтлигин мен ол затда кёреме. Сени хар китабынг да ол затха шагъатды.

Бийик илхамлы болгъанлай къал мындан арысында да, багъалы Танзиля, окъуучуларынга, ала бла бирге уа манга да къууанчха.

*Юстинас МАРЦИНКЯВИЧУС,
Литваны халкъ поэти,
СССР-ни Къырал саугъасыны лауреаты.
Вильнюс.*

Туугъан жерине кертичи

Халкъ аллында айтыргъа сие эдим сени адамлыгъынгы, поэзиянгы да юсюнден. Алай а мен сен алай халал жюреклилей, акъыллылай, эслилей турлугъунгу суйгеними билдиреме. Сен мындан ары да туугъан жеринге, аны ташына, кёгюне, жулдузларына, ахшы адамларына кертичилей къал. Аладан сора уа, кесинги тилинге. Жыргъа, назму тизгинлеринге жан сала жаша, бизни багъалы эгечибиз.

*Нафи ДЖУСОЙТЫ,
Юг Осетияны халкъ жазыучусу.
Цхинвал.*

Тау хауасы кибик тазадыла сен

Багъалы эгечибиз Танзиля, сени бу къууанч кюнюнг бла жюрегибизни теренинден алгъышлайбыз. Сени назмуларынг хар не жаны бла да жангыдыла. Тау хауасы кибик тазадыла. Тенглеринги жангы жетишимлеге кёллендиргенлей тураса. Узакъ ёмюрлю, халкъ асламны жюреклерине жол тапхан ахшы китапларынг кёп болсунла.

*Туфан МИННУЛЛИН, Разиль ВАЛЕЕВ,
Ильдар ЮЗЕЕВ, Хаким СИГБАТ, Гумар БАШИРОВ.
Къазан.*

Узакъ ёмюр тежей

Бизни бек суйген эгечибиз Танзиля. Сени юбилейинг бла жюрегибизни теренинден алгъышлайбыз. Жашау алдады алыкъа. Санга узакъ ёмюр тежей, жангы жетишимлеринги, жангы назмуларынги сакълайбыз.

Сергей БАРУЗДИН, Леонид ТЕР-АКОПЯН, Александр ПУДЕНКО, Игорь ЗАХОРОШКО, Вадим КОВСКИЙ.
Москва.

Къудурет жаратхан фахму

Багъалы Танзиля! Сени назмуларынги къайтарып-къайтарып окъуйма. Сени поэзиянг сейирге къалдыргъанды.

Сейир туююлмюдю – быллай тахлыкъ тиширыу ариулукъ, быллай суюдюмлююк, быллай фахму, Танзиля деп быллай ариу ат – бары да бир адамгъа – тиширыугъа берилгени.

Расул Гамзатов кертй айта кёре эдим: «Сени къудурет жаратханды», – деп. Сен, кертиси бла да, тахлыкъ жанса, къудурет кеси жаратхан фахму, кюнча, бийикде да тургъанлай, адамланы жүреклерин жарытхан да, насыплы да этген. Энтта да ашыгъып сакълайма сени кишиликге юйретген назмуларынги.

Мирзо ТУРСУН-ЗАДЕ,
Ленин атлы премияны
лауреаты.
Душанбе.

НАРТ СЁЗЛЕГЕ ТЕНГ БОЛАМЛЫКЪ ТИЗГИНЛЕ

Бу дуняда кырдыкны, тирликни да, айтылыр сёзю, жырны да – хар затны кесини заманы болады. Мен эрттенликде, кюн аллында, жазама муну Танзиляны юсюнден. Аны бийик фахмусуну жарыгы жангы кюн бла бирге келеди бюгюн да элибизге, жерибизге.

Кимни юсюнден, нени юсюнден да болсун, керек заманда кыйматлы сёз айта билмеклик алай тынч туююлдо: керти поэтни, уллу поэтни юсюнден а бютюнда! Фахмулу эгечибизни чыгъармаларыны, жашау жолуну, назму кыурау иште усталыгыны юслеринден кёпле айтхандыла, кёпле жазгандыла. Уллу фахму жутулуп кялмайды, аны не менме деген да тунчукдуруп кыоялмайды.

Заманны тохтаусуз саркыуунда, кырдык ёсгенча, ёседи фахму, терек чакыганча, чагыады. Ёмюрден бери да алайды: поэзияны жарык сёзю, огъурлу сёзю, кырангыда чыракъча, бийик кёкде жулдузча, чомарт жерде терекча, дайым керек болады кыартлагъа, жашлагъа да, токылагъа, ачлагъа да, насыпшылагъа, насыпсызлагъа да. Бюгюнледе аты кыралыбызгъа кенг белгили эгечибизни – Зумакъулланы Танзиляны – фахмусу кыалын, жашил кырдыкча ёсгенди, жыл сайын элпек тирлик берген терекча, аriu да чакыганды.

Бизни бу бийик жерибизде, ёмюрледен бери керти фахмугъа кыанат кыакъдыргъан бу айбат жерибизде, Танзиля Кавказда назмучу тиширыуладан биринчиге саналады. Аны илхам учундургъан сёзю кыралыбызда мингле бла окъуучуларыню реклерине кесини энчи жолун, аriu жолун тапханды. Жашаугъа кыуаннган адам анга кыуанмай амалы жокъду. Таулу тиширыуну бийик фахмусу, кенг майданлы поэзиясы болгъанына аны тау тилде, орус тилде басмаланнган асыулу, терен магъаналы китاپлары, поэзияны шуёхларыны анга кёзбаусуз сыймекликлери, ыразылыклары шагъатдыла. Аны, орус тилге кёчюрюлюп, Москвада чыкыган «Сокровенность» деген китабына М. Горький атлы кырал саугъа берилгенди.

Танзиля этген иш битеу да халкыбызгъа кыуанч бергени баямды. Ол миллетибизни кыуанчын керелейди. Анга берилген саугъа бизге барыбызгъа да саугъады, аны кыуанчы – барыбызны да кыуанчыбызды.

Бюгюн, назмучу эгечибизни жетишимлерине кыуана, кёп зат эсгереме. Бек алгъа Танзиляны мен суратда кёрген эдим, газетде чыкыган суратда. Аны биринчи назмулары уа «Кыарындашны сёзю» деген китапда басмаланнган эдиле. Таулу кызыны басма

фахмусуну жарыгъы ол назмулада окъуна кёрюнюп тура эди. Мен Танзиляны назмуларын эшитдирип окъугъанымда, къарт анам, кёп таулу жырны кёлюнден билиучю, назмулагъа, ийнарлагъа тынгыларгъа суююучю ыннам, ыразылыгъын айтхан эди. «Сау болсун, тиширыу башы бла кёпледен уста тизе биледи назмуланы», – деген эди. Танзиляны «Къаяда гюлле» деген биринчи назму китабы 1959 жылда басмадан чыкыгъандан сора, анда ол ыннам айтхан сёзлени кертиликлерине шагъат болгъан «Ата журтума» деген бу назмуну окъудум:

Керек болса, къызгъанмайын,

Мен жанымы берирме.

Къолумдан келгенича,

Бек къадалып кючлерме.

Мен, тиширыу болсам да,

Эр кишича ишлерме...

Бу назму Ата журтха таза соймекликни, тюзлюк иште таукелликни, адамлыкъ даражаны белгисиди, аны бла бирча уа, поэт дуняда кесине къаллай жашау жорукъну сайлагъаныны шарты. Сёзюне дайым кертичи болуп, Танзиля бир заманда да окъуучуларын алдамагъанды. Назму жазыу ишге кёл салып, къадалып кюрешгенди, энтта жазады, ишлейди, кесине артыкъ махтау излемей, «эр кишиге тенг болуп».

Зумақбулланы Танзиляны «Къаяда гюлле», «Тауланы жыры», «Тау аяз», «Чырахтан», «Кёз жарыгъым» деген китапларында ана тилибизни байлыгъы, нарт сёзлеге тенг болаллыкъ тизгинле, уста тенгleshдириуле, жашауну заманнга тийишли суратлары, поэтни умуту, ниети да, намысы, бети да, жарсыуу, къууанчы да бийик фахмусуну жарыгъында ачыкъ, толу кёрюнедиле.

Ол таулу тиширыу, жанын ахшы назмулагъа, къанатлы жырлагъа жесир этип, дуняны къууанчларына да къууана, жарсыуларына да ачый, поэзияны бийик, акъ ауушуна таукел чыгъып барады. Халкъыбызны ийнарларын, жырларын къурап, дунядан эртте кетген, атлары унутулуп къалгъан таулу къызланы таукелликлери аны жүрегиндедиле, жангыз бир ариу сёзлери окъуна асыу болгъан аналаны халаллыкълары да – аны жүрегинде. Таукеллиги, халаллыгъы айтдыргъандыла анга бу сёзлени:

Къууанчым болса, мен ышарама,

Адамла, сизден жашырмаз ючюн.

Бушууум болса, мен жашырама,

Аны кёрюп, сиз жарсымаз ючюн.

Азмы болдукъду дуняда жарсыу,

Жарсыууму сиз кёрмегенликге?

---

*Көпмү боллукьду кьууанч не асыу,
Кьууанчымы сиз бөлмегенликге?!*

Адамлагъа ёз кьууанчындан да юлюш этерге угъай демеген, бир жанны да жарсытыргъа суймеген поэтни жюреги дунягъа тынгысызды, кёл, тенгиз шошайгъанда да, бир тынчаймагъан черекча. Билмей тургъанлай, таулада юзюлнорюк кьар, адамла жюрюген жолгъа тюшерик жар, балта кесип, аууп кьаллыкь терек, кьаран кьалгъан жер, оту кёмюлген тыпыр. Уруш оту кюйдюрюп, кюл болгъан сабанла да тынчайтмайдыла аны. Аллай тынгысызлыкь жаздыргъанды анга, халкьыбызгъа кенг белгили назмула бла бирге, «Урушха кьажау поэманы», «Адам эм аны туугъан жери» деген поэманы да.

Уллу Ата журт урушну юсюнден бирси малкьар поэтле да аз жазмагъандыла, алай Танзиляны «Урушха кьажау поэмасы» жазылуу ызы бла, магъана теренлиги бла, бек башы уа жашау кертилиги бла айырмалыды. Ол поэма энчи китап болуп чыкьгъандан сора, аны адамла, кьартла хамайылны жюрютгенча, жан хуржунларында жюрютгенлерин мен кёргенме.

Таш жаратылгъанлы билебиз, халкьла, битеу кючлерин-кьарулары салып, жерде мамыр жашау кьууар ючюн, сабийлери чырмыкьсыз ёсер ючюн, туудукьла аланы атларын иги бла эсгере туруп ючюн кюрешип келгендиле. Бир заманда да битеу алчы адам улу урушну кёрюп болмагъанды. Уруш деген зат адамланы кьол, мангылай кьыйыныларын, жашагъан юйлерин, кьалагъан кьалаларын, акьыл бла эс туудургъан сейир затланы от азыгьы этгени себепли, бюгюн да, мындан кёп жыл алгъача, мамырлыкьны суйгенле урушну кёрюп болмайдыла. Иш ахлусу жамауатны не заманда да мамырлыкь жанлы болгъаны анданды.

Кьыралыбызгъа мамырлыкь алай тынч келип кьалмагъанын, фашистлеге кьажау кьызыу сермешледе кёп, бек кёп кьан тёгюлгенин, дуняда замансыз кетгенлеге анала, эгечле кьалай жарсыгъанларын туура, ким да ангыларча, тап суратлагъанды Танзиля. Бу поэма аны сайлама назмуларындан кьуралгъан, орусчагъа кёчюрюлген «Сокровенность» деген китапда да чыкьгъанды...

Кеси жерибизни адамларыны юслеринденча, уллу тюркюлю поэт Назым Хакметни юсюнден, бир талай назмуну бийик поэзия даражагъа жетдирип, поэма кьуурагъан Танзиля чыгьармачылыкь иште махтаугъа тийишли адамны, ариу жырлаялмазын биллип, тынгылап тургъан адамны да бирча махтайды. Нек? Назму жазыу, жыр кьуурау алай тынч болмагъанын иги билгени себепли.

Аперим анга – ариу жырлагъаннга,

Жырлай билгенин ангылаялгъаннга!
Аперим анга – нарт сёз айталгъаннга,
Анга айыпсыз ие болалгъаннга,
Аны магъанасын ангылагъаннга!
Махтау, махтау анга – жырламагъаннга,
Ахшы жырламазын ангылагъаннга,
Жырларыгъы келип, шумсуз тургъаннга,
Махтау, махтау анга – ол акъылманнга,
Керексиз сёзню ичинде тыялгъаннга!

Танзиляны М. Горький атлы кырал саугъа алгъан «Сокровенность» деген китабы бу назму бла башланады. Биз а поэтке, кесини сёзлерин да хайырланып, былай айтабыз:

- Махтау, махтау санга – ариу жырлагъаннга!

МОКЪАЛАНЫ Магомед,

КЪМР-ни, КЪЧР-ни да халкъ поэти,

1977 жьыл.

ЭЛБРУСНУ ЖЫР МУЗАСЫ

Бурунгу греклилени Сапфосучады Малкъарны, Къарачайны да эрке кызы – Танзиля. Сапфогъа ненча назмучу, ненча акъылман, аны ариулугъуна, фахмусуну айырмалылыгъына, суймекликлерин билдире, баш ургъандыла – кюнлеринеча, мажюсю тейрилеринеча, жал бара, салауатла сала.

Ата журтубуз, туугъан ташыбыз, тюрк тилли миллетле жер жюзюнде болгъан, тургъан къадар бир, анга бир тюрлю ишеклик жокъду, сен тиргизген тизгинле жашнарла, жарырла, жашауну ёмюрлюк къанатларыча, Зумакъул кызы! Ол а заман черегине бой салмауду, арымауду, талмауду, жангыра барыуду, чагъыуду:

Аперим анга – ариу жырлагъаннга,

Жырлай билгенин ангылаялгъаннга!

Хар инсаннга жораланнган, аталгъан усталыкъ, сёзсюз, бизни ёз жазыуубузгъа кёре сакълай болур, тюз да жол негерибизча, тамблагъы къолайлыгъыбызча. Энди тюшюне башлагъаныбызгъа кёре, адамны жашау турмушу, рухий байлыгъы, илхамы, тюрлю-тюрлю излемлери да, къалай эсе да, минг-минг жыл желинден, боранындан ёте, алай жетгенчадыла бизни бюгюнлюк кёз жарыгъыбызгъа.

Сакъ жауун къум аулакыгъа, бир-эки жыл суу тамычы кёрмей тургъан къуу, дангыл тюзге жаугъанча, хар бирибизни да жа-

---

шаубуз, тюз жүрегибиз тартыннганыча кьуралса, таш, агъач жаратылгъанлы бери келген соруулагъа, бир башха устагъа ушамай, энчи жол табыуда болур, уллу чыгъармачыны сыйлылыгы, бийиклиги да...

*Махтау, махтау анга – жырламагъаннга,
Ахшы жырламазын ангылагъаннга,
Жырларыгъы келип, шумсуз тургъаннга...*

Айырмалы жыр айтхан, айхай да, ахлусундан, нөгеринден, миллетинден да аперимлик кёрлюкдю. Алай андан да уллу махтаугъа уа тийишлиди. Поэтни оюмуна кёре, кеси жүреги тартхан иште айтхылыкъ жетишимге ие болмазлыгъын ангылай, халкъына кёбюрек файда келтираллыкъ жанына жаны-къаны бла берилген.

Бу фикир кёпню эсин эртгеден бийлеген да болур, алай Танзиляча, толу, терен а, кертиси бла да, аны анга дери киши ачыкълаялмагъанды, жарсыялмагъанды, кьууаналмагъанды. Алай жаныны кыйыры бла жаза билгеннге айтыргъа керекбиз, жүрекленни теренинен кьууана: “Аперим санга – алапат жазалгъаннга!” – деп.

*Сени кёзлеринг къарайла манга,
Ёлед, дегенча, алада умут.
Сени кёзлеринг къарайла манга:
- Унут, – дегенча, – сен бизни унут.*

*Алай эсе, унутурма сени,
Ач адам унутханча гыржынны,
Журтдан айырылгъан -*

*туугъан жерни,
Туугъан от жагъасын, журтда жырны.
Кетерме мен сени*

*жашауундан,
Тау тургъан жерин кьоюп кетгенча.
Кетерме мен сени*

*жашауундан,
Ёлгенле кёрню кьоюп
кетгенча...*

Бу назмуну тиширыу жаратханына ийнанган бек кыйынды. Ёлюмсоюз соймекликни деменгили кьарыуун болмагъанча кёп тюрлю тюрсюн бла сыфатлаялады таулу кьыз. Дагъыда къаллай уллу усталыкъ бла ачыкълаялады поэт жүрек тартыныулукъну табийгъатын. Бир назмусуну къанат тюбюне нечик деу дуниясыны кьудуретин сыйындыралгъанды, не къадар зат да айталгъанды Танзиля!

*Сени къатында болама къагъанакъ, –
Дуниягъа жаппа-жангыдан туугъан.*

*Сени къатында болама къагъанакъ, –
Ашауу-жашауу къолунда болгъан.*

Таулу тиширыуну суймеклиги. Аны суйген адамына нени да кечерге итиную. Андан, къагъанакъ сабийча, ётюрюк айтса да, сёзюн таурух, жомакъ къанатлагъа жасарын излею. Эртгеден бери таулада жюрюген адет-къылыкъны бузмай, суймеклик ауруугъа берилген къызны къарыусузлугъуну къарыуу, айхай да, кимни да сейирге къалдырычады...

Мен оюм этгенге кёре, Танзилягъа къагъанакъ заманчыгъында эмген сютю бла бирге синггенди, къалай эсе да, ана къызчыгъына айтхан бёлляуларыны кюмюш, алтын ёнлери. Чыгъармачылыкъгъа жан атыуу уа анга закий жерлеши Отарланы Омардан кечген сунама. Жаланда аллай шартланы, ышанланы юслери бла ачыкъланадыла аны жазгъан тизгинлерини Теренликлери, Шатыклыкълары, Халкълыкълары да. Поэт бирча жууукъ, ышануулуду сабанчыгъа, академикге, малчыгъа, устазгъа, космонавтха, врачха да.

Къабарты-Малкъарда жаш, къарт да аны жанлары киби кёредиле. Совет Союзда уа айтхылыкъ сёз устала, ётюрюкден не асыу, болмагъанча уллу жүрек талпынуулукъларын гирхожанчы назмучгъа жоралагъандыла.

Кавказны бек суйдюмлю, бек субайларындан бириди Танзиля. Бизни закий эгечибизни жаратхан ууахтысында, баям, Уллу Аллах да анга чомарт, суйдюмлю къарагъанды. Ол бюгюн да тас этмегенди кесини айырма ариулугъун, чырайлыгъын. Анга сый-намыс бла, гюрюлдеген къарсла бла тюбей-тюбей тургъандыла Делиде, Парижде, Москвада, Ташкентде, Киевде, Душанбеде, Махачкъалада, Улан Баторда, Бангкокда, Минскеде, Варшавада, Лиссабонда, Стамбулда, Анкарада да...

Жашауда ол бек кертчи адамды кесини къарындашларына бла ахлуларына, артыгъырагъ' а – жазыу ишге берилген нёгерлерине. Аладан бирлери къыйынлыкъ тузагъына тюшсе уа, не узакъда, не кенге да болсун Танзиля, биринчи болуп жетер жаралы къалам къарындашыны къатына. Танышларыны, къоншуларыны не гитче, не аз жетишимлерине да аныча къууана билген, эшта да, битеу дунияда да болмаз.

Малкъарда, Къарачайда да, къалыубаладан бери келген төреге кёре, таулула жанлары киби кёрген адамларыны атын сабийлерине бериу бла билдиргендиле кеслерини анга суймекликлерин. Бюгюнлюкде битеу Кавказда да айтылгъан, дебери жюрюген ат, сёзсюз, Танзиляды! Ол а Зумақьулланы Танзиляны чыгъармачылыкъ иши, аты туугъан тауларында, Россейде да ёмюрлюк болгъаныны шагъаты, белгиси, мухуруду.

Закий Поэтни юсюнден сёзюмю уа анга жораланган назму
бла бошаргъа сюеме.

Ёмюрлюк сен, ариулукъ!

*От жагъанг – тау жырлагъа
Жан салгъан тёр тохана.
Салмай бой сен жыллагъа –
Ёренге Жыр, Кюн Ана!*

*Жап-жарыкъ ай кечеле,
Кечуле – жинк жарыуда.
Жагъада тал бийчеле,
Тепсеуге – терк барыуда!..*

*Сабырлыкъ, ой асыллыкъ,
Хар жаннга – жандауурлукъ!
Жюрегинг бал – балхамлыкъ:
Ёмюрлюк сен, Ариулукъ!*

*От жагъанг – тау жырлагъа
Жан салгъан тёр тохана.
Салмай бой сен жыллагъа –
Ёренге Жыр, Кюн Ана!*

БЕППАЙЛАНЫ Муталип,
*Кашкарлы Махмут атлы
Халкъла аралы саугъаны лауреаты.*

МОКЪАЛАНЫ Могомет

ТАУЛА КЪЫЗЫ

Таула къызы, назму жазы – Танзиля!
Санга ат сайлап Къуранда аятдан:
«Кюнсюзге кюн бол, танг бол, – деп, – тангсызгъа», –
Тилеген эдиле, баям, Аллахдан.

Келдинг, кюнюнго къызгъанмай кюнсюзден,
Тангсызлагъа танг юлеше къарамынг,
Жолунгда тубей халалла, кюйсюзле,
Дуниянг бола бир жарыкъ, бир къарангы.

Поэзиябызгъа келдинг, таулагъа –
Асыу сёзлей, бир бек керек кезиуде,
Боранладан сора кюнню таягъы
Тийген кибиб терезени кёзюне.

Зор жыллада жюн жаулукъ эшгенинглай,
Эшесе назмула, жырла, ийнарла,
Акъ жел, къара жел, къагъа эшигинги,
Огъурлулукъ ёлмезине ийнана.

Жырлайса, сёзюнг, ауазынг да – жарыкъ,
Чал ёмюрле унутдуруп атларын,
Тауланы жыргъа бек уста къызлары
Санга этген кибиб осуятларын.

Шауданнга эннген журлагъа ушатдым
Сюймеклигинг жарытхан назмуланы.
Дайым сени ашырады юч атлы:
Илхам, Тюзлюк, Тауланы намыслары.

Бюгюлмез къаурсунлагъа ушатдым
Кишилиб билеген тизгинлеринги.
Эшитдим ташны таш бла ушагъын,
Ала къатлай эдиле сёзлеринги.

Тенг болдула жаралы зурнуклагъа
Жарсыуларынг, бушуулу фикирлеринг,
Урушда ёлюп, дуния зауукълугъун
Сынамай кетгенлеге зикирлеринг.

Чомарт фахмунг къайнагъанда, бёркгенде,
Акъ тауладан жер жюзюне къарадынг.
Бир къауумла алчи кийген бёркледен
Кёп да сыйлы гюлмендинги къанаты!

Бар эселе уа жаншаргъа сюйгенле,
Тыпыр жылыуларын зарлыкъ къурута,
Тауда аппангы жылкъысын сюрсюнле
Неда сени чыгъарсынла къулулукъдан.

Аппангы жылкъысыны ызы да жокъ,
Бар байлыгъы – Ышкантины ташлары,

Сенден иги жумушчу кызы да жокъ,
Санга кыйганды жазларын, кышларын.

Кыуллугунг а не? – Кюн жая жүрекден,
Кыуанчлада ариу-ариу жырлаган,
Кез жашларынг этегинги жибите,
Бушуулада ачы-ачы жиялган.

Таула кызы, назму жазы – Танзиля!
Эжиюн дуня эшите, макъамы
Гирхожандан Ышкантигъа тартылган
Жангы жырыса кыуш кезлю Малкърны.

2004

СЮЙЮНЧЛАНЫ Азамат,
Къарачай-Черкесни халкъ поэти

*Минги тауну эрке кызы,
танг жулдузу, Танзиля*

Къарачайны эрке кызы, Танзиля,
Минги тауну танг жулдузу, Танзиля,
Сейир кыушла учхан кибик танг ала,
Сагъышларым уяталла, тынгыла.

Минараны айы кибик чырайынг,
Бийик жарыкъ – «Чырахтанынг»,
Кюн аллында жумарукълай жырлаучу,
Ашхамлада жулдуз болуп жаныучу.

Хасанияны тау хауасы тамаша,
Тёрден юйюнг таласына къараша,
Тау этекге оюу сала, жараша,
Тоханангда кеп кюнлени бал аша.

Хасанияда атла чабар арбазынг,
Тенгни, шохну чакъырады ауазынг,
Таудан, тюзден келгенлеге жол сала,
Хан хантла сындырады Хасания.

Эсингдемид ал тюбешиу Нальчикде,
Къырымшаухал Хамзатны юйюнде,
Къайсын бла сагъынышла, ушакъла?
Жолларыбыз – сейир ташча жомакъда.

Эсдедиле къазауатда таулула,
Уллу журтну къоруулагъан кезиуде,
Курт юзюлюп, басхан кибик тауланы,
Халкъыбызны къара кийген кюнлери.

Азап жолдан, Азиядан къайтып,
Биз таулада олтурабыз къууанып,
Къалай уллу насып эди тюбешиу,
Арабызда шохлукъ хауа, жыр, эжиу.

... Атанг, ананг от жагъагъа жарашып,
Чынар отну кесеулериң ышыра,
Ёрге туруп сени жети къарнашыңг,
Къонакъланы тау адет бла ашыра.

Тепсиледе сыра, боза, берекет,
Баш жартыны жауурунну юлеше,
Алгъыш аякъ айланаед тегерек,
Къууанчлада бал сууланы ичире.

Эресейни этегинден келелле
Жазычула, суратчыла, алимле,
Жырларыңга уллу багъа берелле,
Сени закий къыйыныңгы эсгере.

Къалам тутхан таулу эгечим, Танзиля,
Бу байлыкъны сен иеси, бийчеси,
Сенсе төре, акъылтөбе, акъылман.
Туз дамыңгы таркъаймасын тепсиси.

Кязимде гюрбежиде болгъанек,
Биз Къайсынны музейине баргъанек,
Тыпырыңдан от тамызыкъ алгъанек,
Ол от жылыу хар заманда бек керек.

Мени тукъум тамырларым Малкъарда,
Тартадыла, аркъан ата, жип болуп,

Бызынгыда кьалалары тау башлада,
Чакьыралла ауазлары жыр болуп.

Минги тауну айрысында тик туруп,
Кьарайма мен Европаны башындан.
Ачыймыса бу зауаллы заманда,
Бола-бола жамагьатха тутурукь?

Кьарачайгьа кьайтхандыла жырчыла,
Кьочхар улу Кьасбот бла Исмайыл,
Мен ала бла шагьырей эдим жашлыкьда,
Сабийликден биле эдим жырларын.

Айжаякьны, Акьтамакьны жырлары,
Акьтамакьсыз Кьарачайда той болмаз,
Сюймекликни баш кьылчыгьы, сырлары,
Халкь ауузда унутулмаз, тас болмаз.

Айжаякь бла Акьтамакьны жырласала,
Бал сырады тамагьымда кьылларым.
Сёзлериме аллай макьам табалсам,
Кьанат кьагьып, учар элле жырларым,

Мурат деген – бийик тауну башында,
Ажал деген – хар адамны сыртында,
Умут деген – хар инсанны аллында,
Бир насыплы жетер аллай байрамгьа.

Жырчыланы мен ызларын ызлайым
Кьаламымы кьама бла кьыяйым,
Сюймекликге мен да шагьат болайым,
Итил сёзге илхам кьалай табайым?

Алтынчачла кёпдю, дейле, Малкьарда,
Артыкьда бек Нальчик деген шахарда,
Керти эселе бу айтылгьан хапарла,
Манга билдир, мен барырма жазаргьа.

Дунияда, инсан жокьду ёлюмсюз,
Тахтала да кьаладыла патчахсыз,
Тозмайды не тот болмайды алтын сёз,
Аз эсе да, тас болмасын ызыбыз.

Кёп кюнлени бир гыржынны юлешдик,
Кязимни да, Къайсынны да ашырдыкъ.
Ана тилни айнытыргъа кюрешдик,
Жыр айтыуда биз да артха къалмадыкъ.

Менден салам къарнашынг Борисге,
Аны аты тийишлиди тарихге,
Ол акъылман ишлеучюча ишлесин,
Арабызда жууукълукъну кючлесин.

Энтда тебире, алгъа атла, эгечим,
Жашлай турсун сени халал жүрегинг,
Жазыу жолда сен Аллахха аманат.
Сагъышларын санга жазгъан – Азамат.

ЖУЛДУЗУНГ УЗАКЪДАН КЁРЮНЕДИ

Адамны жыл санына мен бир заманда да эс бурмагъанма, Танзиля. Сёзсюз, жашлыкъ адамны бек иги заманыды. Бизни экибизни да болгъанды жаш заманыбыз. Ёзенде тереклеча, желлеге, боранлагъа да ачыкъ сюелирге баз эдик. Тынчлыкълы уа болмагъанды жаш заманыбыз, алай не къыйынлыкъла да бюгалмагъандыла бизни. Умутубуз, ахшы муратыбыз алда эди да андан. Жашауда бир жетишимибиз болур деген умут болуша эди. Тюз ниетлиле, ачыкъ жүрекклиле болуп ёсгенбиз, бюгюнде да аллайлабыз экибиз да.

Энди жаш заманыбыз озгъанды, жаш терекле туююлбюз мен да, сен да – кенг, кючлю бутакълы, иги да тамырланган чынарлабыз. Ол тамырладыла бизни чыгъармачылыкълыбыз. Терекле не уллула болсала да, аланы кесерге болады. Чыгъармачылыкълыны уа бир балта да кесаллыкълы туююлдю. Нек дегенде, ол халкъ асламлагъа жайылады, аны ниет байлыкълы болады.

Манга да бир кесекден анча жыл толлукъду, сангача. Бир жылданбыз экибиз да. Энди сен узун, къара эшмелеринги жүрютмейсе, мени къара чачым да агъаргъанды.

Алай ол затла белгилемейдиле адамны жыл санын. Жюрегиди нени да ачыкълагъан. Бизни жүреккерибиз а, кёп жыл мындан алгъадача, жашдыла, кёллендиредиле, таукелдиле. Ким ийнанмай эсе да, назмуларыбызны окъусун. Ала суюмекликни, шуёхлукъну, жаш тёлнюю сагъышларыны, умутларыны да юслериндендиле.

Бюгюн сени юбилейингди. Алай ол жаланда сени байрамынг туююлдо. Ол битеу шуёхларынгы, окъуучуларынгы, фахмунга табыннганланы байрамыды. Фахмуну уа, жарыкъ жылтырагъан чынтты фахмуну, санга Аллах бергенди. Аллай саугъаны жаланда ол кеси эталады. Кавказлы поэтлени жарыкъ жулдузларыны санында, Танзиля, сени айырмалы, энчи жарыгъы бла жаннган жулдузунг бек узакъ жерледе да эсленнгенине къууанама.

Дагъыда сени бир затынгы энчи белгилерик эдим – батырлыгъынгы. Сен жигит тиширыуса, нек дегенде, санга дери малкъар поэзияны бийикге кётюрген Кязим, Къайсын, Керим да бола тургъанлай, ол сабанда ишлерге базыннганса. Жангы жетишимле болдуруп, малкъар литератураны бютюн бай эм берекетли этгенсе, анга жангы тюрсюн къошханса.

Сени чыгъармачылыгъынг жаланда малкъар халкъны угъай, битеу да окъуучуланы ниет байлыгъыды. Ол а къайсы поэтге да уллу насыпды. Сени уа, шукур Аллахха, насыбынг тутханды.

Борис КАГЕРМАЗОВ,
Къабарты-Малкъарны халкъ поэти.

НАСЫПЛЫ ЭРКИНЛИК

... Малкъарны бек иги поэтлери тынгылылыкъны, адамлыкъны, суратлаулукъну да туугъан халкъларыны кёлден билген поэзия чыгъармаларындан ала келгендиле.

Магъана теренлик бла жүрекге сингип къалгъан жарыкъ сезимле назмулары кёп тиллеге кёчюрюлген Зумақъулланы Танзиляны да поэзиясында фахмусу болдургъан суратлау энчилигин кёргюзтген шартладыла.

Энди ол кёп миллетли совет поэзияны махтаулу усталары бла бир сатыргъа сюелген Зумақъулланы Танзиляны быллай тизгинлери бардыла:

*Аперим анга – ариу жырлагъаннга,
Жырлай билгенин ангылаялгъаннга.*

Бек кючлю, бек оюмлу айтылгъанды. Поэтни сыйлы ишине устаны терен, жютю, насыплы да къарамын кёргюзтген белгиди бу, шагъатлыкъды.

Зумақъулланы Танзиля акъыллы, терен оюм эте билген поэтди, – анданды аны неден да алгъа суратлау сёз устасы на-

мыслы, адепли, тюз ниетли, ачыкъ жүреккли болургъа керегине ийнаныуу. Нек десенг, анга, жазычугъа, ол затла, фахмуча, дайым керекдиле. Аллай керти ийнанмакълыгы болмагъан а уллу поэт болур амалы жокъду. Алайды да, тюзлюкге кертичилай къалып, биз былай таукел айтыргъа боллукъбуз: Танзиляны насыплы эркинлиги барды – жазаргъа эркинлиги.

Поэтни назмуларын, магъана жаны бла энчи даражалы, керти да партияны ниетлери сингген, бийик инсанлыкъ магъаналары болгъан назмуларын энди сау кырал биледи. Бюгюнлюкде совет поэзияны уллу усталарыны атлары бла бирге айтадыла аны атын.

Малкъар халкъ кѣп кыйынлыкъ сынагъан, алай ауур жашау жолунда кѣп азап кѣргенликге, жоюлуп къалмай, не кыйын заманда да иги умутундан айырылмагъан, сейирлик жырла этген халкъыбыз Зумакъулланы Танзиляча уллу поэтлени ёсдюргени бла ёхтемленирге боллукъду.

Бахсан тауланы теренлеринде белгисиз Гирхожан элге баргъан ташлы жолчукълада чабып айланыучу таулу кызчыкъ поэт болгъанды. Не айтыр кереги барды, насыплыды къадары Танзиляны! Таулу тиширыу алай жаланда совет властьда болургъа боллукъ эди. Алайлыгъын иги ангылайды, иги биледи Танзиля. Бурунгу таулу назмучу кызланы юслеринден Танзиляны эрттеден бери халкъгъа кенг белгили назмусу анга толу шагъатлыкъ этеди...

Бизни кѣлден айтылгъан сейирлик халкъ поэзиябызны кырагъан Малкъарны назмучу тиширыулары ёмюрден ахыргъа белгисиз къалгъандыла. Алай эсе да, бюгюнлюкде ыразылыкъ сѣзлерибизни алагъа айтабыз. Биз сейир-тамаша этген, аланы окъуп, кѣз жашла да тѣкген тизгинле ол жырчы кызланы жүреклеринде туугъандыла. Аны ючюн ыразыбыз биз алагъа.

Дуниягъа биринчи белгили болгъан малкъар тиширыу поэт Зумакъулланы Танзиляды. Аны себепли бизни хурметибиз уллуду анга.

Таулу кыз дагъыда, Росссей Федерацияны миллет республикаларында бла областьларында жазыучу тиширыуладан биринчи болуп, РСФСР- ни М. Горький атлы кырал саугъасын алгъанды. Анга ол бийик саугъа берилген кюнледе Танзиляны таулада окъуучуларыны кыуанчларына чек жокъ эди.

Суратлау сѣз устаны юсюнден айта эсек, мен оюм этгеннге кѣре, аны туугъан, ёсген жерини юсюнден айтыу бла бирге ол чыгъармачылыкъгъа къаллай кыйын салып башлагъанын да айтыргъа керекди. Поэт туугъан жерини бетин кимден да жютю кѣре билирге, аны тилин ангыларгъа да борчлуду. Ёмюрден бери

да алайды төре. Гёте да, Пушкин да, бизни Мечиланы Кязим да алай этгендиле. Хар заманда алай болуп туругъа керекди. Зумакъулланы Танзиля туугъан тауларына, тау жолланы, тереклени, кыйыкыйланы, чёплеу башланы, ташланы, кеслерини ёмюрлюк жарыкъларын шошайгъан жоллагъа, арбазлагъа ийген жулдузланы тиллерин да ангылайды деп, мен таукел айтыргъа боллукъма. Хау, ол биледи аланы тиллерин. Ол – поэтди. Мен айтханнга бек женгил шагъатлыкъ этерикдиле аны назмулары. Аладан иги шагъатла болмазла, нек десенг, ётюрюк айтып, аны керти сундурур онг жокъду поэзияда. “Къалай солуу айландыра эсе да, алай айтады сёзюн” поэт.

Элбрус тийреси, аны башында Кавказны жим-жим жангган сынжыр таулары, сау дуниягъа белгили төппелери, кёкге жете тургъан таула – Минги тау, Ушба, Ишхельда – табийгъат жаратхан бек сейирлик затладыла, тамашала. Бу жерни биринчи кере кёргенле айтханнга кёре, мында туууп, мында жашап, поэт болмай къалыргъа жарамайды. Мени оюмуна кёре уа, хазна айырмалыгъы болмагъан жерде туууп, анда ёсген адам да уллу поэт болаллыкъды. Алай иш анда тыйюлдо. Быллай ариу, жомакъча, ариулугъу битеу адам улуна белгили жерде туугъаны бла бирге, фахмулугъу чынтты поэтлиги болуп, бу сейирлик жерни бютюнда махтаулу этерге къолундан келирча, Зумакъулланы Танзиляны насыбы тутханын айтыргъа сюеме. Быллай жерни жырчысы болмакълыкъ, айхай да, ол да уллу насыпды. Алайды да, Танзиляны эки жанында да тутханды насыбы.

Мечиланы Кязим бизге аманат этген жазычулукъ жорукълагъа кертичилей къала, Зумакъулланы Танзиля, не кыйын болса да, тюзлюкге, кертиликге жол тутханын айтады. Алай айтыу, жаланда ауур ишни этерге таукеллик болуп къалмай, жууаплы да ишди. Уллу, кыйын да борч алады кесине поэт. Алай, белгилисича, суратлау сёз устасыны борчу не заманда да кыйынды. Танзиля айтхан затха кертичи болмакълыкъ суратлау сёзню чынтты устасы болууду.

Танзиляны поэзиягъа кёлю бла берилгенин, кесини ишин, поэтни ишин, къолгъа къаты алгъанын мен не заманда да жаратханма, бюгюн да къууанама анга.

Танзиля, кертиди, тамата малкъар поэтледен юйренип, аны бла чекленип къалмагъанды, орус эмда дуния поэзияны уллу усталары, бек иги совет жазычула да бергендиле дерс анга. Дунияны поэзия байлыгъына алай терен кирмей, алгъа барыр онг жокъду. Зумакъул кызы аны иги ангылайды.

Поэтни чыгъармачылыгъы бизни аталарыбыздан къалгъан

аламат жерибизни кѣп тюрлю бояуларын алгъанды кесине, бек башы уа – малкъар халкъны эм иги ышанлары ол жазгъан затлададыла.

Жазаргъа насыплы эркинликни – фахму берген эркинликни – юсюнден биз башында да айтханбыз. Хау, алайды, къалай-алай болса да, фахмулулукъ насып юлюшдю. Аллай “айырмалылыкъ” суратлау сѣз устаны къыйын къадарында окъуна аны насыплы этеди, аны бла бирча уа – андан уллу жууаплылыкъны да излейди. Аллай жюкню кѣтюрген а тынч туююдю. Аны кѣтюрюрге къарыулу инбашла, акъыллы жүрек керекдиле.

Малкъар поэт тиширыу Танзиля, инбашына ауур жюк кѣтюрюп, ёмюрден бери поэтлеге алай буюрулгъаныча, жашау жолунда таукел баралгъанына мен бек къууанама. Ол Малкъарны жерини, совет Ата журтну да махтаулу къызыды. Къыралны къалайында да окъуучула, поэзияны уста билгенле, Танзиляны аламат поэтге санайдыла. Не да аны бла айтылып къалады. Аллай белгилилик насыпды суратлау сѣз устасына.

КЪУЛИЙЛАНЫ Къайсын,
*Къабарты-Малкъарны халкъ поэти,
Ленинчи саугъаны лауреаты.*

*Танзиля къалам къарындашлары
Къайсын бла Расул бла бирге*

МИЛЛЕТНИ ЭРКЕ КЪЫЗЫ

Бюгюн кибик эсимдеди, Черек ауузунда эски Ышканти элни этегинде, Ишкирти черекни жагъасында баргъан уллу байрам. Миллетибизни эрке къызы, айтхылыкъ поэссабыз Зумакъулланы Мустафаны къызы Танзиля ата ташына къонакъгъа келген эди.

Ол кюн Уллу Малкъарда тышындан жетген къонакъла бла аны юбилей байрамын белгилей эдик. Танзиля Малкъар ауузунда эски Ышканти элни жокълай-жокълай туруучуду. Аны аппасы Башчы, атасы Мустафа туугъан тыпыр таш мындады. Ол кеси мында туумагъанлыкъгъа, ата-бабаларыны от жагъалары Малкъар ауузунда Ышканти элде болгъанды.

Бу эл миллетибизге, Къабарты-Малкъаргъа угъай да, саулай къыралгъа атлары айтылгъан беш айтхылыкъ адамны саугъагъа бергенди: Совет Союзну Жигити Уммайланы Мухажирни, Социалист урунууну жигитлерин Тетууланы Шамшудинни, Жангоразланы Ибрагимни, Моллаланы Шарафутдинни, аланы арасында уа миллетибизни ёхтемлиги, эрке къызы – Танзиля.

Мен, нени болсада ашагъандан эсе,

Не къыйын эсе да, къалырма ачлай.

Не затны болса жаншагъандан эсе,

Бир сёз да айтмай, тынгыларма ташлай...

Шайырны къайсы назмусун окъусам да, туугъан жерине, бийик тауларына, халкъыны ачы къадарына, адамлыкъгъа, анагъа, ол кесини тегерегинде кёрген, аны къуршалагъан табийгъатха атап жазгъан чыгъармаларында да аллай уллу суратлау оюмну жаланда Танзиля айталлыкъды деп келеди кёлюме. Аны тауушлукъ лирикасы, кишиликини, ачы къадарны, къууанчны, жарыкълыкъны да суратлайды, адамгъа эс бурдурмай, аны жүрегин къозгъамай къоймайды.

Поэт къызыбызгъа эм аны бийик да, кенг да поэзия дуниясына халкъны сүймеклиги чексизди. Ол а адамгъа сау кёзюнден, кесини эсгертмесин кёргенча, аллай уллу саугъады, намысды, хурметди. Мен да санайма кесими насыплыгъа Танзиляны иги таныгъаным ючюн. Ол кюн аны намысына эски Ышкантида уллу концерт да кёргюзтген эдиле. Элни жаш тёлюсю, совхоз мюлкде ишлегенле, кийизле, жамычыла этип кюрешген тиширыула, эжиу бла жыр айтхан акъсакъл къртла да къууанч сагъатлы эдиле.

Режиссёр Владимир Вороков да «Танзиля» деген кинолентаны ол кюн Кюнлюмде, Абай къала бла Ышканти элни башында орналгъан Амырхан къаланы тегерегинде алдыргъан

эди. Андан бери заман озгъанды, алай ол кюн анда танышхан адамларыбыз Грозныйден радиону редактору Раиса Мейсигова, телевиденияны таматасы Лидия Яндиева, Магомет Музаев кесини концерт группасы бла, Москвадан келген Леонид Тиковский эм башхала, мени бла андан сора сёлеше, Танзиляны сормай, анга салам айтмай къоймайдыла. Биз, таулула, къайда болсакъ да, деменгили Къайсыныбызча, Танзиляча адамларыбыз бла ёхтемленебиз.

Бир жол, хар адамны да тенгиз жагъада солургъа онгу болгъан заманда, Совет Союзну тюрлю-тюрлю миллет келечилери солугъан «Знание» санаторийде поэзия ингирге къатышама. Мен анда Къайсынны бла Танзиляны назмуларын кёлден окъуйма. Къулий улуну «Я за мир, потому что я сам воевал» дегенин бла Танзиляны «Горские поэтессы», «Разговор с Хайямом» назмуларын эшитдиргенимде, къайтарып-къайтарып окъугъунчу сахнадан жибермей, халкъ къарс уруп тургъаны, къучагъым толу гюл къысымла бергени эсимден кетмейди.

Тау назмучу къызла, сиз ёнюгюзню

Мангамы къоюп кетдигиз атаргъа?

Сиз айталмагъан жюрек сёзюгюзню

Салалырمامы да назму сатыргъа.

Айхай да, ала айталмагъанны салгъанса, Танзиля, назму сатыргъа. Ненча ахшы муратларыны башы ачылмай, айтыр сёлери тамакъгъа тыгъылгъанлай, ёлюп кетген кёп таулу эгчинги аманатларын толтураса сен бюгюн. Ол угъай эсенг, Хайямны, Пушкинни, Есенинни тиллери бла да сёлеше. Биз, таулу тиширыула, хар къайда да сен бизни жерлешибизсе деп махтанабыз.

Мени бек суйген поэтлеримден бири Зумақулланы Мустафаны къызы Танзиляды. Аны поэзиясы миллетни тилини байлыгъыны теренлигин, шатыклыгъын ачыкълайды. Сёз устасы, окъуучуларына жерни жауунун, ташын, кырдыгын, журтубузну тауларыны ариулугъун, кёкде жулдузлагъа дери да энчи эс буруп, кесини чыгъармаларын ким да сюрча, тизгинлери да адамны эсинде къалырча, кёлден билирча къуралгъанлары барыбызгъа да белгиледи.

Бир ненча жыл мындан алда, март айны ал кюнлеринден поэт Танзиля, Додуланы Аскер, мен да халкъ жашамагъан, эски элге, Ышкантины оюлгъан хуналарын кёре барабыз. Танзиля Гирхожанда туугъанлыкъгъа, ата ташын суймесе, аны кесини журту кибик кёрмесе, ол бери алай терк-терк келип да турмаз эди. Чыгъармаларында кёп белгили адамны дунигъа саугъагъа берген элни юсюнден анча назму да жазмаз

эди. Ким билсин, ол кюн Танзиляны кёзлеринден бурчакъ-бурчакъ акъгъан кёз жашларын къаллай сагъышла къозгъагъан болур эдиле. Аны назмулары, поэмалары тюз, керти жууап бередиле киши жерине сабийлей тюшген таулу къызгъа. Ол кёчгюнчюлюкню тузлу аягъын ахырына дери ичгенди, къалгъанла къалай татханларын да кёргенди:

Кимге дау этейим, хал айырмай,
Айырдынг деп, ахшы умутумдан,
Журтуму менден киши сыйырмай,
Сыйырылгъанма Ата Журтумдан...
Неда миллет ата ташыбызгъа къайтханда жазгъаны уа:
Сени кёрмей жиялгъанда,
Ташланы да жырлатдым.

Ата журтну хауасын тогъуй, жерде кырдыклагъа, тау тёппелеге эс буруп къарай, къууанган эди эгечибиз Танзиля ол кюн. Алай Ышкантины таш устасы, Танзиляны аппасы Зумакъулланы Башчыны къол ызлары къалгъан таш хуналадан кечгинликми тилей болур эди? Огъесе, миллетни кёп къыйын къадарыны тилсиз шагъатлары – оюлгъан, кюл бетли, сууукъ, хуна ташланы къолу бла сылай, аладан хапармы сора болур эди? Неда кёчгюнлюк жыллада ёмюр жукъуларын Орта Азияны бла Къазахстанны къум тюзлеринде бардыра къалгъан эгечлер-бизден, къарындашларбыздан саламмы бере эди?

Аны кенг да, бай да жюрегине сыйынган затланы манга ангыларгъа тынч туююлдо. Алай ол кюн Ышкантида Танзиля, тау тёппелеге сагъышлы къарай, сормай тёгюлген кёз жашларын да сюрте, кёп затланы эсине тюшюре, жангы чыгъармаланы, жангы темаланы жазаргъа кёлленгенин а эс-леген эдим.

Алайды да, поэзия жолунг узакъ болсун, бийик болсун, сау миллетни да ийнагъы, бизни ышкантилы эрке къызыбыз, жарыкъ илхамынг узакъ ёмюрге, жангы чыгъармагъа элтгенлей турсун дейбиз Танзиля эгечибизге, юбилейи бла алгъышлай.

ГЕЛЯЛАНЫ Лиза.

ТАУЛУ КЪЫЗНЫ ЖЫРЛАРЫ

Къулийланы Къайсынны «Литература – халкъ ишди» деген ат бла 1959 жылда «Шуѣхлукъ» альманахны 4-чю китабында уллу статьясы басмаланнганды. Анда Танзиляны юсюнден быллай тизгинлени окъуйбуз:

Биз бир-бирде кесибизни сейир ишлерибизге эс буралмай къоябыз. Бусагъатда таулу къызны – Зумақулланы Танзиляны, чыгъармаларын кеси тилибизде угъай да, орус тилде газетледе, журналлада да окъуйбуз. Ол бизни жашауубузда сейир жангылыкъды. Ол зат бир бѐлек жыл мындан алгъа боллукъ иш туююл эди.

Энди таулу къызны назмуларын орус тилге кѣчюрюп, Москваны журналларында, газетлеринде чыгъаргъанлары халкъыбызны жангы жашаууну шагъаты болады, адамларыбызны, культурабызны да ѣсгенлерин кѣргюзтеди. Аны магъанасы уллуду. Иш Танзиляны кесинде туююлдю, иш бизни алгъадан-алгъа баргъаныбыздады, алгъын юй жумушдан башха зат билмеген таулу тиширыулары ѣсгенлериндеди, жангы, кенг жолгъа чыкъгъанларындады. Аны себепли, биз культурабызны, илмубузну ѣсдюрюуде хайырлары тийген тиширыуларыбызгъа иги эс бурургъа, не къадар жол берирге борчлубуз. Литературабыз – миллетни тилини сууумай тургъан от жагъасы болгъанын Танзиля кибик фахмулу къызларыбыз иги ангылагъанларына уа бютюнда къуанабыз. Танзиляны жырларын халкъ жырлайды, назмуларын окъуйду.

Литературагъа да усталыкъ адамгъа кѣз керекча керекли затды.

ЗРЕЛОСТЬ ТАЛАНТА

Поэтическая радуга Кабардино-Балкарии высока и многоцветна. В нее не просто внести свою заметную краску, ведь в ряду славных имен кабардино-балкарской литературы: Кайсын Кулиев, Алим Кешоков, Кязим Мечиев. Но голос Танзили Зумакуловой на этом ярком фоне звучит самобытно, неповторимо.

В творчестве Танзили Зумакуловой я нахожу радующие неповторимые особенности. Вот строки из ее стихотворения «Мы временем умеем дорожить»:

---

*Иной из нас не потому что сыт,
Свой скудный хлеб голодным предлагает,
И мать не от бессонницы не спит
И люльку полуночную качает.
В морских волнах, в пороховом дыму
Безвестный мальчик за святое дело
Жизнь отдает совсем не потому,
Что жить ему на свете надоело.*

На мой взгляд, такое стихотворение не просто определяет талант автора, но и меру этого таланта, его масштабность и мощь.

Обратите внимание на то, как раскрывается тема: многослойно, ступенчато, словно крылья ветряной мельницы делают полный круг. Этим поэтическим секретом Танзиля Зумакулова владеет прекрасно, и потому ее стихи освещены одухотворенным мастерством.

Воздействие стихов Танзили Зумакуловой – сильное. Прочитав ее книги («Сокровенность»), понимаешь, что она осознала свою глубокую ответственность, входя в страну поэзии, где материализуются в слово мудрость, нравственный и исторический опыт народов.

Стихи и поэмы Т. Зумакуловой глубоко гражданственны. Но при этом они окрашены таким личным, человеческим чувством и отношением, что читаются стихи как часть судьбы поэта, пережитая биография его души.

С какой проникновенностью, с каким мудрым тактом написаны Т. Зумакуловой лучшие страницы о войне. Как смело и властно повернуто время. Поэтесса говорит как бы из той ночи – 22 июня 1941 года, из той минуты, когда вот-вот взорвется небо и ...

Т. Зумакулова видела войну ребенком, но сколько в ее строках точных и верных наблюдений, глубоких размышлений.

Я испытываю чувство благодарности к Танзиле Зумакуловой как к поэту. В ее стихах живет добрый человек, признательный, благодарный и умный. Нравственный исток поэзии Зумакуловой в народе, и оттого он надежен, и оттого мы можем говорить о зрелости таланта поэтессы.

Владимир ТУРКИН
Москва, 1981 г.

**Зумақулланы Танзиляны 1999 жылда 11-чи ноябрьде
Долинскеде мемориалны къатында Мёчюланы Кязимни
асырауна аталгъан жыйылыуда сёлешген сёзюнден**

Бизни поэзиябызны мурдор ташын салгъан, бюгюн да аны мурдору болуп тургъан адамыбыз Къазахстанны къум тюзлеринде къалмагъанлай, былайда Къабарты-Малкъарны ара шахарына сыйлы къабыр болуп тюшгени барыбызгъа да къууанчды. Кязимча адамла жюз жылдан, минг жылдан бир кере тууадыла дуниягъа. Анда, киши жеринде, къалгъанла, бюгюн Кязимге сукълана болурла. Кязим кёрген, аны халкъы сынагъан къыйынлыкъланы бир халкъ да, бир адам да сынамысын!

Я Аллах, Кязимни къабыры былайда салыннган кюнден арысында адамла бери бир бирге къууанчларын айтыргъа келе турсунла. Бюгюн кёк къалай ариу эсе да, хар заманда алай чууакъ болгъанлай турсун, адамла бир бирлерин ариу кёрюп, бир бирлерине хурмет эте жашасынла. Кязим ма аллай адамлыкъны излегенди андан сора туугъанланы барысындан да. Ол адамланы бир заманда да, бир кишиге да дерт тутмагъыз деп, алай юйретгенди. Бизге шуёхлукъну, къарындашлыкъны къаты тутаргъа осуят этгенди.

Басмагъа Шауаланы Хасан хазырлагъанды

*Солдан онгнга: Шауаланы Хасан, Токумаланы Жагъафар, Туменланы Мурадин,
Зумақулланы Танзиля, Нахушев Заур, Гайылары Аслан. Шыкъы, 1999 ж.*

КЪАЛАЙ ЧУУАКЪДЫ ПОЭЗИЯ ЖАРЫГЪЫ

Тюз сёз керекди адамгъа: озгъан заманланы бла биз жашау сюрген заманны бир бирлери бла байламлыкларыды тамбыланы юсюнде алдаусуз, кёзбаусуз оюмланы туудургъан. Бу затда уа суратлау сёзню магъанасы бек уллуду. Сёз ючюн, Зумакъулланы Танзиляны хар назмусун окъугъаным сайын, манга жангы танг атхан сунама, олсагъатда поэзия дуниягъа жангы жашау бергенча кёрюнюп. Сора фахмуну шайырыбыз чыгъармаларында литература жигитлени оюмларын, айтыр сёзлерин, ич дунияларын аланы кеслеринден кем билмегенине сейир этеме. Бирде уа фахмусу ариулугъуна ариулукъ къошхан миллет ийнагъыбызны юсюнден акъылыма келгенни къагъытха тюшюрюрге ашыгъып, суратлау чыгъарманы магъанасын теренден ачыкъларыкъ, уллу поэтибизни атын айтыргъа базындыргъан оюмуну кертилигин баям этерик сёзюмю бек игисин излейме. Былайда да манга Танзиля кеси болушду:

*Хар ким билсе эди кеси багъасын,
Эталлыкъ ишини ол магъанасын,
Фахмуну неге жараяллыгъын,
Ол къайсы тауладан къараяллыгъын,
Дуния болур эди къалай насыплы,
Хар адамгъа иши кёрюне татлы...*

Ол тизгинледен сора, таулары, ташлары, суулары тереклени... да бизни бла сёлешдирген, ана тилибизни байлыгъын кёзюбюзге тутхан, аны учхара этерге кюрешгенле, айтханларына сокъуранып, эсли сёзню суратлагъан поэзияны тузагъына тюшгенлерин кёребиз.

Танзиляны суратлау сёзюнде кюнню жарыкълыгъы, жылыуу, ай да, жулдуз да, бир бирлери бла эришгенча, жерге – адамлагъа къол узатханларына, ала хар инсаннга жашау берген къолла болгъанларына толу ийнанып, намазлыкъгъа ийилген къартларыбызны огъурлу сыфатларына, ала уа уллу Аллахдан сау дуниягъа игилик тилегенлерине, жангы къурала тургъан жаш юйюрлени тойларына чакъыргъан къобуз, жыр тауушлагъа, бешик жырлагъа, ташны сёзюне да тынгылап, гюллени, тереклени чакъгъанларына да къарап, къууанабыз. Танзиляны назмуларында дуниядан жашлай кетген жаннга этилген сарынны, тюп болгъан эллени, урушдан къайтмагъанланы жиляуларын да сынаыбыз. Башханы къой, поэт поэзиясында бир халал парийни юрюрге унамагъаны, арбазда къайгъысыз жашап тургъаны ючюн, адамланы жаугъа санамагъаны, – аланы къапмагъаны ючюн... илишаннга салыргъа алып баргъанларын суратлагъан тизгинлени окъусанг, аркъа

жиклеринг къалтырайдыла. Ит халаллыгъын ёлнор сагъатында да кёрюзтеди: иесин ийнакълайды, аны чурукъларын жалай, барады ахыр жолуна.

Ёзен туманны улугъанын къапханнга тюшген кийик жаны-уарны жилигъанына ушатхан поэтни жазгъанларында да жашау кертиликни теренинден суратланнганын кёребиз. Дунияда тиширыу тутхан жашау илишанланы юслеринден хапарлагъан тизгинлени окъуп да сукъланабыз Танзиляны фахмусуна. Аны чыгъармачылыгъында эстетика амалланы къуралгъанларына, аланы мурдорларында уа дуния сейирлерине эс бурабыз. Аллай сагъатыбызда Малкъарда тангны атханын, къыш чилледе гюлно чакъгъанын кёребиз, хатерсиз жел, кёкден жаугъан буз акъ чакъгъан тереклеге салгъан жараланы, къолларыбыз къалтырай, сылап, алагъа салкъынлыкъ беребиз. Бир ниетли, бир акъыллы, алыкъа бешик жырны макъамындан айырылмагъан сабийлеге да тюбейбиз кесибиз.

Бизни Танзиляны назмулары адамланы кеслерине аллай бир не ючюн тартадыла? Жашауда тюбей-тюбей тургъан къыйынлыкъланы хорларгъа не уа ишлерге, жашаргъа болушханмы этедиле? Хау, дейик былайда, – искусство жашаргъа, жашау болумланы ангыларгъа, тюзлюкге, игиликге, суймекликге къуллукъ этерге болушады! Ахшы муратланы туудургъан, аланы толгъанларын кёрюрге кёллендирген да искусстводу, – поэзиясы жай жарыгъы болгъан Танзиляны назмулары, сора аладан къуралгъан жырла.

Малчыгъа, сабанчыгъа, хуначыгъа, жырчыгъа да, жер иеси таулугъа да эрттенликде кюн бла бирге тюбеп, салам берген асыл сёзлю Танзиля. Аны поэзиясына жер жылыуу, дуния кенглиги, жашау зауукълугъу да азлыкъ этерик сунама. Къанатлыла да къууанч сагъатларында Танзиляны жырларын айтханларына, табийгъат да алагъа эжиу этгенине ишексизме. Прометей келтирген отну да фахмулу жазылгъан назму тизгинле тиргизгенлерине да ишексиз болайыкъ.

Халкъгъа асыу бералгъан –

Ёмюрлюк туююлмюдю?!

Халкъдан намыс алгъан –

Хунерлик туююлмюдю?!

Былайда Танзиляны назму тизгинлери кеслери кеслерине соруу берип, жууабын да халкъгъа кеслери туура этедиле. Былайда халкъгъа асыу берген поэзия жарыгъы болгъанын кёребиз бек алгъа. Танзиля жылы жерибизде ташны жарып чыкъгъан гюллеге, къаяны бузуп саркъгъан суулагъа, Малкъарны кёкге узалгъан тау къолларына эсибизни бурады, табийгъатны байлыгъын сурат-

---

лай келип. Той бара тургъан келин отоугъа тепсерге, жырларгъа да чакъырады поэт бизни.

Жулдуз чыкыгъаннга, жанкъоз чакыгъаннга ушагъан юйюрню да къурагъанды Танзиляны поэзиясы. Угъай-угъай, керти хапар айтама.

– Бир минг тогъуз жюз токъсанынчы жылланы ахырында, – деп эгереди Хочуланы Исмаил, Къабарты-Малкъар къырал университетни устазы, мен уллу хурмет этген жашларыбыздан бирлери, – мени Дондагъы Ростовну къырал университетинде алтайлыкъ курслагъа окъургъа жибередиле. Ары къыралны кёп жерлеринден келген эдиле жашла, къызла, жыл санлары келген адамла окъуна. Севастопольдан – Виктор Стофорантов бла (ол грекли эди), Кемероводан Лена Малышева бла ал кюнледен окъуна шуёхлукъ жюрютюп башлайма. Уллу адамлыгъы болгъан, тенгликге керти багъа биче билген жаш эди Виктор. Зумакулланы Танзиляны «Сокровенность» деген китабын да ала баргъанма ары.

Бир ингирде Виктор мен жашагъан отоугъа келип, Танзиляны китабын къолуна алып, ичин ачып, чапыракъларын ары-бери аудура кетип, башын кётюрмей окъуп тебиреди. Ахырында: «Тамбла келтирirme китабынгы», – деп, алып кетди.

Баям, ол жайгъан болур эди Танзиляны китабыны юсюнден хапарны – нёгерлерибиз аны къолдан къолгъа алып, кёп заманны ичинде манга тапдырмай турдула. Ол халгъа къууаннган да этеме, алай, жыйымдыкъ къолгъа тюшгенден сора, кишиге бермей тохтайма. Халек тозураатхан эдиле китапны.

Заман озады. Биягъы Виктор, дерследен сора манга келип, бек жалыннган ауаз бла былай айтады:

– Исмаил, бек уллу тилегим барды санга. Жер бла, кёк бла да тилейме, аны толтур. Айтханымы этсенг, шуёхлугъубузну ёмюрлюгюне чыртда ишекли боллукъ туююлме.

– Виктор, не теренден сермединг, ол мени къолумдан келлик иш эсе, аны не хапарлыгъы барды.

– Сени къолунгдан келмезлик борчну салмайма бойнунга, – дейди грекли шуёхум. – Ол, Кемероводан келген Лена Малышева бла мени арабызда жюрюген байламлыкъдан хапарынг барды. Аны бла юйюр къурамасам, мындан ары жашаууму жашаугъа санарыкъ туююлме. Лена: «Танзиля Мустафаевнаны китабын Исмаилдан алып, манга саугъагъа бере эсенг, сени сёзюнге бой саллыгъыма ишексиз бол», – деп тохтагъанды.

– Виктор, ол асыры тутхучсуз сылтау болурму? «Сюймекликни ажал да хорлаялмаз» – деп жазгъанды Къулийланы Къайсын.

Лена китапны сылтаугъа сагъыннган сунама.

– Угъай-угъай, «Сокровенность» биз кзуарарыкъ юйюрню мурдор ташы боллугъуна ийнан.

Ленагъа къол да салып, саугъагъа береме Танзиляны китабын.

Ол ариу адамла ариу юйюр кзурайдыла. Бир бѐлек жылны ичинде мен тюз ниетли, асыл халлы Виктор эм Лена бла байламлыкъ жюрютюп турдум. Ала юйюрге къызчыкъ туугъанын, анга Танзиля Мустафаевнаны атын атагъанларын да кзууанып билдирген эдиле манга письмо жазып.

...Багъалы Танзиля, малкъар поэзияны уллу байрамы бла – сени туугъан кюнюнюгю кзууанчы бла, жюрекден алгъышлай, сабийни ойнатхан, кюлдюрген, дуняда жашагъанлагъа насып излеген, кюйсюзлюкню отун ёнюлтген, суймекликни терегин чакъдыргъан, сабанчыны, малчыны, хуначыны алгъа кѐллендирген, жашау кертиликни иги тилеклерин жырлагъан, боранда, сууукъда да жюреклерибизни жылытхан, хар инсаннга жаз башы бла бирге ахшы умут берген, кюн, ай жарыгъын бютюн жарыкъ этген, жаныбыз саулай тилсиз да, сокъур да этиуден аямагъан харам кючлеге жол бермеген ёмюрлюк поэзиянг бизни ёмюрлюк кзууанчыбыз болгъанын билдиреме.

Къалай чууакъды поэзия жарыгъы!

ШАУАЛАНЫ Хасан.

Ал тизгинде (солдан онгнга): Зумақулланы Танзиля, Ахматланы Мариям, Чуваш Республиканы халкъ жазыучусу Мишии Юхма, Дагъыстанлы жазыучу Бийке Куланчакова, Шауаланы Хасан, РФ-ни Жазыучуларыны союзуна секретары Михаил Чисков. Бахсан ауузунда, 13.08.1994 ж

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ ТАНЗИЛЯ

Зумакъулланы Танзиляны китаплары малкъар тилде, орус тилде да болуп, кыралыбызны китап окъуучуларыны арасында бек иги жюрюйдюле. Аны чыгъармачылыкъ ишини юсюнден жазылгъан да бек кѣп этилгенди. Къысхасын айтханда, жыйырма жылгъа жууукъ заманны ичинде назмучулукъда этген ишлерини кыйматы – окъуучуну жюрегине жолун ишлегениди. Танзиля жолун башлай туруп этген мурат да ол эди, бююнлюкде ол муратына жеталгъанды деп да айтыргъа керек биз ачыкъ.

Танзиляны сайлама назмулары чыкыгъандыла. Бу китапха къарай, сагъыш эте келгенде, Танзиля кесини назмучулукъ ишинде эндиге дери не этгенине бусагъатда келип тохтагъан жеринден артха айланып къараргъа керек эди; ол, къалагъан юйюню бетин чыгъарып, сора мындан арысында аны тѣгерегинбашын жыйышдырыуну къуараргъа керек эди; къанатларыны къатылыкъларын да силкинип кѣрюп, дагъыда бир сынап, андан сора жолгъа жангыдан атланыргъа керек эди.

Танзиля бу китабы бла ма биз ол башда айтхан ишлени муратларын этген болур, баям, деп акъылым алайды. Китапдагъы назмулагъа кѣре, иш алайды.

Жашау хар адамны жолуна кесича тамгъа ишлейди. Ол тамгъа адамны кесине кѣре болады. Жашауну кюнюне къууана, буз ургъанын да адамыча кѣтюре билмеклик бек уллу адамлыкъ ишледен бириди. Зумакъулланы Танзиля ол затланы дурус биледи. Ол кесини назмуларыны биринде былай жазады:

*Бу дуняда керти къонакъ эсем да,
Къонакъбайда мычымай унутуллукъ,*

*Бу дуняда жауун тамычы эсем да,
Жерге тюшюп, мычымайын жутуллукъ,
Къалай ахшыд бу дуняны кѣргеним,
Ачий, жилий, къууана да билгеним!
Бу дуняда къар ханучукъ эсем да,
Жерге тюшюп, бирде эрип кетерик,*

*Бу дуняда жашил чѣпчюк эсем да,
Саргъалгъынчы чалгъы ауузу жетерик,
Къалай ахшыд бу дуняны кѣргеним! –
Ачылыгъын, татлылыгъын билгеним!*

Бу сѣзле керти да адамлыкъны жюрек келечисини сѣзлери-

диле – аллай бир уллу магъана барды былада.

Бу китапха жазгъан ал сѣзчюгюнде Къайсын Кулиев айтханча, жашауну болушунлай кѣтюрюу, аны адамлагъа керексиз, жалгъан кѣргюзтмей, аны юсюнден адамла бла, тенг тенги блача, ачыкъ сѣлешуу – поэзияны тереги, ол терекни битдирген а – керти назмучу, керти фахму. Бу китапны юсюнден айтханда, аллай керти назмучу Танзиляды.

Биз бюгюнлюкде алай айтыргъа онг тапдыкъ эсек, ол онгну Танзиля кеси бергенди бизге. Эндиге дери жазгъаны бла да, ма бу сайлама бла да.

Бу сайлама китабы, айтханымча, аны бир чекге келип тохтагъанын кѣргюзтеди. Ол чег а – фахмуну тохташмакълыгъыды, фахмуну бишмеклиги. Мындан арысында аны фахмусуну къушу бютюн эркин учаргъа керекди, бютюн ъткюр, хар затны да бютюн уста кѣз бла кѣре билген адам болургъа керекди.

Боллугъу да алайды. Нек дегенде, аны жашауда бола тургъан затладан дерс ала билиу жаны бла усталыгъы да уллуду. Жашауну уллу дерслеринден бири уа ма буду:

Гюл – къаяны ташын жырып чыгъалгъан,

Жел уруун, кюн къызыуун сынагъан,

Хуериле, бюгюле, саулай къалгъан,

Тынчайгъандан этмегенди агъаргъан,

Къаты ташдан сау дунягъа кѣзлеген,

Ол тынчлыкъны этген болмаз излеген,

Таш чыдауну сынай болур кесинде,

Чакъгъан эсе, ташны жырып, юсюнде!

Сынай-сынай кюнде кѣзню къамауун,

Ол сюннгенди жауунну да жаумауун.

Кѣре келген кечени да къарасын,

Биле болур чагъыууну багъасын.

Къая ташха къаты тиреп аякъны,

Кѣкге тутуп андан чыммакъ жаякъны,

Кѣрюнеди энди чагъып узакъдан,

Къоркъуу болмаз энди анга бир затдан.

Мен, ол гюлча, ачмасам да жолуму.

Кюнню салып, тынчайтмайын къолуму.

Жашау, мени тынчайыудан кери эт!

Башда айтханыбызча, бюгюнлюкде биз Танзиляны Совет Союзда назмучу тиширыулары ичлеринде бек игилеринден бирине санай эсек, ол кесини фахмусуну таукел учунууу бла таулу тиширыуну дуня искусствогъа юлюш къошаргъа боллугъун кѣргюзтдю эсе, – ол затла барысы да ма башдагъы

назмуда айтылган ниетни кыйматындандыла. Алайсыз бир иште да адамыча уста болургъа амал жокъду, жазыу иште уа – бютюнда.

Кесини жолун башлагъанлай окъуна, ол жорукъну кесини жашау жоругъуна алгъанды Танзиля. Назмуланы кеслеринден да кёрюнюп турады ол.

Кёп жазгъанда бла аз жазгъанда туююлдю иш. «Бир тизгин жазмай бир кюн да къалмазгъа» деген сёзле чыгъармачылыкъ иш бла къазанлашырыкъ сёзле туююлдюле, мени акъылы-ма кёре. Жазгъанны да жазгъан биледи. Ишни башы – сёзну магъаналысын айтыудады, жашауну суратын тюз ишлеудеди, жазгъан затынг адамгъа таянчакълыкъ эталлыкъмыды, туююл-мюдю, – ма андады иш.

Ишини ма ол жаны тап болгъаны ючюн махтайбыз биз бюгюн Танзиляны. Поэзияны къазанын иги къайнатады да, ма аны ючюндю бизни жюрек жолубузну анга ишленгени.

Совет поэзияны, алай айтханлыгъыма – битеудуния поэзияны баш тутуругъу адамны суймекликди. Биз бюгюнлюкте эртте жазылгъан затланы окъуй, кесибибизге жол нёгерге алырча бола эсек, ол, сёзсюз да, аны адамны суймеклик шартыны уллулугъунданды. Бизни ёмюрюбюзде жазылгъан затланы ичинден да келир ёмюрлеге жаланда аллай чыгъармала къаллыкъларына мен толу ийнаныпма. Нек дегенде, жашау кеси да, чыгъармаланы къадарлары да кёргюзте келгенге кёре, не тюрлю искусствода да, ол санда литературада да, баш ёзек адамны жашауу – аны къууанчы, жарсыуу да болмаса, адамны суймекликни къанатлысы бийик учмаса, – ол чыгъармадан бир да умут этме.

Мен бу затланы барысын да айта келгеним – биреуге бир акъыл юйретейим, неда биреу билмеген зат айтайым демеклик туююлдю; бизни таулу къызыбыз Танзиля, искусствону ол уллу нюзюрюн ангылап, анга тийишли чыгъармала жазып, заманыбызны культурасында кесини жерин табып тохтагъанына къууанганлыгъымды.

Ол иш алай бош туююлдю. Ол бизни жамауат жашауубуз бла байламлы ишди. Алайсыз дуния тутхучлу боллукъ туююл эди, – адамгъа аллай уллу суймекликсиз дейме.

Былайда, мени акъылыма кёре, бусагъат замандагъы поэзияда бек иги назмуладан бирине санаргъа боллукъ бир назмуну толу келтирирге сюеме. Бу назму ол мен башда айтхан ниетни тутхучуду:

*Боламыд да адамны артыкъ заты,
Заманы, къарыуу, атламы? – Угъай!
Тенгин сакъларгъа деп тохтатхан атын
Заман артыкъданмы тохтатад? – Угъай!*

*Арыгъанны жюгюн къолундан алгъан
Къарыуу артыкъдан алмайды аны,
Къыйын ауругъанны къатында тургъан
Къарыуу кепден къыйнамайды жанын.*

*Жангыз къабынын ач болгъаннга берген
Аны ёз къарны токъдан бёлмегенди.
Кече белинде бешикни эчеген –
Ол жукъусу жокъдан эчмегенди.*

*Къазауатда бир санын къоюп келген
Саны артыкъдан къоймагъанды санын.
Жанын жашлайын жашау ючюн берген
Жашаудан тоюп бермегенди жанын.*

*Угъай, адамны жокъду артыкъ заты.
Артыкъ жашауу, не артыкъ гыржыны,
Артыкъ жукъусу, не артыкъ сагъаты.
Не артыкъ кюню, неда артыкъ жылы.*

*Не узакъ болса да адам ёмюрю,
Айтыгъыз, ол кимге кеп кёрюнеди?
Не аз асыуну да башхагъа берген –
Ол кесинден юзюп, бёлюп береди.*

*Кеси дуняда кеп жашаргъа суюген
Адамлыкъ ючюннге кеси ёледи.*

Ма алайды иш. Аллай ниети болмаса, аллай мурат бла жашамаса, ол адамны кереги да жокъду. Ол ишни дагъыда бир жанын, политика жанын, алып айтханда уа, Октябрь революция ма аллай муратсыз хорлаяллыкъ туююл эди. Мен анга толу ийнанама. Алай болгъан къадарда уа, бизни революциябыз бизни кесибизни жаланда ол ишге юйретеди. Заманыбыз, бюгюнню кюнюбюз бизни ма ол ишге юйретеди.

Зумақбулланы Танзиля жаланда 20 назму тизгинчикде кёкню бла жерни ортасында жашауну тутуругъун, бир кишиге

да ушамай, кесича кёргюзтгенди. Мындан арысында, неда эндиге дери да, Танзиля жаланда ол назмуладан сора бир зат жазмаса да, ол адам бар кьадарда дунияда эсде кьаллыгы баямды. Анга сёз да жокьду.

Мындан арысында Танзиля андан иги зат жазалмаз деп айтмайма, андан иги да, кёп да жазгьан да этер; аны онгуну юсюнден бу сайлама китап айтып турады, алай аланы барысыны да башланулары ма бу назмудан боллукьду. Нек дегенде, анда айтылгьан ниет жашауну терегиди.

Бу сайлама китабына дери чыкьгьан китапларында да, мында да адамлыкьны уллу ниетини жолу алапат иги ишленип келеди.

Мен Танзиляны жазуу ишинде дагьыда бир затны эслейме. Ол да тиширууну суратын ишлеудю. Тиширууну былай тыш кёрюмдюсюн угьай, аны кьадарын – кюнюнчу чууагьынбууагьын да, жолуну эн шинтигин да суратларын тиширууну кесини сезими бла ишлейди. Эндиге дери бизни литературада неда битеудуния литературада таулу тиширууну сураты ишленмегенди демеклик тьуйюлдю. Айхайда, ишленгенди. Алай Танзиля мында да кесини жолун тапханды, башхача айтханда, Танзиля таулу тишируулары жашау халларын, алгьын бла бюгюн болумларын суратлап кьоймай, ол бек алгьа алагьа фахмулукьлары, усталыкьлары ючюн да, тёзюмлюкьлери, уялчакьлыкьлары ючюн да хурмет этиу бла башлайды сёзюн.

Мен алгьаракьда бир айтханма, ол жашауну дерсин билирге юйренгенди, алай ма мында уа дунияны бара барыуунда жашауну юзмей тургьанланы кьадарларына заманны кёзю бла кьарап, анда кесин кётюрген угьай эсенг, алагьа хурмет эте билгенди кьыйматлы; башхача айтханда, – бюгюн мен кёрген кюнню сиз кёрюрге керек эдигиз, анга сиз уллу кьыйын салгьансыз дейди, сора, сиз айтырыкь сёзюгюзню айталмай кьалдыгьыз эсе, мен бюгюн сёзюмю ачыкь айтала эсем, мен сизни атыгьыздан, сизни бетигизден айтама дейди. Былайда Танзиляны поэзиясыны баш илишаны – адамны сьймеклик, анга хурмет этиу кёрюнюп турады. Тишируулары юсюнден жазылгьан назмуларыны барында да алайды. Ол назмулары ичинде тёрде тургьанладан бири уа – «Таулу тишируулагьа» деген назмуду. «Нуржан» деген гитче назмучукь да алайды, «Ыннанны юсюнден назмула» деген цикл да алайды.

Мен биягьында битеу поэзияда тёрге турлукь бир назмуну келтиргенме. Аны баш магьанасын шарт кёргюзтген а бир юлгю келтирирге сюеме, нек дегенде, Танзиляны жазуу ишини

баш магъаналы жолуду ол, аны айтыргъа сюеме. Ма «Ыннамы юсюнден назмула» деген циклден жалаңда беш тизгин:

*Жашагъанды ыннам дауурсуз бу жерде,
Ёлгенлеге жияй, сабий ёсдюре
Къоншулагъа, тенгине къыйынлыкъ келгенде,
Къолундан келгенича асыуун бере,
Шо алай суннганлай дунялада тёре.*

Жашауну кесинден юйреннген ол къарт къатын дуняда тёрени алай суннган этмегенди, ол аны алайлыгъын билген да этгенди, кеси жюрютген да этгенди.

Жулдуз жырын, жер жырын да бюгюн биз андан жырлай-быз. Бу китабында бизге ол иште болушду Танзиля. Энтта кёп туберикбиз, кёп кюнлени!

ГУРТУЛАНЫ Салих,
1984 ж.

Солдан онгга: Гуртуланы Салих, Назар Наджми, Зумақұлланы Танзиля, тёртючю белгисизди эм Даниил Долинский

УЛЛУ ПОЭЗИЯ – УЛЛУ АДАМЛАНЫ ИШИДИ

Зумақбулланы Танзиля – Къабарты-Малкъарны, Къарачай-Черкесни халкъ поэти, Россей Федерацияны Максим Горький атлы къырал саугъасыны, Чуваш Республиканы Эмине атлы саугъасыны лауреатыды, чыгъармачылыкъ ишинде бийик жетишимлери эм миллет маданиятны айнытыугъа уллу юлюш къошханы ючюн Халкъла шуёхлукъларыны эм Сыйлылыкъны орденлери бла саугъаланганды.

Зумақбулланы Мустафаны къызы Танзиля Элбрус районну Гирхожан элинде 1934 жылда 18 июльда туугъанды. Сабийлиги Уллу Ата журт урушну бла кёчгюнчюлюкню сур жылларына тюшгенди. Жаш къызчыкълай зор кёчгюнчюлюкню битеу къыйынлыгъын, учузлугъун сынагъанды. Адамгъа тийишли болмагъан кюйсюз болумла аны сабий жүрегинде кёп сагъышла туудургъандыла. Ата журтуна термилиую, къатында къыйналгъан адамлагъа жаны ауругъаны, алагъа къалай бла болса да болушургъа, кёзлерин ачдырыгъа, эс тапдырыгъа суйгени аны назмула жазаргъа кёллендиргендиле.

Танзиляны ачий, къууана да билген жүрегинден чыкъгъан биринчи назму тизгинлери туугъан жерлеринден узакъда азап чекген адамлагъа асыу бла бирге жарыкълыкъ да бере эдиле – дуняда ариулукъ, суймеклик, иги къууум болгъанларын эсгерте, тюнгюлмезге чакъыра, чыдаргъа кёл этдире.

Уллу юйюрге ёсген къызчыкъ, гитче къарындашларына къарап, быстыр жуууп, ийнек саууп, колхоз сабанлада да ишлеп, назмулагъа кюч да, заман да къалай таба болур эди?

Кёчгюнчюлюкде халкъ бла бирге къыйналып жашагъанында да, башын кётюрюп, кёкде жулдузланы кёралгъаны, иги къууум этгени – адамны ариулукъгъа талпыгъанына, уллу жашау кёллюлюгюне сейир этдиредиле. Бек да ол адам жаш къызчыкъ болгъанын эсге алсанг.

Ариулукъгъа итиниу – Танзиляны къанындады. Ариулукъ кеси эди назмула туудургъан да.

1959 жылда Нальчикде Танзиляны «Къаяда гюлле» деген аты бла биринчи назму китабы чыкъгъанында, адабиятха, малкъар поэзиягъа уллу фахмусу болгъан поэт келгени баям болгъан эди.

Къаяда гюл – «къаяны ташын жырып чыгъалгъан, жел урууун, кюн къызыуун сынагъан» – Танзиляны кесини да, поэзиясыны да белгисиди. Танзиля кимден да иги айталгъанды кесини юсюнден ол сыфат бла. Гюл къаяда ёсгенича, ташны ичи бла чыгъып, дуня кёзюн кёргенича, Танзиляны да жырлары алай жаратылгъандыла

дуниягъа. Танзиля да, ол къаяда гюлча, жерин, къудуретин бай да, ариу да этгенди оюмлу, таза ниетли поэзиясыны чагъыуу бла. Жашау берген бары сынауладан да Танзиля, ол гюлча, тазалай, ариулай, бюгюлмей, сынмай чыгъалгъанды, ол не къыйын болгъан эсе да.

Ол сыфатда – жашау кёллюлюк, дунияны ариу этерге итин-меклик, уллу кишилик, чыдамлыкъ, жарыкъгъа термилиу эм ниет кюч бла къадарына ийнанмакълыкъ – хар зат да барды. Ол сыфатны андан да кенг ангыларгъа боллукъду – Къайсынны «жаралы ташыча», Кязимни «жаралы жугъутуруча», «къаяда гюл» да – малкъар халкъны, тарых жолунда тас болмай, кёп къыйынлыкъладан чыгъып, бюгюн да сау-саламат жашагъаныны белгисиди – ариулукъгъа итине, тамырлары бла жерине бекден-бек илине, аны бла бир бола.

Танзиляны ол биринчи китапчыгъыны уллу тарых магъанасы да барды, ол адамны ниет кючюне, фахмусуна кертичилигине, зорлукъда да баш иймей, чыдамлыгъына, ниет азатлыгъына эсгертмеди, жазгъанны терен акъылына, акъылманлыгъына да шагъатды.

Танзиля бюгюн отуздан артыкъ китапны авторуду. Ала малкъар, орус эм кёп башха миллетлени тиллерине кёчюрюлюп чыкъгъандыла. Танзиляны кесини, поэзиясыны юсюнден китапла, жюзле бла статьяла да жазылгъандыла.

Биринчи китаплары Москвада орус тилде басмаланганларында, Танзиляны аты битеу къыралда белгили болады. Кесаматчыла, жазыучула бир ауздан Россейни кёп миллетли адабиятына фахмусу бла Къайсыннга, Расул Гамзатовха тенг поэт келгенин уллу къууанч бла айта эдиле. Танзилягъа махтау эм ыспас сёзлерин ол жыллада хазна къалмай къыралда битеу белгили жазыучула айтхандыла: А. Твардовский, Р. Гамзатов, Д. Кугульгинов, О. Сулейменов, Ч. Айтматов, С. Баруздин, Я. Смеляков, Э. Межелайтис, Л. Ошанин, Н. Наджми, Зульфия, М. Турсун-заде, С. Михалков, Н. Тихонов, М. Карим, Н. Думбадзе, С. Капутикян, Р. Гейдар, Н. Доризо, Ю. Марцинкявичюс, А. Дементьев...

«Танзиляны чыгъармачылыгъы кесине бизни тауушлукъ жерибизни бояуларыны битеу тюрсюнлерин, бек башы уа – халкъыбызны эм иги миллет илишанларын сыйындырады», – деп жазгъанды Къулийланы Къайсын, Танзиляны фахмусуна къууана. – Кёп къыйынлыкъ кёрген, кесини тарыхыны не къыйын кюнлеринде да, ёлюп къалмай, иги къуум этип, айтхылы жырларын такъгъан таулу халкъ Танзиляча къызны ёсдюргенине ёхтемленирге боллукъду».

«Чынтты, керти поэзия хар заманда жүрекден ётеди – поэзия жүректен тюз да садакъ окъча тешеди. Поэзия адамны жанын, эсин титиретеди. Поэзияны мураты олду. Ма аллай титиреуню мен да сынагъанма ол кюн. Кёк мени чынтты поэт бла – кёп кёрген, кёп сынагъан, жанын а тап-таза сакълагъан поэт бла тубешдиргенин ангылагъан эдим», – деп жаза эди, Пушкинни поэзиясыны байрамында Танзиля бла, аны чыгъармачылыгы бла шагъырейленнгенин эсгере, белгили литвачы поэт, Ленинчи саугъаны лауреаты Эдуардас Межелайтис.

Танзиляны ариу, кюмюш ауазы бла таулу кызыланы, тиширууланы, ёмюрлени ичинде жүреклеринде тыйылып, тунчугъуп тургъан оюмлары, сезимлери дуниягъа кенг белгили болгандыла. Танзиля кимден да терен ангылай эди, къаллай батырлыкъ, базыныулукъ керек болгъанын – былай ачыкъ, буюкъмай, ич сёзюн айтыргъа.

Аны жүреги акъыллы жүрек болгъанын а назмуларын окъугъан къалам нёгерлеринден башлап, бош окъуучуларына дери къалмай бары да белгилегендиле.

Танзиляны назмуларында жашау кеси суратланады – ала, жашауча, чексиздиле, терендиле; жерни битеу бушуулары, къайгылары, озгъан эм бюгюнню кюнлени керти суратлары, инсанны кеси бла ниет урушу, адамны жүрегини къыйналгъаны, хорламлары бла ёз жолун излею. Жашау аны поэзиясына жарыкъ да, къара да бояуланы кийиргенди. Поэтни жүреги уа ёмюрледен бери кимден да алгъа сезе келеди бушууну да, къууанчы да...

Танзиля дуниягъа жырча келгенди, жыр айтыргъа деп жаратылганды. Сейир этесе – ол къыйын жыллада аллай ниет кючю болгъанына, бир киши атламагъан жол бла баргъанына. Поэт артда айтырыкъды: «Шайырны монологларында»:

Ачыуну хорламакълыкъ – жигитлиги шайырны.

Ачыуну хорламакълыкъ – баш шииди шайырны.

Жол жокъда баралмакълыкъ – ол борчуду шайырны!

Сал акъылны, кючню да, жылыу тылпыуну жыргъа!

Зорда жырлаялмакълыкъ – уллу хорлам шайыргъа.

Танзиляны назмуларында битеудуния поэзиягъа тёрели байлыкъланы табаргъа боллукъду: темаларыны кенглиги, жашаугъа кертичилик, гуманист ниет, фахму кюч, адамла бла бир да юзюлмеген байламлыкъ, туугъан жерини, халкъыны ауазы болургъа жетишгени.

Танзиляны поэзиясыны тамырлары уа миллет лирикададыла.

Назмула, поэмала, баллада, нарт сёзлеге ушаш, жютю акъыл-оюмдан толу кысха назмула, чамла, масхарала, атаула, сабий

булжугуула, бешик жырла – хар бири да энчи хатны излей эдиле, Танзиля, аланы жанр энчиликлерин сакълап, жаланда кесини тынчлыкъсыз жюрегини тебиуюн бла жазгъан къаламын алышындырмагъанды.

Танзиля адам ангыламазлыкъ сёзле бла назмуларын «ауур» этип кюрешгенледен бир заманда да болмагъанды. Айтыр заты алайсыз да кёпдю!

Нобель саугъаны лауреаты, белгили чиличи поэт Габриэла Мистральны жашаууну ахырында кесини юсюнден: «Мен жаланда ол хар кюнде сёлешген тилимде жазылгъан назмуларымы жаратама, аладан ийменмейме», – деп айтханы Танзиляны назмуларыны тиллерине да келишеди. Аланы тиллери уа халкъгъа бек жууукъдула, ала халкъ кеси айтханчадыла.

Танзиляны китапларындан жарыкъ урады. Аланы окъуй туруп, жюрегингде жашаугъа ийнаныу, тазалыкъ, иги къууумла жаратыладыла. Ол жарыкъны кесингден узайтыргъа суймей, китапны акъырын окъуп башлайса – къууанчны созаргъа, терк айырылмазча оюмлу, акъыллы, жаны болгъан, терен магъаналы тизгинледен, – сейирлик назму дуниядан чыгъарыгъынг келмейди.

Аллай жюрек ачыкълыкъ, окъуучугъа ышаныулукъ, ийнанмакълыкъ Танзиляны поэзия сёзюню, кесини да энчилигидиле.

Жашаууну бек теренинден билгени, аны бек тюз, келишген сёзле бла суратлагъаны, акъыллы жюреги, таза ниети, сезимлерини чексизликлери бла бирге сейир этерча да сабырлыгъы, заманны барышындан артха къалмай атлагъаны, хар болгъан затха да жууаплылыкъ сезе, бир ётюрюк сёз, бир жалгъан сезим кийрмегени назмуларына – Танзиляны уллу поэт болгъаныны белгилеридиле.

Танзиля поэзиясыны темаларыны байлыгъы бла, сезимлерини теренлиги бла, тиширыу жюрегини дуниягъа ачыкълыгъы бла, азап чекгенлеге ачий-жарсый билгени эм хар затха да суймеклик кёзден къарагъаны бла битеудуния адабиятта атларын айтдыргъан Габриэла Мистраль, Анна Ахматова, Вислава Шимборская дегенча, сейирлик поэт тиширыулагъа ушайды, алагъа тенгди – жашаугъа философия кёз къарамы бла, жюрегини тебиую бла.

Танзиляны поэзиясы да, Кязимники, Къайсынныкъыча, миллет эсни айнытхан поэзияды. Кязим, Къайсын да адабиятыбызда бийик тауладыла. Танзиля да тауду. Ючюсю да – кеси заманларыны ауазлары, ачыгъан жюреклери.

«Шимал Кавказ дуниягъа кёп айтхылы поэтни бергенди. Тюзде не гитче дуппур да кёрюнюп къалады, алай таула арасында белгили болургъа хар къайсы тау баш да жетишалмайды. Зумакъ-

---

улланы Танзиля – аты болган тауду, тау башла уа адам кьолу бла ишленмейдиле», – дегенди Танзиляны юсюнден белгили башкир-ли поэт Назар Наджми.

Танзиляны поэзиясы – туугъан жерини тауушларын, хауасын, ийислерин, бояуларын кесине сингдиргенди. Алада окьуучу излеген затларын табады, кесин да кёреди.

Танзиляны чыгъармачылыкъ жолу халкъны жолундан бир да таймагъанды. Жашауу да халкъ бла биргеди. Аны чыгъармачылыгыны кьан тамырларында халкъыны кьаны айланады. Аны магъанасын айтхылы испанлы поэт Хосе Рамон Хименесни бу оюму ачыкълайды: «Тарыхда эм деменгили кьыралла дайым уллу, назик сезимли поэзиялары бла махтаулу болгъандыла – Къытай, Греция, Рим. Кючлю, деменгили халкъла бурун да билгендиле, бюгюн да биледиле: уллу бийиклеге жетген поэзия халкъгъа элтеди: сезим халкъныкына, табийгъатха не кьадар жууукъ эсе, аллай бир да ёлюмсюздю».

Малкъар поэзияда Танзиляны этген ишини багъасы айтып-айтмазчады.

Танзиляны битеу жазгъанларында – уллу суймеклик: Ата журтуна, адамлагъа, табийгъатха, сабийлеге, тутхан ишине, – ана жылыулукъ, тиширыу огъурлулукъ, инсан батырлыкъ.

«Мен ангылагъаннга кёре, Поэзия – ол суймекликди – туугъан журтха, жер башында бары огъурлу затлагъа», – дейди Танзиля кеси.

Танзиляны поэзиясында суймеклик болмагъанча уллу жерни алады.

Кесаматчыла, Танзиляны тарыхда биринчи назмучу тиширыу бла тенгleshдире, анга «Элбрус Сапфо» деп атагъандыла. Анна Ахматова биринчи китабын басмалагъанында, анга да «орус Сапфо» деген эдиле. Кертиси бла да, дуния тарыхыны ичинде кьайсы кьыралда да назму жазгъан тиширыула алай кёп болмагъандыла. Тиширыула жазгъан поэзияны энчи тиширыу ауазы, энчи табийгъаты барды, тиширыула эр кишиле билмеген затланы биледиле, ала сезмезлик затланы сезедиле, ол жашырын затланы юслеринден кеслерича айтадыла.

Бизни халкъ жырларыбызны кёбюсюн тиширыула кьурагъандыла, алай, Гошаях бийчеден сора, тарыхда бирини да аты сакъланмагъанды. Танзиля кесини аты бла назмула китабын басмалагъан биринчи таулу тиширыуду.

Танзиляны назик да, басымлы да, кьанатлы да, тамырлы да поэзия сёзю уллу суймекликден толуду. Аны ауазы таулу тиширыуну – кьызны, ананы, юй бийчени, суйген тиширыуну – ич

сѣзлерин эшитдиреди. Танзиля тиширыуну эсини, оюм-акъыл къудуретини теренлерине жангы жарыкъ ийип, аны жангы сурагъын бери.

Поэтни ачыкъ жүреклилигини, чыгъармачылыкъ батырлыгыны хайырындан бюгюн биз (кесибиз да, башха миллетлени адамлары да) таулу тиширыуну озгъан ёмюрледен башлап, бизни кюнлеге дери сагъышларын, излегенин, кюсегенин, жан къыллаарыны макъамларыны тюрлю-тюрлюлюклерин, аны адамлыгъын, къылыгъын, тиширыу къадарын билебиз. Аны фахмулулугъун да! Юлгюге: битеу миллет республикалада назму жазгъан тиширыуладан бизни Танзиля биринчи болуп алгъанды РФ-ни М. Горький атлы къырал саугъасын.

Танзиляны битеу чыгъармачылыгы суймеклик жарыгъындан толуду. Суймеклик хар затны да жүрегин ачады, кёрмеген кёзлени кёрюрча этеди, ариулукъну туудурады.

Аны бир-бир суймеклик назмулары – сау поэмалача, поэмалары уа – уллу романлача, кенг магъаналыдыла, алай байдыла алада тиширыуну сезимлери, сагъышлары, алай теренди, къайгылыды, тынчлыкъсызды суймеклиги. Сюжетли поэмалары жазылгъан халлары бла хазыр сценарийлеге алай ушайдыла, алагъа кёре кинола алыргъа боллукъду.

Суймеклик кёп тюрсюнлю, кючлю сезимди назмулада – бирде ол къууанч угъай, азап да бери – бир бирге тубешиу, бир бирден айырылыу, бир бирге термилиу аллай теренлик бла айтыладыла! Суйген тиширыу, арсарлы, экили да бола, башы сагъышха, къайгыгъа къалады, чексиз суймеклиги бла таулулугъу адеп-къылыкъ тёрелеге тиширыуну эсинде жаппа-жангы къарам бери, адамгъа бек магъаналы ол сезим ниет кюнню да излетеди.

Таулу тиширыу Танзиляны поэзиясында сезимлерини кючлюлюкклери, теренликклери бла битеудуния адабиятны эм иги тиширыу сыфатларына тенг болады. Таулу тиширыуну да дуниядан билгени, сезгени аланыкъындан кем туююлду. Халкъны тарыхында жигит, огъурлу батырла бар эселе, алада аналаны, эгчлени къыйыналары уллуду. Ол тиширыула къаллайла болургъа боллукълары уа Танзиляны назмуларында, поэмаларында уллу фахму кюч бла айтылгъанды.

Кязимни «Жарлы Абидат», «Тарыгъыу», «Къыз тууду эсе...», «Суйгенледен тыадыла...» дегенча, «алаша къурум юйледе» ёсген таулу къызланы къадарларына жарсып, таралып жазгъан назмуларында айтылгъан суймеклик не тюрлю эди? Тиширыуну эсинде не оюмла, сагъышла бар эдиле?

Кязимни заманындагы таулу кызыланы суймекликлерине да Танзиляны поэзиясында ачыкъланган кючлю, терен сезимлени эсге алып кьарасакъ, аланы кьадарларына бютюнда бек жарсыйбыз. Танзиля «Баксан балладасында» башханы суймеклигине, кьадарына сансызлыкъ, уллу кёллюлюк – мурдарлыкъга тенгди дейди, алай бийикди адамны жашауунда суймеклик деген бек магъаналы, бек кючлю сезим. Олду жашауну тутуругъу, аны чархын бурдургъан, ахшылыкъга, жигитликге итиндирген кюч, кьанатла берип, учундургъан да.

Танзиляны Аслижаны («Урушха кьажау поэма»), Аминаты («Басхан баллада») эм башха жигитлери айтдырадыла анга: «Бу дунияда суймекликди ёлюмсюз», – деп.

Танзиляны поэзияда уллу жетишими – таулу тиширыуну огьурлулугъун, жан халаллыгъын, чомартлыгъын, тёзюмлюлюгюн, иште жигерлигин, ниет тазалыгъын битеу дуниягъа баям этгениди. «Ыннамы юсюнден назмуларыны» не багъасы барды!

Кязим бла Къайсын малкьар поэзияны битеудуния бийиклеге кётюргендиле, халкьны ниет тарыхыны юсюнден, ниет кючюнден дуниягъа хапар бергендиле. Алай ала, тиширыулагъа атап, кёп назму жазгъан эселе да, тюз да тиширыу кеси айталлыкъ затланы уа айталлыкъ туююл эдиле. Танзилягъа дери бизни адабиятта тиширыуну сыфаты анга тышындан кьарап берилген эсе, Танзиляны ауазы бла ол кеси сёлешеди.

Андрей Платоновну бир магъаналы айтыуу барды: «Эр киши бла тиширыу – бир адамны эки бетидиле», – деп. Анга кёре, кьайсы миллетни да керти сураты эр кишини бла тиширыуну кёз кьарамлары, сезимлери бирге кьошулуп баямланады. Кязим, Къайсын бла бирге Танзиля ол суратны толу этгенди, анга тиширыуну нюрюн кийирип. Аны фахмусуну хайыры бла бюгюн малкьар сёз да дуниягъа толу болуп эшитиледи.

Ата журтха суймеклик – Танзиляны поэзиясында эм магъаналы темасыды деп айтыргъа боллукъду. «Жаным – жанында», «Санга суймеклигим – дунияда кьаллыкъ», «Бет бургъанымда да жут желлеринге, /Тюртюлгенимде да ёртенлеринге, /Тиледим жашаудан: «Кюйдюр отунгда, /Сен айырма ансы Ата журтумдан!» – дейди Танзиля 1972 жылда жазылгъан «Ата журтума» деген назмусунда.

Гитчелей Ата журтундан зор бла айырылгъаны, битеу жашауну эм ачы бетинлей кьалып, жылла озгъанда да, Ата журтуна термилгени унутулмай, тансыкъ болгъаны кьанмагъанды:

*Къалай чыдаяддым анча жылланы
Табалмай санга келир жолланы,*

*Кёзлерим кёралмай акъ тауларынгы,
Татыуларын алмай чум къолларынгы,
Кёралмайын сенде тангны атыуун,
Бералмайын санга тилни татыуун?..*

*Журтум, тохтамасын сенде той барыу!
Къоркъа, санга сакъдан мен, жаным кете
Турама, дайым санга алгыыш эте.
О, болайым, журтум, къумунг, ташынг да,
Жашагъандан эсе сенсиз тышында!*

Туугъан жерине суймекликден бийик сезим жокъду тау-лугъа. Туугъан жери – жаны бла тёммегича, тюз да чархыны бир санычады. Андан багъалы зат жокъду жер башында. Ол сезим ёмюрлени теренинде туугъан сезимди. Таулада адам ол аз жерчигин тери бла сугъаргъанды, хар бир тугулун къолу бла уугъанды, хар бир ташын, кётюрюп, бир жанына кетергенди; жери таулугъа – тюз да атасы-анасыча сыйлыды, баласыча – жууукъду; ала бир бирге алай байлашхандыла – жеринден айырылгъан – анга жанын, жашауун сыйыргъандан башха туююлду. Ол гитче жерчигине суймекликден ёсгенди уллу Ата журтха да чексиз суймеклик. Аны ючюндю уллу малкъар поэтлени чыгъармаларында – Кязимде, Къайсында да – таула, ташларыбыз, туугъан журт энчи, бийик жер алгъанлары.

Кёчгюнчюлюкден къайтып келгенибизден сора, таулары юсюнден асыры кёп жазаса деп, Къайсыннга оноучула озуп тырман этгендиле.

Танзиля ол кезиуде (1960 жылда), Къайсыннга жакъ басып, «Таула» деген белгили назмусун жазгъанды:

*Суйген назмучум – Къайсынны кёп кере
Тургъандыла, тюшонмейин, бек сёге,
Таулары бек сюеди деп, тырман этип,
Кеси уллу болгъан да, таулада ёсюп.
Да мен а Къайсынны сюеме бютюн
Тауларымы алай суйгени ючюн,
Мени кёзлерим бла кёргени ючюн,
Менде жюрек бла ангылагъаны ючюн...*

Андан ары уа бу назмуда таула алай тамаша суратланадыла! Поэт аланы алай сюеди! Сыфатлагъан да алай этеди – кимни да ол жерге жаны кирирча!

Жашау Танзиляны кесини аллында, жылла озуп, къыйын да, бушуулу да, трагедиядан кем ачылыгъы болмагъан сорууну салгъанда – туугъан журтунгуму огъесе суймекликними сайлайса

деп, Танзиля, туугъан журтун кьоюп, сыйген адамыны ызындан кеталмагъанды:

*Бил, биргенге кетер къарыуну
Мени туугъан ташым бермеди.
Туугъан журтдан айырылыуну
Кеси сынамагъан билмейди.*

*Журтсуз кюнлени сынамасам,
Биргенге кьюуана кетерем.
Алтын къалагъа ие болсам да,
Журтсузлай кълсам, не этерем?*

*Сюймеклик, журт да тенг эселе,
Сен кеч, мен а журтну сайладым.
Кетгенинде уа, жюрексине,
Журтсуз кюнюмдеча жилидым...*

Туугъан журтуна быллай кертчилик, быллай чексиз сюймеклик бу назмуну окъугъан адамны эсин, санларын да титиретеди. Битеудуния адабиятта мынга ушагъан экинчи назму бармыды?!

Туугъан жерин кьойгъан – къанатсыз, жырсыз, юйсюз, сыйсыз. Ата журтдан айырылгъан – ёлюмге тенг. Аны юсюнденди Танзиляны «Адамны журтуна, журтну адамгъа термилиую» деген поэмасы да.

«Урушха къажар поэмасында» да авторну ауазы жерни, жашауну ауазы болургъа жетишеди: мамырлыкъны, жашауну чексизлигини, татыулугъуну, уллулугъу бла жюрекни ачитхан Сюймекликни. Ол поэма – огъурсузлукъгъа, зорлукъгъа, ёлюмге къажар сёздю.

Сейир тюйюлдю ол поэмагъа заманында битеу кыралда окъуучула алай кызыу тубегенлери, кълам къарындашлары уа аны битеудуния поэзияны эм иги чыгъармаларыны даражасында болгъанын чертгенлери.

Танзиляны урушха къажар чыгъармаларыны бюгюн, кёп жерледе уруш баргъанда, магъаналары бютюн уллуду – адамны эси бир заманда да хорлатмазгъа керекди жашауну ойгъан, жойгъан кючлеге.

Танзиляны кълалары, жашауу – барысы да Поэзияды. Ол Марина Цветаеваны: «Поэт – ол Сёзю бла адамлыгъы бир бирин тутхан инсанды», – деген жоругъуна толу келишеди.

Танзиляны жолу – тюзлюкню, сагъышны жолуду, – Кязим бла Къайсынныкыча, бар уллу орус поэтленикича, битеудуния адабиятны атлары айтылгъан келечилеринича.

Малкъар назмучу тиширыуну сёзю, малкъар оюм да дунияны къууанчлы, шургулу, ёлмезлик, тохтамазлыкъ жырына къошулады, бизни башха халкълагъа тенг да, жууукъ да этеди.

Танзиляны терен оюмлу, огъурлулукъдан толу назму сёзюнден асыу алгъанла, къыйынлыкълагъа чыдап, андан ары жашаргъа кюч тапхан мингле бла адамла кеслерини ыразылыкъ сёзлерин бетден-бетге да, жазып да айтхандыла къыралны жууукъ эм узакъ жерлеринден. «Сиз адамлагъа бек керексиз! Жазгъаныгъызны къоймагъыз!» – деп тилей эдиле бир окъуучулары. «Назмуларыгъызны окъуп, бир иги иш этеригим келеди!» – деп, башхалары учунгандыла. «Сау болугъуз аллай Тазалыкъны, Ариулукъну поэзиясы бла шагъырей этгенигиз ючюн», – деп, ючюнчюле радиогъа жаза эдиле... Танзиляны поэзиясыны ёзеге – бетлилик, адамгъа жан аурутмакълыкъ болгъаны аны от жагъасыны къатында жылыныргъа кёплени чакъыргъанды.

Жазыучулары делегациялары бла дунияны кёп жерлеринде болуп, къырал башчыла бла тюбешип, кеси заманыны битеу атлары айтылгъан адамлары бла таныш да, шуёх да болуп, аладан, окъуучуларындан да фахмусуну, адамлыгъыны чексизлиги ючюн, кёкге учуп кетерча, аллай бийик багъа алгъандан сора да, Танзиля бюгюн да кесин халкъындан айырмайды, менсинмей, бир элде, къоншуларыча, тюрлю-тюрлю жумушларын эте жашайды. Халкъ аны ючюн да сюеди кесини махтаулу, багъалы адамын, аны бла ёхтемленеди, «Ёчюлмез чырагъыбыз» деп ийнакълыйды.

Танзиляны башындан къуруда кюн тийип турмагъанды. Тыйгъычла, чурумла, жазгъан затлары ючюн жууапха тартылгъаннга дери, заман аны сынар ючюн къалмагъанды. Алай аны тюзлюгю, адамлыгъы ол затланы барын да хорлагъанды.

Бюгюн да Танзиля окъуучулары бла тюбей-тюбей турады. Хар аллай тюбешиу келген адамланы эслеринде, жашауларында бир уллу байрамча, уллу магъаналы дерсча къалады.

Танзиляны чыгъармачылыгъы – халкъ жашауну кюзгюсюдю. Жашаудан туугъан назмула жашаугъа хар заманда керекдиле. Сюймекликден, сюймеклик бла туугъан поэзия – кесине да сюймеклик тартады.

Жаш тёлгоге, жашау сынаулары алыкъа уллу болмагъанлагъа Танзиляны битеу китапларыны бийик ниетлери – тюзлюк бла тюз жашаугъа жолду, адам болууну къыйын илмусунда къыбыламады. Окъургъа, ол бай дунияны кесине алыргъа керекди ансы. Бюгюн, тамбла да аллай алдаусуз поэзия адамлагъа керек болгъанлай турлукъду.

Бир ишексиз, Танзиля халкъыбызны Аллах, табийгъат берген

улла саугъасыды. Аллай фахмулу тиширыула алай кѣп тюйюлдюле бир халкъда угъай, халкълада окъуна. Ол бизни насыбыбызды. Танзиляны къадары да насыплыды – аллай къадарны, сайлап, Аллах бек аз адамгъа береди.

Бюгюн Малкъарны, малкъар халкъны миллет байлыгъы неди деп соргъан болсала, биз, ёхтемленип, дуня аллында сагъынырыкъ затларыбыз – халкъны бай ниет хазнасы, нарт эпосу, тепсеулери, жырлары, ана тили, табийгъат белгиси – Минги тау бла, сѣзсюз, айтхылы поэзиясы – Кязимни, Къайсынны эм Танзиляны чыгъармачылыкълары. Аланы ауазлары бла халкъ кесини сѣзюн битеу дунягъа эшитдиргенди.

Насыбы таркъаймасын, ёмюрю узакъ болсун суйген Танзилябызны!

***ДОДУЛАНЫ Асият,
КЪМР-ни культурасыны
сыйлы къуллукъчусу.***

ТАНЗИЛЯ – ДУНИЯ АДАМЫ

(Зумакъулланы Танзиляны поэзиясында алгъыш бла тилек)

Адам улу жаратылгъанлы да, аны баргъан жолун игиликге ийнаныу жарытханлай келеди. Не кыйын кюнюнде да ол, тюрлю-тюрлю тейрилеге, Аллахха табынып, алагъа айланып, тилегин этгенди, этип да турады. Ол тилек Жаратханнга жетеригин излеп, Анга жетмей къалмазлыгъына ийнанып, таукелликни нёгер этип, адам жангы кюнюн жангы умут бла, алгъыш бла башлайды.

Миллетибизде саламлашыуну не тюрлюсю да алгъыш сёз бла айтылгъаны да, баям, ол шарт бла байламлыды. Жанынгадгъына, ол ким болса да, игилик тежеу – ол бизни адам этген бек биринчи шарт болгъаны жашауда кёп кере сыналгъанды, сыналып да барады. Аны юсюнден эсгертеди бизге миллетибиз бийик багъа берген назмучу Зумакъулланы Танзиля. Сёз ючюн, аны «Кюн ахшы болсун, адамла!» деген назмусун-жырын алсакъ, бу жарыкъ, жылыу бере келген алгъыш сёздеде поэтни дуниягъа, анда жашагъанлагъа къаллай бир игилик излегени кёрюнюп турады. Бу назмуда ненча сезим, ненча сурат барды! Поэт ненча адамгъа игилик излейди! Ачыгъанлагъа, къууанганлагъа, суйгенлеге, жангызлагъа...

Зордагъылагъа – эркинлик!

Жангылгъанлагъа – кечгинлик!

Къарыусузлагъа уа – къарыу,

Мутхуз кёзлеге – кёз жарыу!

Зордагъылагъа, жангылгъанлагъа иш да игилик излейди назмучу! Ол аланы терсликлерин аны бла аз этмейди, жаланда тюзелирлерин суйгенден, кыйналгъанларын кёргенден алагъа да тилейди игилик.

Баласындан бек адамны ким ачиталлыкъды? Журтундан айырылыудан ачы уа не барды дунияда? Ол затладан сакълансын адам деп, андан тизгенди ариу алгъыш тилегин Танзиля. Жангызлагъа, артыкъдан эсиргенлеге, эссизлеге, ачлагъа, юйсюз-кюйсюзлеге... – хар бирине тийишли тилегин этеди поэт. Кесине уа артдаракъ къайтады:

Манга уа – жерими кёгю,

Мамыр танглары, ингири,

Халкъымы эжиу тартыуу,

Ана тилими татыуу.

Таза хауасы жерими

Минги таууму къатында,

---

*Жашар кюнлени да – мында,
Къабыр юлюш да журтумда...
Назмуну ахыры уа дунягъа тилек бла бошалады:
О, тынчлыкъ, тынчлыкъ дунягъа!
Дуняда жашагъанлагъа!
Сизге атсынла акъ тангла,
Кюн ахшы болсун, адамла!*

Къалай ушайды бу назму намазлыкъда ынналарыбыз этиучю, бийик кёкге, Уллу Аллахха учуп кетиучю тилеклеге!

Зумакулланы Танзиляны поэзиясы кенгди, магъаналыды, тамаллыды. Ол жазгъан назмуланы, тейри къылычха ушап, хар бирини кесини энчи жарыгъы барды. Аладан келген жылыу тиширыу жумушакълыкъдан, узакъгъа, жууукъгъа да къайгъырыудан, игилик излеуден, алгъыш тилекледен толуду. Бек сейири уа: Танзиля, алгъыш этиуде, махтау салыуда адамлыкъны уллу шартларын излеп, аланы байракъ этмейди – ол хар бир лирика жигитини иги затын эслейди, аны ючюн анга ыразылыгъын айтады. Сёз ючюн, Танзиляны 2004 жылда чыкъгъан эки китаплы «Сайламаларын» алсанг, биринчи китап «Аперим анга – ариу жырлагъаннга...» деген назму бла башланады. Бу къысха назмуда окъуучу оюм этер ненча сыфат, ненча сурат барды!

«Аперим – ариу жырлагъаннга... нарт сёз айталгъаннга... аны магъанасын ангылагъаннга...» – деп къойса поэт, ол да назму боллукъ эди. Танзиляны, ариу жырламазын ангылап, «тынгылап тургъаннга», «керексиз сёзюн ичинде тыялгъаннга» салгъан махтауу назмуну ючюн бютюнда терен, магъаналы этеди. Ненча кере тюбесек да жашауда быллай болумгъа, Танзиляны бу акъыл сёзлерини кертилигине тюшюнебиз.

Танзиляны жашауунда, назмуларында да анасы энчи жерни алады. Ариу Мариям жумушакълыгъы, ариу сёзю бла аны таныгъанлагъа кесин суйдюрген адам эди. Жаннет юлюшлю болсун! Поэтни анга аталгъан назмулары иги кесекдиле: «Анама», «Насып тангла», «Анам, не этейим, айт!», «Анам от жагъада от жагъа» деген поэма, д.а.к.

Аланы къайсынла да бала суймеклик баш жерни алады. Аны бла бирге уа алгъыш, тилек:

*Ашыкъма сен мени жарлы этерге!
Ашыкъма сен бу денядан кетерге!*

– деп тилейди Танзиля «Анама» деген назмусунда. Назму кёп сурат, сезим сыйындырады, юйретеди. Бу насийхат туююлдю, алай кеси жашауда кёре келгенни сынауу бла хайырланып, Танзиля анала сау заманда бёлюрге керекди алагъа эс деп, аны айтады.

Аны бла бирге:

*Къартлыгъында аналарын атханла,
Аналарын ачытып жилятханла,
Жокъ эсе да сизде ахыр адамлыкъ,
Сизге окъун излемейме аманлыкъ...
Ким биледи, бир-бирледе кесигиз
Жиляймысыз, жыйылгъанда эсигиз,
Бир зат бла къыйнагъанда балала,
Эсге тюшюп сиз къыйнагъан анала,
Тишле къысып, этемисиз къычырыкъ,
Сизге жетип ол сиз этген ачылыкъ?..*

– дейди поэт. Ол аны бизге берген дерсиди.

Таулу къызлача, къарындашларын алай къаты сюе билген дуния башында миллет болмаз. Таулу юйюрге эр киши сабий тууса, анга этилген къууанч, алгъыш, тилек саулай жашауунда аны жол нѳгери болгъанлай барады. Баям, таулу адам, жашау тиричилигинде аны тутуругъу эрле, эр кишини къыйматы, кючкъарыуу болгъанын ангылап, чабыууллукъ, къорууланыу излеген кюнледе миллетни жашаугъа жан-къан аямагъан уланлары къайтаргъанын билип, эр киши сабийге артыкъ къууанады. Ол зат бизни къаныбызгъа сингнгенден болур, алыкъа бир зат бла, бир иш бла да кесин кѳргюзтмеген эр киши сабийге окъуна бизде артыкъ намыс бериледи. Танзиля къарындашларына атагъан назмула эгеч суймекликни юлгюсюдоле: «Къарындашларыма», «Къарындашыма», «Бу жерледе эгечле», «Сынау», д.а.к.

*... Жюрегимде жети жюрек уралла,
Жети тауум мени сакълап туралла,
Къарындашларым – бек бийик тауларым!
Да сиз барда – кючсюздоле жауларым!
Иги азыкъ этсем, сакълайма сизни,
Ол сууугъунчу, келип, ашагъыз деп...
Мен сизни аурууугъузну алайым!
О жашагъыз, къурманыгъыз болайым!..*

Башха назмусунда уа, къарындашларындан бирине тилек эте, Танзиля битеу таулу эгечле къарындашларына айтырыкъ сѳзлени айтады:

*Туусун дейме санга да сенича жаш,
Къызчыкъларынга – сенича къарындаш.
Мен тилейме санга жашау Аллахдан,
Ол кенг этсин сени дуния палахдан!
О суйген билегим, халалым, жаным!
Сен – дуния жарыгъым, сен – жан дарманым!*

---

*Чомартладан чомарт берген жарыгъын,
Артымда кълал, жарыкъ жашау чырагъым!*

Танзиля «Мен кѣп зат билдим, кѣп зат билмедим» деген назмусунда, кесини жашаууну юсюнден сагъыш эте, кѣрген кыйынлыкъларын санай келип, былай айтды:

Ачысам да, жокъ тырманым.

Шукур, шукур къадарыма!

Ачыуланмай, сый берейим

Жукъ билмеген заманыма.

Не, билдире билмезими,

Кѣп жилиятхан заманыма...

Алайды, жашауну жашау этген аны бир бири ѳзенгилерине тие келген кѳууанчлары бла жарысуларыдыла, аладан кълайсы озгъланы уа – хар кимни насыбына кѣре. Болса да поэт былай тилейди:

Алай мен билгенни кѣбюн

Бир туудугъум да билмесин!

Мен кюйген отха бирини

Тырнакъчыгъы да тиймесин!

Зумакъулланы Танзиляны кълайсы назмусун алсанг да, анда бир толу оюм, не сюжет ыз, не эсде кълалгъан бир сурат болмай амалы жокъду. Поэт хар жазгъан назмусун да, жюреги бла ѳтдюрюп, ол келтирлик хайырны билип, алай жазады. «Жашай эсек дунияда жангыз да биз бир кере» деген назму да магълана теренлиги болгъан философия назмуду. Назмуда адамны бу кълыхса ѳмюрюнде умутуна ѳлтген жолу, ниети, жюреги да таза болсала, аны кълаллай бир игилиги болгъланын санайды поэт. Алай, жарысугъла, жашауда жут адамла, умутларына жетер ючюн затдан къамамагъланла, мюлкден, махтаудан да тоймагъланла, терсни тюзге санагъланла, кѣзбау, хыйла усталары да бардыла. Аланы кѣре, тилек этеди назмучу тиширыу, былай кълатлай:

Жашау, юйретме мени

Хыйлагъла не кѣзбаугъла,

Этме жут мени малгъла,

Неда дуния махтаугъла!..

Ач кюнюмде да, жашау,

Харамгъла жангылтмай тур,

Не ючюн да юсюмден

Намысымы атмай тур!..

Тап, ач да эт, токъ этме,

Билмезча ачны кѣре...

Ачны кѣрмезча, анга жан аурутмазча болгълан кюнден кенгде

къалыргъа сюеди поэт. Аны излесе, ол заманда ол поэт болмаз эди. Поэтле халаллыгъы, поэтле тюзлюгю, поэтле жаланлыгъы айтдыргъандыла: «Поэт – ол жашагъан заманыны бетиди», деп да. Танзиляны «Бир шайыр окъуду манга назмусун...» деген философия магъаналы назмусундан бу тизгинле анга шагъатдыла:

«Хар зат да дуняда теппе-тенг болсун:

Бушуу – мени, къууанч а – сени саулай,

Кёзлеринг – сени, кёз жашларинг – мени...»

Ма алай юлешедиле къууанчны, бушууну да керти поэтле.

Сёзню кючю уллуду. Алай болмаса, ол, жырда, таурухда, жомакъда ёмюрден ёмюрге ётноп, айтылмаз эди эрттегили тылпыуу бла, талпыуу бла, кючю-къарыуу бла. Аны юсюнден сагъыш этип, Танзиля да «Сёз» деген аламат назмусун жазгъанды. Назмуда поэт сёзню кючю окъдан аз болмагъанын, аны тыпыр сууутур, ачыу туудурур, аны бла бирча сүймеклик ышырыу, ёмюрледе ёлмез махтауну келтирир къарыуу да барды деп, аны айтады. Ма ол себепден сёзге сакъ болугъуз деп юйретеди Танзиля окъуучуларын. Кеси кесине уа алай тилейди:

Ачы чыгъарыкъ сёзюм,

Жюрегимде батхын сен!

Башхаланы ачитмай,

Жюрегими ачит сен!

Эринлени къысайым,

Кюйдюрсенг да эринни,

Жууукъ-тенгни кюйдюрме,

Кюйдюрсенг да сен мени!..

Сёзюм, чыкъма жюрекден,

Этсенг да жюрекни кюл,

Къарыусузгъа, тюзлюкге

Бола билгинчи ёкюл!..

Поэтни «Сёзюме тилек» деген назмусунда да бу оюмла къатланадыла:

Туусанг, туу, сёзюм, эр болуп,

Бек ахшылагъа тенг болуп!

Алай болмаса, жюрегим

Турсун ма санга кёр болуп!

... Кюннге, дунягъа чыкъсанг да

Бурула, ачий, ахтына,

Тилейме, айып келтирме

Бу сени тапхан къатыннга!

Сёзню кючюн алай ангылагъан поэтни кёчюрючюлеге да барды энчи сёзю. Кертисин айтханда, хар бир башха тилге кёчю-

---

рюлген жазыу алдан келген кыйматын сакълап баралмагъаны кѣп жарсыула туудурады. Алагъа, кѣчнорюучюлеге, айланьп, Танзиля былай айтады:

*Жара тюшюрмей, сауну
Урушдан чыгъаралгъан
Кибики, – баиша тилледе
Сѣзню тиллендиралгъан!..
Тюйюл болса, сѣзюме
Тийме! Къозгъап, жилиятма,
Жара, кыйяу да салып,
Журтундан кенгге атма!*

«Тѣрт тилек» деген назмусунда Танзиля жылны тѣрт кезиунде Кюннге тѣрт тилек этеди. Жазда андан алыкъа жашаргъа суйген къарны эритме деп тилейди. Ызы бла:

*Андан эсе жерни жюрегин жылыт!
Бар мудахланы да кѣзлерин жарыт!*
– дейди.

Жайда уа Кюнден бир кесекге сел эт кюн таягъынгы, будай сабанла кюймезча деп тилейди. Кюз артында уа кючлюрек эт кюн таягъынгы, къанатлыла журтларын кыймазча дейди. Кыйш келгенде уа:

*Кючлю Кюн, тилейме, ач жаягъынгы!
Бир кесек кючлю эт кюн таягъынгы!*

– деп тилейди назмучу, къанатлы кыйбышмазча, таш да бузламазча...

Дуния жараларын башхаладан теренирек, кенгирек да сезген поэтле – аладыла ачыны, татлыны юсюнден да керти сѣз айтханла, жюрек бакъгъанла, бюгюн а ѣлдюм дегенде, жашаугъа кыйтаргъанла да. Къалам къарындашла деген ангылам бошдан туугъан болмаз. Поэт поэтге къарындашды, эгечди, Танзиляны жазыучу къарындашларына аталгъан иги кесек назмусу барды. Кыйсыннга аталгъан да – бир кыйаууму. Аладан биринде Танзиля улуу поэтни кыйын кюнюнде анга быллай тилек этеди:

*Къажаяуларынг ѣлсюнле,
Сен жырынгы бѣлгюнчю!
Сен а ары бармагъын,
Ала бери келгинчи!*

Жаланда тиширыу айтыргъа боллукъду бу сѣзлени, ол этерге боллукъду бу миллет энчилигин белгилеген тилекни.

Танзиляны «Ыразылыкъ» деген А.С. Пушкиннге аталгъан поэмасы да къалам къарындашларына ариу тилекледен толуду. Поэманы жигитлерини арасында, А.С. Пушкинден сора да, саха-

линчи В. Санги, чукча Т. Кымытваль, Ю. Рытхэу, Москвада Я. Смеляков, А. Твардовский, Дагъыстанда Р. Гамзатов, Украинада В. Кобец, Къыргъызстанда Ч. Айтматов, Башкирде М. Карим, Къалмуқъда Д. Кугультинов, Арменияда С. Капутикян, Узбекистанда Зульфия д.а.б. бардыла. Алагъа аталгъан алгъыш тилекле, жорекден айтылып, поэтни сёзюн жылы этедиле.

Кёчгюнчюлюкню юсюнден кёп назму жазылганды, жыр-кюй да этилгенди. Сюргюнню сыйсызлыгъын, ачылыгъын да Танзиля сабийлей сынаганды. Аны «Къыргъызстаннга» деген назмусу ол кюнлени кёз аллынга келтиреди. Назмуда дуня ачыуланы хорлагъан – ол, бек биринчиден, адамлыкъ болгъаны айтылады. Уруш бара тургъан заманда, хар не табылгъанны да адамла, кеслеринден аяп, фронтха жиберген кезиуде келип тюшген эдиле кёчгюнчюле Орта Азиягъа бла Къазахстаннга. Жандауурлукъну бек бийик юлгюсю анда эди – кеси ач болуп тургъанлай, гыржын бурхуларын келгинчилеге узатып, аланы, барын болмаса да, бир бёлегин сау къалдыргъан! Ма ол уллу хурмет ючюн, не къыйынлыкъ кёргенин санай келип, ахырында ыразылыкъ сёзюн айтады Танзиля Къыргъызстаннга:

О, Къыргъызстаным, жылыулу жерим,

Ахшы жыр, жыр керек сени юсюнден.

О, къайда санга тийишли сёзлерим!

Ыспас, ыспас, хурмет да санга менден!..

Болгъанынг ючюн сен кёр, туугъан жер да,

Сабийге – бешик, къартыбызгъа – тёр да...

Игиликни унутмагъан – ол да адамлыкъны бир белгили шартыды.

Ата журтну юсюнден Танзиляны алаамат назмулары, поэма-лары да бардыла. Аланы къайсы бирин алсанг да, ала туугъан жерге, ата-бабаларынг тургъан жерге, аны адамына аталгъан тилекледен, ариу алгъышладан толудула: «Журтуму ташлары», «Мени халкъым», «Ата журтума»...

«Кёзюм дунягъа ачылып...» деп башланган назмусунда Танзиля былай тилейди:

Биринчи жукълагъанымча

Мен анамы жылыуунда,

Ёмюр жукъуму этейим,

О журтум, сени къойнунда.

Ол кюнде ал, ал къойнунга,

Бир башха жерде къоймайын.

Ташында топуракъ да эт,

Жанынга къурман болайым!

Ата журтха аталгъан назмуларында, поэмаларында да Танзиля Ата журтну татлылыгъын, кыйын кюнюнде адамгъа кюч-къарыу берген энчилигин, жарыкъ кюнюнде уа тау аязы бла бирге тойгъа-оюннга къошулгъан хунерин, журтну анда жашагъан адамны кесине ушата билгенин назму тизгинлеге салгъанды. Ата журтха, аны адамына этилген тилекле да, учуп кетип, анда, бийикде, Уллу Аллахха жетип, толурла деп, поэт анга ийнанады.

Назмучулукъну минг амалын да хайырлана, бойсундура билген, таулу сёзге кюн жылыуун, къанкъаз къанатын берген Танзиля бир назмусунда былай жазады:

*Сёзюм тохтатхынчы асыу бериуюн,
Кёзюм тохтатхынчы жарыкъ кёрюуюн,
Къолум тургъан къадар сабий ийнакълай,
Тыйма тылпыууму, о жашау, угъай!*

– деп.

Аллах аллай насып тапдырсын дуняа тилекчиси-алгъышчысы Танзилягъа – фахму кыйын жолун жарытхан таулу тиширыугъа.

МУСУКАЛАНЫ Сакинат,
поэт, «Нюр» журналны баш редактору

БЮГЮН ДА ДУУАЧА ЭШИТИЛИНЕДИ

Зумақьулланы Танзиля бла ушакъларыбыздан ол кеси поэмаларын энчи кѳргенине тюшоннгенме. Сѳзсюз, аланы санында «Адамны журтуна, журтну да адамгъа термилиую» деген энчиди. Биринчиден, ол шайырны биринчи уллу чыгъармасыды, – ичинде къайнап, анда туралмай туугъан поэма. Ол 1955–1961 жыллада жазылгъанын эсге алсагъ а, авторну батырлыгъына, жыйырма жылдан энди атлагъан жаш кызыны бу уллу жууаплы ишни кѳлгъа алгъанына сейир этерчады.

Экинчиден, чыгъарманы къадары кыйын болгъанды. Аны юсюнден Мокъаланы Магомет бир статьясында башын сылап айтады, алай кертиси, болгъаныча уа алыкъа жазылмагъанды. Танзиля аны юсюнден манга толу хапарлагъанды. Алай, аны кесини ыразылыгъы болмай, аны ачыкъ этерге эркин тѳйюлме. Жаланда: «Мен аны 1937 жылда жазсам, тюрмеден кѳтуллукъ тѳйюл эдим», – дегенин келтирирге сюеме. Аз айтылгъан эсе да, кѳп ангыларгъа болушадыла бу сѳзле.

Манга XXI-чи ѳмюрню аллында бу чыгъарма сейирди. Нек? Бюгюн да жютюлюгюн, магъанасын тас этмегенди да. Бюгюн мында айтылгъанны кѳзюбюз бла кѳре барыбыз да андан. Аны себепли бу поэмагъа эс бургъанны артыкъ сунмайма.

Поэмаларын окъуй

Зумақьулланы Танзиляны поэмаларын биринчи кере талай жыл мындан алгъа окъуп башлагъанма. Энди ангылайма ол заманда аланы терен магъаналарына хазна тюшонмегеними. Билмейме, некден эди ол алай. Жашлыкъданмы, ашыгъып окъугъанымданмы, заман башхаданмы. Заман а, керти да, башха эди: 90-чы жылланы арасы. Театрда ишлеген кезиуом болуп, узакъгъа созулгъан репетицияланы кысхарта, окъуй эдим «Адамны журтуна, журтну да адамгъа термилиую» деген поэмасын, башхаланы да. Къалай-алай эсе да, адамны журтуна, журтну да адамына, сабийине, халкъына термилгенлери айтылгъан тизгинле манга дууача эшитилип, Аллахха айланган сѳзле болгъанлары жюрегиме жетген эдиле.

Андан бери шайырны чыгъармачылыгъына эс бура тургъан эсем да, бусагъатдача, иш этип окъумагъанма. Аны иги жаны да барды: чыгъарманы къайтарып окъугъанынг сайын, ары дери эс бурмагъан, бош ууакъ затла кѳрюннген шартла алгъа чыгъып къаладыла. Баям, жашау сынау да окъуучугъа чыгъармагъа башха кѳзден къараргъа, аны теренирек тинтирге онг бере болур. Бу жол мен болгъанча. Былайда айтырыгъым, сау бол, Танзиля, манга бу

поэмада жаз тилинги ачханынг ючюн, алапат, бурундан кьалгъан халкъ жырлагъа, кѣчгюнчюлюкде этилген кюйлеге жууукъ тизгинлеринг ючюн, жюрегими кьозгъап, ары дери кѣчгюнчюлюкню юсюнден окъугъан чыгъармаланы да эсиме келтиргенинг ючюн.

Тюркде, Арабда, Къзахда да бир...

Шайырны, жырчыны кьалай сейирди кьолундан келгени Жерни, Ата журтну сабийлерине айтхан тилеклерин окъуучугъа эшитдирилгъаны. Малкъарлы кьызыны кесини чексиз тансыкълыгъын ачыкъдан айтыр амалы болмагъанды. Ол поэмасыны жигитлерин таулула, исламны сыйлы жерине жан атып, Тюркге, Арабха кѣчген жылларына кьайтарады. Алай окъуучу ангылайды аны жаз тилин, хар суратын кѣз аллына келтире, хау, Къзахстаннга, Орта Азиягъа тюшген ата-аналарыбыз да аллай болумлада жанларын, халкъларын сакълагъандыла дейди.

Кьаллай омакъ, ариу сѣзле, тенглешидириуле табады автор Туугъан журтуна, Минги таугъа суймеклигин, тансыкълыгъын билдирир ючюн: «къызкѣкюрек Минги тауум – бийикден ъхтем къарагъан», «жууургъан болуп акъ булутлары, жукъларма мен аны ѣшюнюнде», «быргъап да ий мурсала ичине, хата этмезле жалан этиме», «анда ачылгъанды кѣзюм, мында жилимукъ тѣгерге», «ол жерде туугъанма жилияп... алай ол жилияуум болду жашауда кьууанч кѣрлюгюм», «дуния жарыгъын нек кѣрдюм, аллыкъ эсе журтсуз кьабыр?...» Быланы тизмесин мындан ары да айтыргъа боллукъду.

Жаш кьыз тансыкълыгъын алай терен сезгени, аны айта билгени, сезимлерин назмугъа салгъаныды мени сейирге кьалдыргъан. Кьайсы усталыкъгъа да окъугъан, ол жаны бла билим алгъан бир заманда артыкъ болмагъанды. Танзиля, окъугъан угъай, малкъар тил да халкъы бла бирге тутмакъда тургъанында, жаш жюрегинден чыгъаргъанды аны.

Кѣкден келген ауаз бла эшитип, алай жазып тургъанча кѣрюнеди манга. Ол кеси, аны жигити да, тилек этип, кѣп кере айланган Кѣк, Жер, Космос, Аллах – бары да сабий кьызыны кьолундан тутуп жаздыргъанчадыла дууача эшитилген поэманы барын да. Аллай «саугъаны» Аллах жаланда кеси сайлагъанлагъа бериучюдо.

Аллах Танзилядан сѣзге усталыкъны, журтуна суймекликни, фахмуну да кьызгъанмагъанды. Бир-бирде, литературада, искусствода болсун, быллай закий, адамны акъылына сыйынмагъан шартла бла тюбешген кезиуде, алагъа бир тюрлю анализ этгени артыкъ сунама. Нек? Ол Бизни жаратханны жашырын ишиди да – андан. Ол жаланда кеси сайлайды закий тизгинлени ауузуна саллыкъ адамланы, аланы дуниягъа ачыкъ этериклени да. Зумакъулланы Танзиля бла аны «Адамны журтуна, журтну да адамгъа

термилиую» деген поэмасы кибиқ...

Бу статьяны жазып бошагъынчы, аны автору манга сѐлешди. Поэманы юсюнден сормай къоялмадым. Танзиляны жууабы былай болду: «Мен Къыргъызда аллай тарыгъыу жырла жазыучу эдим. Туугъан жерим да эсимде болуп, анга тансыгъым алай уллу эди. Битеу аны жюрегиме сыйындырып, алай бла туугъанды ол поэма». Андан сора айтханы уа мени ич сезимими бютюнда къатдырды: «Бусагъатда жазаллыкъ туйюл эдим...»

Нек эсе да, бусагъатда быллай чыгъарма туумазыны юсюнден кеси аллыма сагъыш этсем да, къагъытда аны айтыргъа базынмай эдим. Энди уа тюзюнлей къайтарама: «Адам улу бир кере, бир жерде, бир юйюрге туугъанча, закий чыгъарма да жаланда бир кере, кесини заманында, керекли адамны къолунда жаратылынады, Танзиляны поэмасы кибиқ».

Жаланда жюрегинден кюйген, кесини ёз къыйынлыгъы бла халкъны да къадарын кѐргюзтген, чыгъармагъа заманны да кийирип, ол да аны кѐзге урунмагъан, алай къачан да, къайда да – хауада, сууда да – сезилип тургъан, жигитлерине тынчлыкъ бермеген, къол бла уа жеталмагъан кюч болса, къыралда политика болумну да унутмай, асламында уа ол излетип литература форманы, сора анга тийишли тилни да тапса автор, анда тууады битеу дуниягъа да керекли, къайда да ангылашыныллыкъ чыгъарма. Кѐчгюнчюлюкню азабын чекгенле жаланда малкъарлыла туйюлдюле. Биз тюшген болумда болгъан хар адам, халкъ да таулу поэманы кесини юсюнден жазылгъанча окъурукъду.

Аллах, Сталин да билмейдиле, ансы...

Кѐчгюнчюлюкде этилген кюйледе да бардыла быллай сѐзле: халкъ, къырал таматагъа ышанып: «Атабыз Сталин билмей турады бизни бу къыйынлыгъыбызны ансы, билгенлей, журтубузгъа къайтарлыкъды», – дегенле. Танзиля да аны юсюнден кесича айтады:

Бу бизге жетген бу артыкълыкъны

Аллах билмей иш тура болур...

Сора бир кесекден а, тюнгюле башлап, аны жигити былай дейди:

Аллахны кѐп болур иши –

Тилеклеге эс бурмады.

Былайда авторну Аллахха айланнганыны сылтауу мындады: ол чыгъармада ал ёмюрге исламны сыйлы жерине кетген жигитлерини, Кавказгъа тансыкълыкъларын кѐргюзте, Къазахстаннга, Орта Азиягъа тюшген таулуланы жашау турмушларын, адамланы ачдан къырылгъанларын, артха къайтыр ючюн, не затха да

хазыр болгъанларын ачыкълайды. Аны жигити Аллахдан тилей эсе, Сталинден да алай тилегендиле, анга да алай ышангандыла, умутларын тас этмей. Жаланда башхалыкъ – поэманы жигити тыш жерге атасыны талпыныуу бла тюшгенди. Къарт киши жашыны аллында ол терслигин, гюняхын сезгени бла аны къадары бютюнда ачыулуду. 1944 жылда уа малкъарлылагъа сайлау жокъ эди.

Халкъны умуту юзюлгюнчю жашайды, ары дери сакълайды ол кесин. Ким биледи, Арабха, Тюркге кетгенле, башха сылтауладан сора да, умутларын тас этип, анданмы къалгъан болурла башха миллетле бла. Артда ёмюрде аладан сора къырал политиканы кюнчюнден артыкълыкъ сынагъанлагъа уа, Кавказгъа къайтып, аны ташын ашап, сууун ичип туруп эдик, деген термилиулери, ийна-ныуларымы берген болур кюч-къарыуну? 1972 жылда жазгъан «Ата Журтум» деген назмусунда уа шайыр, биягъы ол жылланы эсгерип, былай айтады: «Кюйдюр отунгда, сен айырма ансы Ата журтумдан!» Артда, Малкъаргъа къайтхандан сора да, киши жеринде болгъанла, баям, бу сёзлени, дууаныча, кёп кере къайтаргъандыла, автор кеси кибик. Была ол айырылыуну ачыуун сынагъан хар кимни, бюгюн бизни да сакълыкъгъа чакъыргъан сёзледиле.

«Тюшюмде кёрюп къууанч тюшлени...»

Жарлы адамла Аллахдан тюш тилегендиле, жаланда анда кёрюп Кавказны. Бу амалны шайыр кенг хайырланады поэмаларында. Литературада, тюшню кюнчюнден сейир дунялада болуп, авторла баш муратларын алай бла билдирген төре эрттеден келеди. Жаш Танзила да жигитин, Туугъан журтуна элтир ючюн, тюшлеге батдырады:

*Тюшюмде кёрюп къууанч тюшлени,
Дагъы жангыдан къууаныр ючюн,
Мен тилек этдим, къысып тишлени,
Тюшюмде жериме барыр ючюн, – дейди жигити.*

Баям, алай бла адамла тюшню бла тюнню, кечени бла кюнню да къатышдыра башлагъан болур эдиле. Аланы жүреклерини къууанган кезиулери жаланда кече болуп. Сора, шашыргъа аздан къалып, анасын асырагъаны кёзюне кёрюнюп, ол эсгериуле анга тынчылыкъ бермей, ауара болуп, былай айтады:

*Ах, бу тюшледен къайры къачайым,
Къайры къачайым, башымы алып?..*

Поэманы жигити Туугъан журтунда да тюшюнде болады. Элине барып, къуру журтланы, «сау кел» дерге адам болмагъанын да кёредиле. Алай журтуну ауазын эшитип, анасы тюнголуп къалмай, аны сакълагъанына тюшюнеди. Поэмада «Туугъан журтуму

ауазы» деген башны жаланда тиширыу жазарыкъды, аллай татлы сёзлени ол табарыкъды, жерни адамлагъа тансыкълыгъын да алай терен, алай назик сезим бла тиширыу айталлыкъды деп келеди кёлюме.

Ахыр башы уа мени бурунгу дунялагъа элтеди, сёз тилекни юсюнден баргъанлыкъгъа. Мында автор аллай сёзле, сыфатла табады, эсибизге, кёз аллыбызгъа ынналарыбызны намазлыкъда уюгъанлары, халкъыбызны мажюсю заманында тейрилери келеди-ле. Бурунгу таулу, Жерге, Кёкге, Кюннге, Минги таугъа айланып, тилекле этип, аладан озуп, кече, кюн, жулдузлагъа да бурулуп, жырла такъгъанча, аланы хар бирине энчи айланады Танзиля да. Артда халкъны жашаууна, тарыхына кирген сыйлы ислам дин, фыйгъамбар кийген сыйлы бёрк бла да тилейди Аллахдан жерине къайтарырын. Поэманы ол тизгинлерин, дууаныча, къайтарып окъуп турлугъунг келеди:

Тилейме, Аллах, жер бла, кёк бла,

Жарыкъ кюн бла ма танг атар!

Сыйлы фыйгъамбар кийген бёрк бла,

Туугъан жериме мени къайтар!..

Манга фольклор ышанла, андан келген философия фикир бютюнда жууукъ, хычыуун кёрюнедиле. Аллай кезиуледе халкъыбызны бурунгулулугъуна, узакъ тарыхына тюшюнеме, алайлыгъына терен къууана. Аллай сезимлени Зумақьулланы Танзиля окъуучулагъа «Адамны журтуна, журтну адамгъа термилиую» деген, башха поэмаларында тапдыргъаны бла да айырмалыдыла аны чыгъармалары. Сейир, кенг, къарыулу да жол къурайды ол мажюсю тейрилени дуняларындан озгъан ёмюрню ортасына, бюгюннге да. Ол а чыгъарманы ёмюрюню узакълыгъын, кертилигин, керек болгъанлай турлугъун ачыкълагъан белгиди.

«БИРЕУНЮ КЪАБЫНА КИРИП ЖАЗАМА»

Бизни литературада сыймеклик жырланы, ийнарланы Зумақьулланы Танзилягъа дери да жазгъандыла. Алай, таулу тиширыуу бу ич сезимини юсюнден айтып, шайырды аны сёзюн кенг белгили этген. Ол кеси «Назмучу таулу къызлагъа» деген назмусунда кёп таулу къызла, адетге сыйынып, айтырыкъларын эшитдиралмай, «тынгылагъанлайын ёлюп кетгенлерине» жарсыгъанын билдиреди. Аланы сёзлерин зор заман бёлюп, анга уа «сёлеш» деп, заман сёз бергенин да айтады. Биз атлары билмеген, бизге назмулары жетмеген жырчы къызланы атларындан да жазгъанды Танзиля. «Сиз айталмагъан жүрек сёзюгюзню/ Салалырмамы да тизгин сатыр-

---

гъа?», – деп, ишекли бола, сорса да, кёпле айтыргъа базынмагъан оюмланы туура этгенди шайыр тиширыу башы бла. Башхаланы кишиликлери жетмеген темаланы кётюрюп, ары дери адепсизликге саналгъан адетни бузуп, аны жигити атасы бла къанга артына бирге да олтургъанды («Таулу адетле»), Хайям бла ушакъ да бардыргъанды («Хайям бла сёлешиу»).

Сюймеклик назмуланы юсюнден айтханда уа, былайда Гошяхны жырлары келедиле эсиме. Алада Гошях да жарты билдирип къоймайды сюйгенине тансыкълыгъын, ачы къадар аны Къаншаубийинден айыргъанында сынагъан азапны да. Ол жырларын тарыгъыу халда, кюйлеча этгени себепли, ала халкъ чыгъармачылыккъа жууукъдула. Алада эшитилген къаргъышла уа бюгюнню поэзиядан узакъдыла дерге да боллукъбуз. Алай ол да кесини заманына, жанрны излемлерине кёре такъгъанды чынты сюймеклик тизгинлерин. Къысха айтханда, асламында Гошях къыйынлыгъын кесини этген, этерик ишлери бла ачыкълайды (физическое действие): «ол (Къаншаубий) кетгенли, бир кечени белими тешип жатмайма», «...кел, Къарачач, Къара-Ташха барайыкъ. /Барайыкъ да, Къара-Ташдан къарайыкъ. /Къаншаубийим келе эсе, /Чачыбызны тарайыкъ./ Келмей эсе, жилий-жилий, /Ташны эки жарайыкъ».

Кертиди, Танзиля да кенг хайырланады халкъ чыгъармачылыккыны, бурунгу бай адетни. Алай шайырны энчилиги – ол жюрекни тебиуюн эшитеди, сюйген кёзледе болгъан къарыуну, алада мыртыскыны да жукъудан уятыр кюнню сезеди. Башхача айтханда, жигитини психология жанындан да суратлайды. Аны чыгъармаларында болгъан эстетика Гошяхны къаргъышларындан узакъды. Биринчи жырчыны битеу жашауу жолгъа чыгып, сюйгенин сакълагъаны, адетге кёре, аны тамата къарындашына баргъаны, жилий-жилий Къара-ташны жаргъаны болгъан эсе, шайырны жигитлери, кеслерин къолгъа алып, жашаргъа ыразыдыла: «мени къара жерге жутдурма ансы, не къыйынлыккыны да къала аркъама», «жашаргъа деп туугъанны ёлтюрюп, мурдар болмай, анга ёлюм бермез ючюн кеси ёлюрге хазырды», ол сюймей эрге баргъаннга хар несин кечерге да хазырды («сюе болуренг ол кюнде мени, бюгюн башханы тюз мен сюйгенча»). Танзиляны чыгъармачылыгында душманларын, зарланы, сюйгенлерин къоюп кетгенлени, аман сёлешгенлени – барын да кечерге хазырлыгъы энчи темады. Аллай ызны Гошяхны бизге жетген тизгинлеринде эслемейбиз. Сёзсюз, шайырны поэзиясында болгъан эстетика, «акъсюеклик», жигитини ич дуниясын терен ача билгени, терен оюму, энчи философиясы аны атлары белгили поэтлени тизмесине къошадыла.

Танзиля тиширыуну ол таша сезимлерин бир башха бий-икликге кётюргенди, тиширыуну кеси аллына сагъышларын, жарсыуларын да бир тюрлю элекден жибермей, жарарыкъды-жарарыкъ туююлдю демей, бир жугъун да жашырмай. Шайырны ол назмуларын окъугъанымда, аны, таулу тиширыуну, кесини, окъуучуну да аллында «уялмай, буюкъмай», ол таша сезимни алай туура этгени манга бир да болмагъанча сейир кёрюннген эди. Аны юсюнден башха поэт бла сёлешгенимде, ол да: «Адам кеси сынагъанны литература форма бла айта билсе, ол заманда болады чынтты поэзия», – дегенин акъылым бла ангылагъанлыкъгъа, суймеклик поэзияны ёзеге да ол болгъанын биле тургъанлыкъгъа, «аллай жигитлик эталмазлыкъым ючюнмю», билмейме, аны керти сылтаун, чынтты жашырынын толу ангылаялмагъан эдим.

Аллай жууап табалмагъан соруугъа неда болумгъа тюбесем, кеси аллыма аны юсюнден сагъыш этгенлей, ол жүрегими бийлегенлей тургъан бир кужур да, иги да кылыгъым барды. Насыпха, Танзиля Сыйлылыкъны орденин алгъанында, аны бла байламлы «Эльбрусоидде» шайыр бла тюбешиу болады. Ары журналистча барама. Ушакъгъа къатышыр акъылым ахырысы бла да жокъ эди. Алай, мен ангылагъандан, алгъадан окъуна хазыр этген гитче классланы окъуучуларына тийишли, «сабий» соруулагъа жууапла берип тургъан анга сейир туююл эди, жыйылыу да эригиюлорек бола башлайды. Кесими тыялмай, андагъы болумну да къутхарыр мурат бла шайыргъа былай сорама: «Сиз бюгюн мында кёп кере айтдыгъыз мен таулу тиширыума деп. Поэзиягъызны окъугъан а: «Таулу тиширыу жүрегин, суймеклигин алай терен къалай ачып къояр?» – деп, сейир этерикди. Алайлыкъын ангылатсагъыз эди». Шайыр ол сагъат жарып, аны сакълап тургъанча, айтып башлайды.

Ол билдиргеннге кёре, автор хар заманда кесини суймеклигини юсюнден жазмайды. Сёзсюз, аллай назмулары да бардыла. Алай асламында суйгенлери кёюп кетгенле, бирге болалмагъанла ёз къадарларыны юсюнден анга хапарлайдыла да, ол а, актриса кибик, аны орунуна кесин салып, жигитини къабына кирип, тарыгъуун, жүрек къыйынлыкъын, суймеклигин да кесини атындан, биринчи бетден айтып, назму алай тагъады.

Жанына тиерге суймейме, алай Танзиляны бу жууабы мени сейирими толу къандыргъан эди деялмайма. Дагъыда, арада бир зат айтылмай къалгъанча, мен анга тынгылы жууап тапмагъанча эди халим.

«Эльбрусоидде» ётген тюбешиуню юсюнден статья «Заман» газетде басмаланады. Иги да кеч, солуй, телевизоргъа къарай тургъанымлай, телефон зынгырдайды. Билмеген номерни кёрюп,

сөлешейим, сөлешмейим деп, экили болама, не болса да дейме да, жууап кьайтарама. Ары дери Танзиляны ауазын телевиденияда бла ол тюбешиде эшитген эдим. Ол сагьат таныйма шайырны ауазын. «Мен Танзиляма. Сени номеринги алгьанма да, статьянгы оккуп сөлешеме», – дейди. Эсимдеди: «Танзиляма», – дегенинде, буйрукь берилгенча, аны бла жатып сөлешген айып болгьанча, секирип ёрге туруп, артда олтургьаным. Кёп ариу сёзле айтады. «Суратха да алгьан эдинг, аны уа кьачан берликсе?» – деп да сорады. Бу сиз кёрген суратны ол кюн алгьанма. Танзиля мен ол тюбешиде алып баргьан аны орус тилде чыкьгьан китабында автограф бере турады.

Андан сора да сөлеше-сөлеше тургьанбыз. Алай, арт кезиуде-ча, кёп тюрлю темалагьа жетиб а – угьай. Назмуларыны юсюнден сөлеше, Танзиля биягьы «Эльбрусоидде» мени сорууума берген жууабын кьайтарды. Сора былай да кьошду: «Бир тиширыу эри бла жашап тургьанды. Ол туугьан кюнюне чакьырады да, барама. Кёп кьонакь да келеди. Манга бир таша сёзю болгьанын айтады. Чубурундан телеграмманы чыгьарады да, окьуйду. Телеграмма эр кишиден эди. Аны биринчи кюнден башлап, бюгоннге дери суйгенин да, ол узакьда жашагьанын да жашырмайды. Андан сора «... Хар заманда бирча унамайды жашау» деген назмуну жазгьанма. Ол 1962 жылда болгьанды».

Биз бу ушакьны кюндюз бардыргьаныбыз себепли, иште анга жораланган материалла бла кюреше эдим, жанымда уа – аны китаплары. Тюз жомакьда болгьанча, мен ол бетге жетип тура эдим. Айтханыча, назмуну тюбюнде да жазылгьан жылы:

...Ким биледи ауур жюк тюйсе аркьанга,

Бил, ол хазырды аны тенг бёлюрге,

Жарсыу кюнюнде ал аны эсинге.

Бил, жарсыуунга ол да жарсыгьанын.

Бил, бийик таулары этеклеринде

Сени суйген тиширыу жашагьанын.

Бил, бу таула кибик, анда суймеклик

Санга алдаусуз, ёмюрлюк болгьанын.

Жокь эсе да анга аллай эркинлик,

Бил, ол сени сакьлап, сакьлап тургьанын.

Ким айталлыкьды тиширыуну акьылын билдим, ич дуниясын толу ангыладым деп?...

САРАККУЛАНЫ Асият,
жазычу журналист

ТАНЗИЛЯ – ПОЭТИЧЕСКАЯ ЗАРЯ БАЛКАРИИ

Имя Танзиля в переводе с тюркского означает «прекрасная, как утренняя заря». Танзиля Зумакулова соответствует своему имени:

Во-первых, она красива во всём: внешне, внутренне, в поступках, в поэтическом творчестве...;

Во-вторых, она первая балкарская поэтесса, ставшая известной всей России.

Вот что по этому поводу написано в книге А.А. Битуганова «Знаменитые люди Кавказа»: «Поэзия Танзили Зумакуловой взошла первым подснежником на крутом, но обнадеживающем повороте судьбы её народа. Взошла, знаменуя собой появление нового в балкарской литературе, вопреки традиционному представлению о том, что в Балкарии народными певцами были только мужчины:

*В краю балкарцев, где снега и скалы
От века молчаливы и тихи,
До моего рожденья не бывало,
Чтоб сочиняли женщины стихи.
Так говорят, но я не верю в это.
Я знаю о не знаемых никем
Создательницах песен не пропетых,
Баллад неизречённых и поэм».*

С какой болью в душе Танзиля говорит о балкарских «бессловесных поэтессах», о том, что «молчит горянка – недостойна говорить». Подавленное слово безмолвных горянок доносит до нас Т. Зумакулова. Она считает, что в их сердцах рождались шедевры устной балкарской поэзии, которыми восхищаемся и плачем сегодня. Об этом свидетельствуют душевные строки её стихотворения «Горские поэтессы»:

*Как много поэтесс лежит безмолвно
На кладбищах в селениях у нас.
Они ль виновны, что беспрекословно
При жизни были немы, как сейчас?
Праматиери мои. Мне хвастать нечем,
Из сердца слово я могу извлечь
Не потому ль, что вас лишали речи,
А мне сегодня подарили речь?*

Танзиля вошла в литературу как знаток человеческой души и национальной культуры. Мы все помним и любим бессмертные строки ярких личностей Балкарии: К. Мечи-

---

ева, К. Кулиева, К. Отарова. Однако Танзиля Зумакулова остаётся единственной женщиной-поэтессой, вставшей на одну ступеньку с ними. Её творчество покоряет простотой и высоконравственной чистотой. Верная заветам Великого Кязима, привлекает своей жизненной правдой, отражённой в поэзии. Так, в стихотворении «Я требую правды любой ценой!» звучат следующие строки:

*... Сочувствуя, правду сказала ему,
И сразу понять не могла, почему
Состарился пуще, качнулся, поник
От слова правдивого бедный старик.
... Я требую правды любой ценой...*

Через два года (1959 г.) после возвращения из ссылки, Танзилей написаны два стихотворения: «Ким биледи ташда гюлню багъасын?» (« Кто знает цену цветка на скале?») и «Къаяда гюлле» («Цветы на скале»), которые необходимо выделить особо. Цветы на скале символизируют стремление человека к свободе – стремление карачаево-балкарского народа к родной земле, на родину, в годы депортации: скала – это идеологический диктат, а цветок – символ свободы. Как цветок рождается в суровых условиях, пробивая камень, так и карачаево-балкарский народ с душой цветка выжил и сохранил своё национальное достоинство, честь, культуру, несмотря на дискриминацию, геноцид, будучи в ссылке в Средней Азии. Такой смысл вложила Т. Зумакулова в эти стихи:

«Ким биледи ташда гюлню багъасын?»:

*Къайдан билсин
Не затлагъа тёзерин?
Не хайыуан
Тиши бла юзерин?
Ол чакъгъанды
Къая ташда, гюл болуп.
Къалай къалыр
Ол гюл, кюйюп, кюл болуп?
Инжилсе да,
Чагъа, чагъа, инжилир.
Юзюлсе да,
Гюллей къала, юзюлюр.*

Торжество справедливости и счастливое возвращение на родину олицетворяет картинка из другого стихотворения: голубое небо, светлый день, во дворе играют дети, всё сияет – и река, и камни, а на скале всё растут и цветут цветы...

«Къаяда гюлле»:

Бет ачадыла бизге, бет, кюнле да.

Къаяда чагъа, къаяда гюлле да.

Кёк да къарайды кём-кёк къарамда.

Сабийле ойнайла бизни орамда.

Дуня жап-жарыкъ, жарыкъ – тау баш да.

Жылтырайды алай сууда акъ таиш да.

Къанатлы учады. Ол къанат жая.

Чагъадыла гюлле, гюлле къаяда.

Всё творчество Танзили Зумакуловой подчинено одной цели: вызвать у народа чувство любви к жизни в разных её проявлениях. Знакомясь с лучшими произведениями Танзили, понимаешь, что она, как настоящий поэт, горит желанием «жечь сердца другим». В них есть понимание сложности бытия, понимание человеческого долга перед жизнью:

Ни у кого нет жизни запасной.

Как век ни длинен, не хватает века,

И всё же люди жертвуют собой,

Оправдывая званье человека.

Т. Зумакулова, обладая великолепной душой мастера поэзии, добивается при минимуме материала максимума выразительности. А стихотворения «Яблоня», «Зерно»... наполнены новым философским смыслом:

«Яблоня»:

...Забыла, старая, о том,

Что был расцвет румян,

О том, что яблони кругом

Все – от её семян.

...И заглушили тихий вздох

Удары топора...

Отдав последнее тепло,

Горит её костяк,

Для нас она горит светло...

Вот умереть бы так!

«Зерно»:

...Хоть вдоволь натерпеться

Всего случилось мне,

И в жерновах тереться,

И маяться в огне

Пусть я ценою боли

За всё сполна плачу,

Своей меняться долей

Ни с кем я не хочу.

«В стихах Танзили Зумакуловой нет ни слезливого уныния, ни фальшивого бодрячества... Удивительные стихи – тонкие, пронзительные. Уметь чувствовать так может только талант высокого благородства», – писал Давид Кугультинов. Поэтический стиль Танзили по природе своей лиричен. А поэтическое единство чувства и мысли составляет истинную красоту её лирики. Так, свои переживания в стихотворении «Жизнь – море, и волнуется оно» выражает она в миниатюрах, склонных к афоризмам:

*Жизнь – море, и волнуется оно,
Плывём мы в лодке утлой, с бурей споря,
И нет пловцов, которым суждено
Держаться вечно и не кануть в море.
Так что же спорим мы, о чём кричим,
Свой сокращаем век и так короткий,
И лишний груз обид втащить хотим
В свои уже кренящиеся лодки?*

Поэтический талант Т. Зумакуловой раскрылся ещё в школьные годы. Первые её стихи были опубликованы, когда ей едва исполнилось 15 лет. Признание её таланта произошло довольно так же рано – в 1959 году, после появления поэтического сборника «Цветы на скале». А в 70-е годы пришло всероссийское признание. Она была удостоена Государственной премии и звания «Народный поэт КБР». В возрасте 48 лет (1977 г.) Танзиля стала лауреатом Государственной премии РСФСР им. А.М. Горького за книгу «Сокровенность». По признанию литературных критиков, Танзиля – одна из тех самородков, которые обогатили поэтику национальной литературы. Её творчество вошло в сокровищницу российской литературы. Поэтические открытия Танзили Зумакуловой не только обогатили национально-художественную литературу, определили новые перспективы балкарской поэзии, но и позволили заговорить о них на весь мир», – пишет автор очерка о Танзиле в книге «Женское лицо Кабардино-Балкарии».

Помня о незавидной доле «безмолвных поэтесс», как поэтическая заря Балкарии, Танзиля Зумакулова прекрасно справляется с ответственной ролью первой поэтессы. Как мудрый человек, она понимает глубокий смысл древнего афоризма «Половина лучше целого». В данном случае «целое» – это высокая поэтическая планка уровня Омара

Хайяма, Пушкина, Лермонтова и других поэтов. Тем не менее, она равняется на Омара Хайяма, стремится к его мастерству и ставит перед собой высокую поэтическую планку – планку уровня Омара Хайяма. В стихотворении «Разговор с Хайямом» Танзиля об этом пишет следующее:

*...Хайям, твои стихи я сердцем полюбила,
Ведь что попало мне в поэзии не мило.
Хочу с тобою пить, Хайям!.. Нальём в бокалы
Тончайшее вино! Не пьёшь ты что попало!*

*Провозглашаю тост за ту, что всех любимей:
«Поэзия» – её сверкающее имя.
Пью за тебя, Хайям!.. Прости меня за смелость,
За то, что мне с тобой равняться захотелось.
Да, да, с тобой, Хайям. Ни много и ни мало!
Равняться не хочу я по кому попало!*

Самобытность поэзии первой профессиональной поэтессы-горянки, поистине полна таланта, искренности, философской глубины и легкого лиризма. Её слово имеет высокое предназначение – донести до соотечественников гармонию и возвышенную красоту жизни, учит человека добру, формирует его духовный мир. Литература – бессмертие языка – сказал философ. Творчество Зумакуловой хранит и приумножает богатство, красоту, духовность, мудрость и достоинство родного слова. Вот уже 60 лет её песенное и поэтическое творчество, обладая большим воспитательным потенциалом, способствует возрождению культуры, сохранению родного языка Балкарии и Карачая.

Известно, что лучшие представители народов Северного Кавказа, как правило, являются носителями двух языков – материнского (родного) и русского. Несколько строк Танзили о родном языке:

*Родной язык! В нём нежность, вечность, сила.
Я с ним росла: и не по букварю
Сладчайшие слова произносила –
Сначала «мама», а потом «люблю».
Завещанное предками богатство,
Мы сохраним навек в родном краю.
Язык отцов! С тобой нельзя расстаться,
Тобой живу и – как могу – пою.
Но русский есть язык. И он навеки
Мне близок и понятен, как родной.*

---

*Две речи в моём сердце, будто реки,
Звучат, текут, становятся одной.
Забыв родной язык, – я онемею,
Утратив русский, – стану я глухой!*

Поэзию Танзили горячо почитают в Карачае, где её считают «своей» – любимой поэтессой. «Сау Къарачайны эгечи» (Ты сестра Карачая) – так называется стихотворение Магомета Хубиева, посвященное Танзиле Зумакуловой:

*Бурун заманда жерни башында,
Белгили болуп хар кимге,
Санауладан энчи айырып,
Сый бергендиле жетиге.*

*Сен а жашайса бизни ёмюрде,
Бирде – сахарчы, бир – элчи.
Тауну, тюзню да бирча суратлай,
Жети къарнашны эгечи.*

*Къаллай кюнде да халкъ бла бирге,
Насып излемей сен энчи,
Жюрегинги да чирахтан этип,
Жети къарнашны эгегчи.*

*Мен айтмасам да, махтау юсюнде
Поэзияны эммечи.
Минги Таугъа да къонуучанд назмунг,
Жети къарнашны эгечи.*

*Эки тилде да окъуйбуз сени,
Керек тюлдю тылмач-келечи.
Сен – малкъар халкъны жаннган джуддузу,
Сау Къарачайны эгечи!*

У настоящего поэта многие стихи становятся песнями. Песни, написанные на стихи Танзили, пользуются неизменным успехом не только в Кабардино-Балкарии и Карачаево-Черкесии, но и на всём Северном Кавказе. По мотивам произведений Т. Зумакуловой создана также первая опера «Верность».

В заключение, приведём слова Великого Кайсына о поэтессе:

«Мне радостно сознавать, что поэтесса Танзиля Зумакулова, приняв на свои плечи тяжкую ношу, несёт её достойно,

как это суждено поэтам от века. Танзиля Зумакулова – славная дочь балкарской земли и советской Отчизны. Читатели и знатоки поэзии всюду в стране называют Танзилю замечательным поэтом. Этим сказано всё. Такое признание – счастье для художника».

Ракай АЛИЕВ,
*кандидат педагогических наук,
Заслуженный работник народного
образования КЧР*

Танзиля Малкъарда къол устала бла

МАЛКЪАР ЭГЕЧИМЕ – ТАНЗИЛЯГЪА – БАГЪЫШЛАЙМА

Къарачай-малкъар поэзияны ийнагъы, Россейни М. Горький атлы Къырал саугъасыны лауреаты, Къабарты-Малкъар, Къарачай-Черкес республикаланы халкъ поэти Зумакъулланы Танзилягъа кезиулю туугъан кюню жетди.

Танзиля, поэзиябызны классиклери Мечиланы Кязим, Семенланы Исмаил, Каракетланы Исса, Къулийланы Къайсын, Хубийланы Осман, Отарланы Керим салгъан жолдан чыкъмай, аланы ахшы адетлерин къатлай, кесини энчи сокъмагъы бла барады.

Танзиляны чыгъармаларыны темалары кёп тюрлюдюле, географиялары кенгди, магъаналары теренди, суратлау даражалары бийикди, сезимлери жылыдыла, ингилдиле, тил байлыкълары къууандырады. Башхача айтсам, поэзияны сюйгенлеге Танзиляны творчествосу алаамат саугъады, сёз хазнаны сейирлик юлгюсюдю, адабиятыбызны ёмюрлюк сынжырыны алтын тогъайларыны бириди, маданиятыбызны Къой Жолуну жаухар жулдузуду.

Неди, экен, Танзиляны башха поэтледен башхалыгъы? Неден да алгъа – табийгъат берген фахмусу, халаллыгъы, огъурлулугъу, жюрек жылыуу, жашауну уллу суймеклиги, чыгъармаланы тыш тюрсюнлерине табынмай, техниканы къулу болмай, ич магъаналары бла суратлау къудуретлерине эс бёлююю. Ол назмуланы темаларын жашауну боркъулдап къайнай тургъан къазанындан алады. Жазгъанларындан авторну терен акъылы, энчи сагъышлары, жюрек тылпыуу сезиледи. Таулу къыз туугъан жерин, ёз халкъын бек сюеди, башха миллетлени келечилери бла шуёхлукъ-тенглик жюрютеди. Таулуланы ахшы адетлерин багъалатады, намысын бийикде сакълайды. Аны лирика дунясы, жомакъча, сейир-тамашады. Ол тёгюлюп келген танг жарыкъгъа, жазгъы кюнню алтын таягъына, жашил сыртда, керпесленип, чайкъала тургъан къызыл гюлге, къаяладан зынгырдап саркъгъан чучхургъа, булбул жыргъа ушайды. Танзиля зарлыкъгъа, эки бетлиликге, кукалыкъгъа къаршчы кёп тизгин жазгъанды. Аланы кючлери уллуду, тил байлыкълары да кёрюнюп турады.

Танзиляны поэзиясыны юсюнден айтыр сёзюбюз бек кёпдю, алай а «Къарачай» деген чыгъармадан башлайыкъ:

Минги Тауну мен да жыргъа салалсам,
 Аны махтап, Семен улун хорласам,
 Мен болурем халкъны закий шайыры –
 Ёмюрлеге тие турлукъ хайыры.
 Алай манга аллай фахму, айт, къайда?
 Закийлик да, фахму да, Къарачайда!
 Къарачайды акъылманланы жери,
 Хурмет берген дунияны игилери.
 Нартла журту, нартла бийи Къарачай,
 Анамы да аппа ююю – Къарачай.
 Адамынгы, тауунгу, сууунгу тансыкълай,
 Жерни, кёкню кёзю бла ийнакълай,
 Эркетип, къучагъымы жаяма,
 Къууангандан солуууму тыяма.
 Биз бир халкъбыз, аны неди айтыуу?
 Тилибиз да къалай ариу, татыулу,
 Шукур, шукур, жап-жангыдан ачылды.
 Бу жерледе алтын урлукъ чачылды.
 Кёремисе, этебиз татлы ушакъ,
 Шайырларынг ачала манга къучакъ.
 От жагъада отунг жарыкъ жанады,
 Черекледе ичер сууунг барады,
 Тауларынг да – ёхтем жарыкъ, кёк – чууакъ,
 Гюлле чагъа, атлар жер да жумушакъ.
 Жашла, къызла, тёрлерингде да – къартла,
 Бешикледе – ышаргъан къагъанакъла.
 Мен да баланг, мен аланы бириме,
 Кючюм жетсе, аллай махтау берирме,
 Акъылманла югюлеге салырча,
 Минги Тау да ол махтауда жарырча.
 Ким биледи, келир аллай заман да,
 Махтар кибик бизни иги, аман да.

Бу чыгъарманы жазгъан закий шайырды. Анга хар сёзю, хар тизгини толу шагъатлыкъ этеди. Танзиляны “Къарачай” деген назмусу Семенланы Сымайылны “Минги тау” деген жырын эсима тюшюреди. Къарачайгъа аталгъанланы арасында бу чыгъарма эм игилени бириди.

Къарачай бла Малкъарны бир бирлеринден айырып сёлешген гюнях болур. Ол себепден энди таулу къызны “Малкъар” деген назмусуна къарайыкъ:

---

*Беш тау элинг жашар ючюн бу ташда,
Ёхтемликде, ачыу кёрмей, кьууанчда,
Беш да жаным болса, барын берирем,
Ташларынгы мен кьучакълап ёлюрем.
Манга саугъа кьаты ташынг, акъ кьарынг,
Тюз иннетли, татлы тилли Малкьарым!*

Танзиля халкьыны дуня эшитирча сёз айталгъан, тепселе, дуня кьарс ургъан адамлары болгъанына кьууанады. Къыйын сынамлада чыныкьгъан, отда кюймеген, сууда батмагъан, урунууда арый билмеген, мамырлыкьны, шуёхлукьну бек суйген миллетине кьор болургъа хазырлыгьын билдиреди. Артыкь да бек къыйын кезиуде бириге билгенин бек жаратады. Сюргюнде да (кёчгюнчюлюкде), эс ташламай, малкьар халкь, жигер ишлеп, халал хакъ ашагъанды. Алай бла, ол кесин саусаламат сакълагъанды. Миллет алай бла, сыйын, намысын тас этмей, туугъан журтуна кьайтып келип, от жагъаларында жангы отун жандыргъанды, тауларында жангы элле, шахарла ишлегенди, кьоншу миллетле бла эгеч-кьарындаш болуп жашайды. Чыгъарманы магъанасы теренди, бояулары – ариу, музыкасы сейирди:

*Малкьар, мени кьарыусузгъа санама,
Къыйын кюнде таянч болур балангма.
Сен чыкь десенг, кьазауатха чыгъарма,
Къажсаунгу мен, окъ болуп, жыгъарма.
Къызыу болсанг, жауун болуп, жауарма,
Сууукъ болсанг, отунг болуп, жанарма.*

Бу тизгинледе хар сёз жюрекден чыкьгъанды. Былайда аз да айбатлыкь, кукалыкь жокьду. Халкь ючюн, журту ючюн поэтесса согъушха барыргъа, отха кирирге, суугъа секирирге да хазырды.

Танзиляны Кьарачайгъа бла Малкьаргъа аталгъан назмулары Кьарачай-Черкесияны халкь жазыучусу Аппаланы Билялны сёзлерине композитор Кьочхарланы Марат (жаннетли болсун) жазгъан “Эгизле” деген алакат жырны эсима тюшюреди. Анда кьууанч да барды, бирге сыналгъан къыйынлыкъланы бушуулары да сезиледи, мудах сагъышла, мугурлукь, ёхтемлик, бийиклик, тазалыкь да кёрюнеди. Ол жырны сёзлери, макъамы да, сокьур кёзден жаш чыгъарырча, чач тюклеринги ёрге кьобарырча, алай жазылгъандыла.

Малкьар поэзияны тамалын салгъан Кязим хажиге аталгъан чыгъармала энчи орун аладыла Танзиляны поэзиясында. Поэт сюргюнде 1945 жыл Кьазахстанда ауушханды. Аны ёлюгюн та-

улагъа алып келир мурат бла, Республиканы делегациясы, киши жерге эки кере барып, табалмай келген эди. Кёчгюнчюлюкню кезиуюнде халкъгъа жетген къыйынлыкъны айта келип, К. Мечи улуну юсюнден Танзиля былай жазады “Ыразылыкъ” деген поэманы бир юзюгюнде:

*Ол не жерледе къалды,
Сансыз къабыр кюл болуп,
Сёзю келирин билмей
Малкъарына, кюн болуп?!*

Уллу сёз устаны чыгъармаларында не артыкъ айтылгъан, не кем къалгъан сёз болмагъаны да чертиледи.

Кёп турмагъанлай, биягъы делегация, ючюнчю кере барып, Кязимни къабырын табып, сюеклерин Кавказгъа келтирип, Нальчик шахарны Долинск деген назылы жеринде асырагъанды. Поэтни туугъан жерине къайтыуу Республиканы жамауатына байрамча болгъан эди. Адамла, закий акъылманны къабырына зияратха келип, ийилип, баш ура эдиле. Бу уллу, бек сыйлы темагъа аталып жазылгъан чыгъармасында Танзиля, адамны жюрегин эритирча, эсин сагъайтырча, жылы, терен магъаналы сёзле тапханды, жарыкъ фахмусун толусу бла хайырланып. Былайда мен артыкъ да бек жаратхан тизгинле бардыла. Ала, поэтни ёлюгюн Къазахстандан къоратып тебиреген заманда, аны къатында киши жерде ёмюрлюкге къалгъан, къабырлада жатханланы айтхан сёзлеридиле:

*Бизге жангыдан жилия,
Жетсенг журтунгу чегине.
Бизни ючюн да сен къара
Ата журтну кёгюне.
Къууан, барыбызгъа да
Журтда танг атхан кибик,
Тыш жерледе къалгъанла
Бирге къайтхан кибик.*

Поэтесса Къарачайны белгили скульптору, акъыллы уланы Кърымшаухалланы Хамзатха, аны сейирлик чырайы болгъан юй бийчеси Жаннетге да багъышлагъанды кесини фахмулу чыгъармаларыны бирин. Анда Хамзат бла Жаннетни юйлери жомакъча кёрюнеди. Нек десегиз, аны иелери, бийик сыйлары болгъан, башхалагъа да тийишли сый берген, къонакъны суйген адамладыла.

Россияны махтаулу артисти, Къарачай-Черкесияны халкъ поэти Ёзденланы Альбертге аталгъан «Халкъыбызны эрке уланы» деген назму да игилени бириди Танзиляны поэзиясында.

---

*Жырла, жырла, ахшы жырны чеги жокъ,
Шайырланы жырлай билген кёбю жокъ
Къарачайны халкъ шайыры мен эсем,
Къыйын, къыйын аллай атны жюрютген,
Халкъгъа тийишли, ол къууаныр жыр этген,
Мен билеме, сен устаса жырларгъа,
Алай этме умут мени озаргъа.*

Бизни белгили алим эгечибиз Орусбийланы Фатима бийчеге (жаннетли болсун) жораланган тизгинледе да фахмугъа, ариу-лукъгъа багъа береди Танзиля.

М.Ю. Лермонтовну «Бизни заманны жигити» деген романында суратланган «Бэла» деген таулу къызыны, чырайы дуня сукъланырча болса да, жазуу мутхузду, мугурду. Бизни Танзиля 19-чу ёмюрде таулу эгечине жетген къыйынлыкъгъа жилямукъ тегеди. Ол «Бэланы биринчи монологу», «Бэланы экинчи монологу» деп эки алапат назму жазгъанды. Аланы адам жилямай окъуяллыкъ туйюлдю. Теманы таба билгени сейирди авторну. Чыгъарманы суратлау даражасы да онглуду.

Поэтесса анасына, атасына, къарындашларына, къоншуларына, тийресинде жашагъанлагъа атагъан назмула тийишлы орун аладыла. Аланы арасында мен артыкъ да бек жаратхан Танзиляны туугъан къарындашы, партияны алгъыннгы обкомуну секретары, Афганистанда къазауатны сынагъан, заманында Къабарты-Малкъар Республикада министр болуп ишлеген тарых илмуланы доктору, профессор Зумакъулланы Борисни юсюнденди.

Халкъланы шуёхлугъуну юсюнден жазылгъан чыгъармала авторну керти интернационалист болгъанын билдирип турадыла. Тизгинлени окъуй, мен малкъарлылагъа, къарачайлылагъа, къабартылылагъа, гюржюлюлеге, эрменлилеге, тегейлилеге, ингушлулагъа, къумукълулагъа эмда башха миллетлени келечилерине тубедим. Ала барысы да акъыллы, фахмулу, ариу адамладыла. «Къабарты» деген назмуда Республиканы саны эм аслам болгъан халкъыны юсюнден барады сёз. Былайда къабарты бла малкъар халкъланы араларында ёмюрледен бери келген шуёхлукъ да тюз, ариу суратланады. Миллетни сыйын бийикге чыгъаргъан поэтлери Бекмурза Пачевни, Али Шогенцуковну, дирижёр Юрий Темиркановну атларын айтады таулу къыз.

Танзиляны шуёхлукъгъа аталып «Дружба народов» журналда басмаланган бир поэмасында Османни, Мухамматны, мени атларыбыз да айтылады. Мени Танзилягъа бюсюреуюмю, ыразылыгъымы чеги жокъду. Аны къарындашыма, Мухаммат харипге атагъан «Энди уа нек чачама къабырынга гюллени?» деген жюрек назмусуну тизгинлери сезим жулдузлагъа ушайдыла:

Мухаммат къарындашым, –
 Манга жырла ийиучю,
 Сёзю жүрек жылыта,
 Жарый, кюле келиучю, –
 Энди жокъму сунады
 Къарачайда мен сорлукъ?
 Келмейди не жазмайды,
 Жаным анга къор боллукъ.
 Ах, турамы болур да,
 Тылпыуун жырып, тыйып?
 Къалай кёмюп къоярла
 Жерге, кёзлери кыйып?
 Ах, Мухаммат, бу дуня
 Болдуму санга такъыр?
 Къалай эшитмей кетерсе
 Сёзюмю, санга айтыр?

Жарыкъ, чам сёзлеринги
 Кюнлери къалай батар?
 Сени адамлыгъынги
 Къара жер къалай жутар?
 Мен не затла айтсам да,
 Эшитдиралмадым санга,
 Бюгюн а сарын салып
 Келгенме къабырынга.
 Сен сауда не зат этдим,
 Къууандырырча сени?
 Энди уа нек чачама
 Къабырынга гюллени?
 Таш, тау титирейдиле,
 Жиясам да акъырын,
 Сен а ангыламазса
 Сарынымы макъамын.

Танзиля жети къарындашны жангыз эгечиди. Дуниядан кетген къарындашларым Осман бла Мухаммат аны туугъан эгечлерине санай эдиле. Эгешчигибиз Нурсият эртте ёлген эди. Аны орунуна биз Танзиляны кесибизге эгеч этген эдик. Сейир неди десенг, биз да жети къарындаш бла бир эгеч болгъан юйю эдик...

Анга Хубийланы Османни 1982 жыл чыкыгъан «Жашау бла фахму» деген китабында Танзилягъа аталгъан очерк бла Хубийланы Магометни 1987 жыл чыкыгъан «Ёрлеу» деген китабында Танзилягъа аталгъан «Жети къарындашны эгечи» деген назмусу шагъатлыкъ этедиле. Мени орус тилде чыгъа тургъан «Белокрылые вершины» деген китабымда Нальчикни юсюнден назмум да Танзилягъа аталгъанды.

Уллу поэтибизни, Зумакъулланы Танзиляны, уллу юбилейи бла алгъышлай, анга кийик саулукъ, узакъ ёмюр, жангы чыгъармачылыкъ жетишимле, уллу насып тилейме!

ХУБИЙЛАНЫ Назир,
Къарачай-Черкесияны халкъ поэти.

СЁЗЛЕГЕ КЪАНАТ БИТДИРГЕН

Дунияны уллу поэтлери кёпдюле. Алай поэзияны бийик къаласында жашагъан хар поэт кесин бир белгини, сыфатны кючю бла танытып баралмайды. Аллай фахму кюч табийгъат, къадар сайлагъан, игиледен энчиленнген шайырлагъа бериледи. XX-чы ёмюрню поэтлерини тизмесинде ала А. Твардовский, М. Светлов эдиле, С. Есенин бла А. Прокофьев эдиле. Малкъар поэзияда Мёчуоланы Кязим бла Къулийланы Къайсын Литературагъа артда келген жазычуланы къауумунда Зумакъулланы Танзиля да махтаулуладан бириди. Аны поэзиясыны энчилигин белгилеп сагъыннганлай, поэтни атын окъуучуну эсине салгъан, танытхан сыфаты дуния лириканы кёгюнде накъут-налмазча жылтырайды, кёп айтхылыкъ поэтлени энчи мухурларындан жарыкъды, терен магъаналыды деп кесаматларгъа тийишлиди. Ол, къаяны тешип, тамырланып ёсген гюлдю. Артда уа «аягъын ташха тиреп» дуниягъа сагъышлы да, ёхтем къарагъан. Биз къайтарып-къайтарып айта тургъаныбызны сылтауу аны кёп магъаналылыгъы бла байламлыды. Кёп жашырын магъанасы болгъан белгини уа окъуучула толу ангылап, чек салырча туююлдюле. Алай биз гюлню сыфатын Танзиляны ёз инсан къылыгъы бла, жашауу, уллу поэзиягъа жол излегени, эсини жютюлюгю бла да байламлы этерге боллукъбуз. Башха кёзден къарагъанда уа, гюлню сыфаты Шимал Кавказны халкъларыны къыйын тарыхларын, жарыкълыкъгъа бла насып жол излегенлерин сыйындырып, ачыкълайды.

Халкъны жашауун, къылыгъын-ылыгъын, энчи илишанларын бир белгиге, сыфатха сыйындырып, сёзюн айта билмеклик Зумакъулланы Танзиляны усталыгъыды. Юлгюге, жаныуарлагъа, ташха, тереклеге жораланнган назмуларын эсге алыргъа боллукъду.

Аны бла бирге, шайырны чыгъармачылыкъ ишинде гюл белгилеген магъананы айнытхан, бютюн терен шартлагъан сыфатла уллу жер алгъанлары да баямды. Тап, бош, назму тизгин даражада айтылгъан сёзлери окъуна белгилеге (символлагъа) айланып кетедиле, неда халкъны жашау жолун, аны жигерлигин бла чыдамлыгъын, жүрек халаллыгъын ачыкъларгъа итинмеклик Танзиляны, сабий къыз заманындан башлап, бюгюнлеге дери мадарлы этгенлей келеди дерге тийишлиди. Ол себепден «ташны, къаяны тешип ёсген гюлге» жууукъ сыфатла шайырны лирикасында, эпосунда да, алтын бюртюклекча, тёгюлюп тургъанларын окъуучу эслемей къаллыкъ туююлдю. Сёз ючюн, «Мени халкъым» деген назмусунда:

Бузда да от тиргизген

Бу мадарымлы халкъым, – деп жазады Танзиля.

Неда:

Ташлада терек бахча

Чакъдыра билген халкъым.

Дагъыда:

Ташины да жумушатхан

Хурметли, жигер халкъым.

Малкъар поэзиягъа «таш», «шаудан», «терек» деген сыфат-ла эртте киргендиле. Болсада Танзиляны ол тюрлю белгилери, назмудан назмугъа жангыра, жашауну кѣп бетлилигине бойсунадыла. Биягъы «гюлню» эсге тюшюрейик: поэтесса «халкъ белин тюзетгенин», огъурлулукъ ниет зорлукъну, ниет сууукълукъну хорлагъанын аны бла байламлы этеди:

Шукур, келдинг, сен келдинг,

Къара туманны жыра,

Таш, гюл да кѣз ачдыра,

Жарыкъ жарый, жангыра.

Танзиляны жазгъан чыгъармаларын барысын да жыйышдырып, багъа бичгенде уа, ол жыйымдыкъ миллет жашауну тарых китабыды.

Танзиляны философия тереги кѣп бутакълдыды. Бек тамамларындан бири уа – ол адамлыкъны юсюнден оюмуду. Инсан дегенинг анга къалай жетгенини юсюнден сагъышланып, илишанларын жыйышдыра билмекликде закийлигиди. «Адам», «Къарт терек» дегенча назмуланы, неда «Анам от жагъада от жагъа» деген поэманы андан жазгъанды Танзиля. Тап, кесини жашауун, адамлыкъгъа жол тутта билгенин алып къойсакъ да, ол кимге да уллу дерсди, кимни да бийиклеге тартындырлыкъ тириликди.

Танзиля, кѣчгюнчюлюк сынагъан сабий къызчыкъланы бирича, кюйсюзлюкню ууун асыры гитчелей окъуна татханды:

Ачыл, бурулуп, суууп,

Тилсиз, кючсюз таш болдум.

Мен кѣз ачхан жеримден

Сызылдым да, тас болдум.

Алай таш тас да болуп къалмагъанды: назму тизгинле къанатландырып, кѣчгюнчюлюкню, Уллу Ата журт урушну, аны отуна кирген, отунда кюйген ахлуларыны юсюнден тынгылы сѣз айтыргъа, ич кюйон ачыкъларгъа сабийлигинде окъуна юйренгенди.

***

Биринчи назмула китабына (1959 жыл) Танзиля «Къаяда гюлле» деп атагъанды. Ол заманда поэт бек жаш эди, субай гюл кирик, ариу. Ал назму жыйымдыгына аны аллай ат бере билгенине сейир да, ыспас да этерчады. Танзиляны фахму жютюлюгюн кёргюзтюп, поэзияны илишан энчиликлерин ангылатхан сыфатды ол. Поэтни энчи фахму белгисича, тап мухуруча, битеу да чыгъармачылык ишин жарытып, анга ыз салгъан. Алай «къаяда гюлле» деген сёз тутушну магъанасы суратлау-эстетика бла мардаланмайды. Ол Танзиляны жашау жолуну, инсанлык бла назмучулук къадарыны да белгисиди. Аны бла бирге, битеу да жазычуларыбызны, ниет ырысхыбызны, культура-илмубузну къуаргъа итинген адамларыбызны къыйын жашауларын да шартлайдыла «къаяда ёсген гюлле».

***

Зумакъулланы Танзиля жазып эртте башлагъанды – он-онбиржыллыгында. Малкъар халкъ Орта Азиягъа кёчгюнчю окъуна, «Букъдурадыла, букъдура», «Къарачы сен», «Мени юйюм», «Жулдузла» дегенча назмуларын тизген эди. Сабий къыз, Уллу Ата журт уруш сынатхан къыйынлыкъланы ангылап, къагъытха тюшюрюрча туююл эсе да, артда сезими айнып, поэтге кенг жол ачдырлыгы да билинеди. Таматаланы жарсыуларына къулак салып, аланы тилеклерин, жүрек тебиулерин назмуну солууна сыйындыралады:

Сау эсе, айтыгъыз сиз,

Беригиз къууанч анга.

Аны саулугъу керек

Ыннама жан дарманнга.

Болсада Танзиля совет школда къара таныгъан, совет идеология бла аны чакъырыуларын кюнде-кечеде эшите ёсген сабий эди. Ол узакъ заманлада окъуна халкъны бушуууна, къыйынлыкъларына пионерча къарайды.

Анака, жилияма сен,

Апиш юйге къайтыр.

Ол кёкню бийигинде

Уча болмаз алай бош.

Къыра болур жаулану,

Сен сабыр бол, бироз шош.

Жашау къыйынлыгы адамны терк чыныкъдырады, заманындан алгъа эс, сабырлык да берип. Кёчгюнчюлюк, Орта Азияда сыналгъан инсан учузлук сабийлени замансыз къарт

окъуна этгендиле, уллайгъан адамча кёрюрге, сагъышланыргъа бла жарсыргъа юйретип. Зумақбулланы Танзиляны 1940 жыллада жазылгъан сабий назмуларын окъугъан, эштада, сабийликден терк чыкыгъанды, неда аны сабийлиги болмагъанды дерге керекбиз. Аны «Баттал, уян!» деген назмусуна жашау кыйынлыгъы, бушуулукъну ачы сезими, жел ургъанлай, уруп, суху да, кыыстау да киреди.

Баттал, уян, тур, уян!

Танг не аман атады!

Биз аузуна къараучу

Аппам бизни атады.

Малкъар халкъгъа огъурсуз танг 1944 жылны 8-чи мартында атханды. Ол тангны сабий кыыз Танзиля иги сезалмай къалгъан эсе да, ким биледи, артда Орта Азияда атхан аман тангланы юсюнден бек тынгылы сёз айтхан, жыр этген поэтледен бири болгъанды. Танзиляны «Тарыгъыу жырлары» деген назму къаууму анга толугъа шагъатлыкъ этеди. Поэт аланы халкъ кюйлени, жырланы төрелерине кёре жазгъанды. Миллетни бушууун кётюралырча суратлау-ачыкълау мадарла сайлап. Назму къауумну бек жаш адам жазгъан эсе да, аны лирика жигити жашауу, сынауу болгъан, жүреклене инжилтген сёзлеге да, жарсыугъа да уста тиширыугъа ушайды.

Кёчгюнчюлюкде жашауну Танзиля уруш отуна, къан-къазауатха тенг этеди. Аны бла да чекленмейди. Урушда саууланган аскерле бетден-бетге ачыкъ сюеледиле. Ол не ачы эсе да, сабийлени кырыр мурат этмейди, неда къарт-къарыусузланы, жоюлгъанланы асыраргъа бир-бирлерине онг береди. Огъурсуз заман малкъар халкъны сабийин-сюбююн, къартын-жашын да аямагъанды:

Къагъанакъла да кырыладыла,

Ачдан, сууукъдан къабышып.

Ёлген аналаны ёшюнлерине

Къолчукълары бла жабышып.

Хар жазычу, поэт жашау берген сынауна кёре айтады жүрек жырын, эслик сёзюн. Поэзия – ол жашау сынауну бла жазычуну илхамын, эслилигин бла жүрек тебиюн, сезим байлыгъын бирикдирген ниет хазнады.

Уллу Ата журт урушха къатышхан неда сабийликлеринде урушну кыйынлыгъын кёрген поэтле бюгюн-бюгече да унутмайдыла, жүрек жарсыуларын да асламында ол берген сынаугъа кёре ачыкълайдыла. Зумақбулланы Танзиля уа ала кирген отха эки-юч кере да къайтып киргенди дерге тийишлиди. Уруш ёртени,

---

кѣчгюнчюлюк, урушха кирген кибик урунуу, была барысы да поэтни сезимин бай да, жютю да этгендиле, огъурлулукъну бла кюйсюзлюкню сермешлерине сагъайтып.

1950-1960 жыллада, андан ары да Танзиля, ѳз башындан ѳтген, жюрегинде къалып-къалгъан сынаууна кѳре, кѳп назму къанатландыргъанды, малкъар литератураны кѳгюнде налмазланып, окъуучулары бюгюнню кюнлерини юслеринден сагъышландыргъан:

*Угъай, юзюлген бутакъгъа да жилияйма,
Билип татыуун жеринден юзюлгенни.
Сыннган миялагъа да эрип къарайма,
Сынап, аныча, тилсиз, желсиз кюнлени.*

Танзиляны жашау сынауу, артыкъ да Орта Азияда жыйышдырылгъан сынауу, анга жалгъан, омакъ сѳз айтдырмайды, миллетни юсюнден тынгылы хапар айтхан табийгъат болумланы неда шартланы эслерге уа жютюлюк бергенди. Юлгюге, гюлню бла ташны сыфатын алайыкъ:

*Ким биледи
Батар кюнню жарсыуун,
Салта тюе
Тургъан ташны ачыуун?*

Малкъар поэзияда ташны сыфаты уллу жер алады, аны юсюнден кѳпле жазгъандыла (Мечиланы К. Къулийланы Къ., Бабаланы И., Мокъаланы М.). Кѳплени назмуларында ол халкъны белгисиди, халкъны бушууун бла чыдамлыгъын ачыкълайды. Къайсынны «Жаралы ташы» барыбызгъа да белгилиди. Танзиляны «салта тубюнде тургъан» ташы уа бизни ана литературабызгъа 1957 жылда киргенди. Алай 1970-1980 жыллада да поэт аны унутмагъанды. Поэзияда жерин тапхан сыфатны магъанасын жангырта, халкъны къылыкъ илишанларын кенг ачыкълаугъа бойсундура тургъанды. Болсада Танзиля ташны жашырын магъанасына алданып жазмагъанды назмуларын. Аны поэзиясында ташны энчи сыфаты къуралады, суратлау даражасы сакъланнган. Уста къуралгъан энчи сыфатны борчу, окъуучуну эстетика сезимин къозгъап, уятып, жаз тиллиги андан сора ангылашынырча этеди. Ол не тюрлю искусствону да жоругъуду.

*Отха, мыдыхха чыдайма, тѳземе,
Керек болса, сын болуп да къалама,
Ачый кетип, ачыудан къаралама.*

Неда:

*Мен салтагъа кѳкюрек да салама,
Тѳзе-тѳзе, ачый тургъан жарама.*

Танзиляны бу тизгинлери 1957 жылда жазылгъанлагъа ушайдыла, дерге боллукъду. Нек дегенде, тизгинлери ташны тѣзюмлююгюн суратлаугъа бойсунадыла. Алай 1970 жылда жазылгъан чыгъармасы Танзиляны мифология сыфатла къурауда усталыгъы бийик даражагъа жетгенин кѣргюзтюп чекленмейди. Ол акъылманча, философча да ѳсгенин бютюн тынгылы чертеди. Поэт энди ѳз сынауун уллу тарых бла, халкълагъа ѳмюрле берген сынау бла бирикдиреди:

Алай бир тюртюп кѣрчюгюз жеримден,

Чыкъмасам мен анда таш тѣзюмден.

Ол заманда, мени къайнап жюрегим,

Тышына чыгъар мени залимлигим.

Зумақулланы Танзиляны эки онжыллыкъда (50-60-чы жыллада) жазылгъан чыгъармаларыны байламлыкълары уллуду, анга кѣре, аланы назмудан назмугъа ѳтген сюжет ызларын, къуралыу жаны бла жиплерин окъуна белгилерге боллукъду. Былайда иш жалаңда лирика жигитде туююлдо – сылтауу башхадады. Танзиляны фикирин бла илхамын ышыргъан тарых магъаналы шартладыла, халкъны социальнo-саясат жамауат жашау жолуду. Ол себепден биз айтхан заманда жазылгъан назмула тарых, жамауат жашауну жюрюшю бла бир ызгъа салынып, халкъ трагедияны (бушууну) даражасында ангылашынадыла.

Халкъны бушууун жюрегинде жюрютген поэтни сѣзлери басымлы, сабыр боладыла. Аллай поэт айтырын-къалырын шарт биледи, окъуучусун ѳз ауазына ийнандырырча сѣлешип. Тап, Танзиля бир-бирледе туугъан жерине суюмеклигин ачыкъ айтса да, жамауатны сынауу бла байламлы болгъанына, поэтни сезими жюрекни теренинден келгенине окъуучу толу ийнаналы:

Топуракъ болуп къалайым,

Балчыкъ болуп жагъылайым, –

Жарсымам туудукъ жылынса,

Тыпырда кюл да болайым,

Ол тау сѣзню эшитип турса.

Ич сезимин, Ата журтуна бла халкъгъа суюмеклигин ачыкъ-лауда Танзиля бек мадарлы поэтлерибизден бириди.

***

Танзиляны 50-60-чы жылладагъы поэзиясында жашауну бушуулу бети уллу жер алады. Халкъны къыйын тарых жолу, ол сынагъан, кѣтюрген азап хар назмусуна энчи накъыш, ыз да салгандыла дерге боллукъду.

Кертиди, бир-бирле тарыгъыу, жарсыудан толу кюй жыр-

лагъа бла назмулагъа алай уллу эс буругъа неге керекди деп да айтырла. Жыр, назму сёз бла эсгертгенлей турмаса, халкъ башы бла ётгенни билмеймиди деп. Болсада озгъан неда баргъан заманны юсюнден тынгылы жыр, къанатлы поэзия жалаңда бюгюн жашагъанлагъа деп тиргизилмейди: ол келлик тёлюлеге да келечиди, озгъан кюнлени, халкъны тарых сынауун аманат этерик. Башха жаны бла къарагъанда уа, жамауатны жарсытхан жашау болумланы бушуулу искусствону даражасына чыгъара билген поэзия литератураны бек жарыкъ бетине саналады. Хар тынгылы жазылгъан назму, уста айтылгъан жыр эслиликни къууанчыды, байрамыды дегенди уллу поэтледен бири. Танзиляны поэзиясы бюгюнледе алай ангылашынады. Окъуучусуна эс тапдыраллыкъ, халкъ сынаудан тарых дерс алыргъа юйретген:

*Къыйынлыкъгъа чыдай билген
Зауукълукъгъа хазна чыдасын,
Къыйынлыкъны кеси кёрмеген
Зауукълукъну билмез багъасын, –*

деп, ёз кёз къарамыны юсюнден андан ачыкъ айтады поэт.

Танзиляны жазгъан назмуларыны ёлчемлери кёп тюрлюдю: эки, тёрт, сегиз тизгинлиле, хапарлау бла ачыкълауны бирикдиргенле, сюжет жиплерин айнытханла. Алай, къайсы назмусун алсанг да, эслилик бла фахмугъа шагъатлыкъ этмегени жокъду. Бир-бирлери уа, нарт сёзлеча эшитилип къалмай, алагъа тенгдиле:

*Махтанма, жауунга жаулукъ эталсанг,
Махтан, жауунгу да жууукъ эталсанг.*

Неда:

*Къонишунга урушма, аман деп тили:
Иги къонишуну къонишусу да иги.*

Дагъыда:

*Жай келгенликге, къуругъан бутакъда
Алма бишмез.
Сен суу гыбытны уруп тургъанлыкъгъа,
Бил, жау тюшмез.*

Поэтни быллай чыгъармаларын тинтип, ангылатыр керекли туююдюле, ала ёз магъаналарын кеслери кимден да иги ачыкълайдыла. Окъуп, унутмай, эсде тутаргъа керек болур.

***

Малкъар халкъны тарыхында социально-саясат тюрленилени, аны айланмаларына энчи суратлау-ачыкълау бояула бла энчи тил табып жазгъан поэтди Танзиля. Юлгюге, «Ай жарыкъ-

да», «Гирхожан сууну бойнунда», «Элимде», «Тереземи тубюнде жырлайды чыпчыкъ» деген назмуланы алсакъ, ала барысы да 1950 жылланы ахырында жазылгъандыла. Ол заманда (1956-1958) битеу да кѣп миллетли совет литературала жангы бет алып, жангыдан чагъа башлагъан кезиу эди. Нек дегенде, 1956 жылда КПСС-ни XX-чы съезди болгъанды. Сталиннге табыныуну заранлыгъын ачыкълагъан. Аны бла бирге социально-саясат къатылыкъ жумушап, Шимал Кавказны халкъларына этилген артыкълыкъны юсюнден толу хапар ол заманлада айтылгъанды. Керексиз тутулуп, жоюлуп кетгенлени атлары белгили болуп, инсан эркинлик ёседи, жамауат кѣп тюрлю къыйынлыкъладан азатланады. Бютюнда малкъар халкъ. Ол, туугъан жерине къайтып, жангы от жагъа тиргизеди, тили, маданияты тириле башлайды. Жыр заманнга, жашаугъа кѣре къанатланады деген керти эсе, искусствону ол жоругъу Танзиляны поэзиясында да шарт белгиленеди. Поэт, кюн таякъла бла жазгъанлай, алтын, кюмюш суу ичирилген жарыкъ бояула, суратлау мадарла бла хайырланып, чыгъармаларын алай жазады, накъут-налмаз бла жылтыратып, окъа бла сырып.

Таза сууда ай жуууна турады,

Черек, жарый, акъ ташланы жууады,

Жарыкъ, жарыкъ, жарыкъ келе къайдан да,

Ай жарыкъны сюеме мен тойдан да.

Жюрек ёхтемлигин бла уллу къууанчын Танзиля назмусуну хар тизгининде шорхаландыра, лирика жигити да дуниягъа, туугъан жерине ол кѣзден къарайды. «Ариу кѣзлю жумарукъ», «Гирхожан суу – тап-таза, толкъунлары ойнайдыла», «Тау зын-гырдайды, къууанып», «Сейир тау чыпчыкъ жырлайды тереземи тубюнде» дегенча тизгинле, суратлау ёзекле поэтни жарыкъ эмблематикасын къурап, сезим энчилигине, заманнга бойсунадыла. Сезим байлыгъын, жюрегини урууун поэт табийгъат шартлагъа ышанып да къоймайды, ачыкъ сѣзге да сыйындырады заман туугъан жерине берген жангырыуну.

Мен таулу къызма, таулу къызма,

Менилле мында кѣк, жер, суу, къая.

Неда:

О, къаллай къууанчды, къаллай! –

Элимде орамны барама.

Танзиляны поэзиясы кѣп ауазлыды, макъамлыды. Сезимни, илхам учууну тазалыгъы бла кертилиги къозгъамагъан сѣзге поэт алданмайды.

Чыгъармачылыкь иш жазыучуну кѣп тюрлю илишанлары бла байламлыды. Сѣз усталыгы, тил байлыгы, илхам кьолайлыгы, билим теренлиги дегенча. Алай чыгъармачылыкьда нени да башы, орта ѳзеге фикирди, суратлау оюмню тирилиги. Суратлау оюм бла фикир тутхучлу болмасала, жазыучуну сѣз сайлауда жютюлюгю, рифма, гыллыу кьурауда усталыгы муратына жетдирмейдиле Сыйдамланып жонулган тизгинле - сыйдам кьаннгала кибикдиле, поэзия уа чакьган терекди, жашил бутакьды.

Поэзияны алтыны – оюмду, жашауну жюрюшюн ангылап, анга кѣре соруула кьозгьап, жууап да излерге итинмекликди. Ким не десе да, поэзия – ол сагьыш эте билмекликди. Суратлау оюмну тирилиги бла теренлиги кесине кѣре ачыкьлау мадарланы поэтге тынч табаргьа болушады. Чынтгы, фахмулу жазыучу сѣз сайлауда, сыйдамлыкьгьа алданып, аны ызындан бармайды – суратлау-ачыкьлау мадарла, рифма, тылпыу да оюмну, сагьышны ызындан барадыла. Зумакьулланы Танзиляны поэзиясыны энчилиги аны бла байламлыды. Ол поэтни жоругьуду. Былайда дагьыда бир белгилер зат: назму жазаргьа илхам, эслилик бла сезим байлыкь кѣллендиредиле, ала да азлыкь этмейдиле десек да, биз жалган сѣлешмез эдик. Танзиляны аллай назмулары да аз тьойюлдюле. «Кертисин айтсам а, мени сартын, // Олтурсам мен алимле бла бирге», – деп башланган, неда: «Бизни таулада болмагьанды дейле // Тиширыу назмучу манга деричи».

Танзиля аллай поэтди, кесини оюм, фикир кьаласы бийикленип, агьарып турган. Тап, кѣп жылланы ичинде уллу литературагьа тѣре болуп, ишлени, кесине кьаратып, сагьайтып жашаган оюмну окьуна Танзиля кьабыллап кьоялмайды – тѣреча тохташхан кѣз кьарамын, ангыламын башха тѣреге айландырып, окьуучусун ийнандыралады. Сѣз ючюн, Ф.Тютчевни алыгьыз. Ол, адамны бушуулу кьадарына жарсып, инжилеп, кѣп назму жазгьанды. Аны табийгьат болумла бла тенглешдирип. Адам жашаугьа кьайтмайды, анга жашлыкь да жаланда бир кере бериледи – кетсе, жангьрмайды, кьуругьан терек, кырдык, чапырагь'а жангьдан жашнайдыла, жаз башы да кьайтып келеди деген оюм, жаланда Тютчевха тѣре болуп кьалмай, аны ызындан келген жазыучуланы чыгъармачылыкь ишлеринде да белгиленеди. Кьулийланы Кьайсынны поэзиясында да ол оюм уллу жер алады.

Айхай, анга не сылтау, чурум, – аллай оюм, ангылау кертиди, хакьды. Болсада кьюз артында акьган жаз башында кьайтып кѣгеремиди огьесе башха чапыракьла, башха кырдыкмы жашнайды? Адамны жашауу да алай тьойюлмюдо: жаш тѣлю кьарт болады, аны

орунуна башха тёлю келеди. Ким биледи, сагъыш этерчады. Танзиля аны юсюнден былай жазады:

*Чапыракъ акъса, чапыракъ этеди
Терек да. Хау, алай баиша чапыракъ.
Кырдык кетсе, дагъыда кырдык битеди.
Хау, алай, ол болмай, андан баишаракъ.
Озгъанны жокъду-жокъ къайтыуу артха,
Къайтып келмегенча жашлыгъы къартха.*

Былайда Танзиля озгъан ёмюрледе жашагъан уллу акъылманла, поэтле бла даулашып, неда алагъа эриш болама деп жазмагъанды ол тюрлю назмуларын. Поэтни рухий энчилиги алайды, бизни ишекли этмеген. Сёз ючюн, Ф. Тютчевни биз башында сагъыннган ангъланы жашаргъа, инсан сезимге сингерге эркин эсе, Танзиляны оюмуну теренлиги андан кем туююлдо.

***

Сюймеклик лирика литератураны бек алапат, жарыкъ бетлеринден бириди. Аны жарыкълыгъына жарыкълыкъ къошхан, ол уллу кенг дунягъа кирип, ауазынгы энчилеп белгилеген къыйынды дерча. Болсада малкъар халкъ жырла, Кязимни бла Къайсынны сюймеклик лирикалары литературада жангырыуну неда ариулукъ бла сезим теренликни чеги болмагъанын кёргюзтгендиле. Зумақьулланы Танзиляны сюймеклик лирикасы, ким да ёхтемлик бла айтырча, бийикди. Сюймекликни юсюнден жазылгъан назмулары бек сайламаларына къошулурча. Танзиля, тиширыулагъа, сюймекликге жоралап кёп чыгъармала жазгъанды – барысы да махтау, ыспас сёзге тийишлидиле. Алай поэтни назму къауумун, тюзюн айтханда уа, сюймеклик лирикасын махтагъан азды – ол аны тынгылы ангъларгъа, дуняя лириканы мекаямында жерин белгилерге онг бермейди. Хар ариу да, тынгылы да жазылгъан назму философия жипге кёре къуралгъан чыгъарма бирча къыйматлы туююлдоле. Сёз ючюн, Петрарканы сюймекликге жораланнган назмуларыны хар бирине энчи къарагъанда, – ала алапатдыла, сезим кюч бла жазылгъанлары белгиленип турады. Болсада ол назмула барысы да бир философия оюмгъа (ызгъа) бойсунадыла, сюймеклик бла тиширыуну ангылау да поэтни терен ниетин ачыкълайдыла. Ол шарт Петрарканы лирикасын бютюн къыйматлы этеди. Анга кёре, Танзиляны сюймеклик лирикасыны философия жиби, тутхучу бармыды, бар эсе, аны тамыры къайдады, къайдан чыгып ёсгенди деген соруулары салып, алагъа жууап излерге тийишлиди. Огъесе поэт жаланда сезим кючюне таяныпмы жазады сюймекликни юсюнден? Быллай

соруула Танзиляны лирикасына тийишли сорууладыла, алай алагъа толу жууап тапхан тынч туйюлду.

Тиширыуну сыфатын кырай, ачыкылай, Зумакъулланы Танзиля уллу кенг литератураны магъанасын кыбыллагъанмыды, огъесе кыбылламагъанмыды – бусагъатда сёз аны юсюнден туйюлду. Аны тиширыу бла байламлы философия ангыламы бийикди, тиширыуну ариулукъну белгисича, ёлчемича ачыкылагъан махтау поэтлени санындады – биз аны юсюнден айтыргъа керекбиз. Алай ол уллу жетишимлеге Танзиля кесини энчилиги бла келгенди. Кёп поэтле, тиширыуну ариулугъун ёлчем эте, аны жерден айыргъандыла. Сёз ючюн, Беатриче (Данте), Прекрасная Дама (Блок) – Софияны келечилери – кёк бла жерни арасында жюрюгендиле дерге боллукъду. Танзиля кёргюзтген, назму кыауумларында ачыкыланган тиширыу – таулу тиширыуду, миллет энчиликлерин тас этмей, туугъан жеринде жашагъан («Мен тап-таза тау хауада // тауда ёсгенме»). Алай миллети, туугъан жери бла байламлыгъы аны философия магъанасын не аз да тюшюрюп, эниш этмейди. Танзиляны поэзиясында жашагъан тиширыу ариулукъну, кертилик бла намысны ёлчемиди. Жашауну сакъларыкъ шартланы барысын да ич дуниясына сыйындырып, ол – табийгъатны жаныча, рухийича ачыкыланады. Ол жер бла гъаршны араларында байламлыкъ жюрютген кючю – кеси да гъарш кибикди. Учхан жулдузлагъа, айгъа, кюннге тенг этеди Танзиля аны:

Къарангы кечени да жарытады,

Ай жарытханча, къарамынг.

Ол, битеу табийгъатны, кыудуретни, жерни, кёкню да, аламны, гъаршны да ариу шартларын, огъурлулукъну, ёхтемликни иги илишанларын бирикдирип, ариулукъну бла субайлыкъны ёлчеми алай болгъанды.

Тау кече аны эшмесине къара бояуун сюртгенди, ташдан алгъанды тёзюм, чыдамлыкъ, халкъы берген адамлыкъ, туугъан жери уа – чомартлыкъ, ариулукъ бергендиле кыаяда гюлле.

Жарыкылыкъны – бу таулада

Бек ариу кюнле,

Кёкде жюзген акъ булутла –

Жумушакылыкъны,

Тау башлада чиммакъ къарла, –

Акътамакылыкъны...

Ол себепден гъаршха тенг тиширыуну суймеклигин жулдузла да алгъышлайдыла. Суймеклик кеси да Аллахны салам саугъасыча ачыкыланады («Кёкден тюшген саугъалай, бердими сизге аны?»).

Орусла академик Веселовский жазгъанлай, кыудуретни жаратхан, аны кыурагъан кюч (Аллах. – З.Т.) кесини игилиги, огъур-

лулукъгъа итинмеклиги бла адам улуна, адам табийгъатына бергенин бир затха да бермегенди: ол суймекликди, жокъну бар этген, ууахтысы болгъаннга ёлюмсюзлюк берип, жашауну жангыртханлай тургъан. Суймеклик жашауну жангырыу ёлчеми болгъанлыкъгъа, аны кючюне ёлчем жокъду:

*Сени кёзлерингде барды аллай къарыу,
Ёлгенни да жерден тургъузур кибик.*

Неда:

*Сени къарамынг таишы да къымылдатыр,
Окъ тешалмагъан темирни да тешер,
Мыртыскыны да жукъудан уятыр,
Кирит бузмай, киритли юйге да тюшер.*

Танзиляны поэзиясында тиширыу жүрегинде суймекликни сууутмагъан, анга табынган, аны кзулу-къазагъы болгъан инсанды. Нек дегенде анга жашау бла суймеклик тенгдиле, тиширыугъа кзууат, кюч- къарыу, чыдамлыкъ берген олду. Суймеклик – кёкден келген нюрдю, жулдузланы, гъаршны жарыгъыды. Ол жарык юзюлсе, жашау да юзюллюкдю:

*Сен жокъда, юйюм къапна-къарангыды,
Терезеден да урмайды чырт жарыкъ.
Кёзюм кёрмей, кзулагъым да эшитмей,
Сакълайма, сунуп сен эшик ачарыкъ.*

Тиширыуну жүреги, ич дуниясы суймеклик ючюн, аны сакълар ючюн, кюреш барып тургъан тала кибикди. Алай ол адамлыкъ ючюн да кюрешди. Суймеклигин малтагъан бек алгъа адамлыгъын малтайды. Инсанны табийгъат-кзудурет бла, адамла бла байламлыгъын юздюрмеген, аны жүрегинде жерни, кёкню да бирикдирген суймекликни аллахыды. Суймекликни аллахындан уллу кюч жокъду.

*Болмаз дуняда, дуняда болмаз кюч
Сени жүрегимден тюртюп аталлыкъ.
Кетералмаз жел, не боран кзуууп,
Не бичакъ жонуп, неда жашау къырып,
Не жауун ырхы кетералмаз, жуууп.
Жүрегимде суймеклик тау кибикди,*

– деп андан айтады Танзиляны жигити.

Тиширыуну жүрек жарыгъын, кёкден, гъаршдан келген нюр ызын ёчюлтюрге итинмеклик жашауну сакълагъан, аны жангыртып тургъан ариулукъгъа керилгенча болур эди. Аллай кюч-къарыу жокъду деп ачыкълайды Танзиля, жер бла кёкню бирге кшошхан жарыкълыкыны ёчюлтюрге онг болмагъанча.

Кёп назмуларын Танзиля лирика жигитини (тиширыуну) сезим

байлыгыын, жүрек кыйынлыгыын, инжилиуон табийгъат окуялагъа кечюрюп жазады. Узакъ да, жууукъ да шартланы, илишанланы бирикдирип. Ол себепден поэтни суймекликни юсюнден назмулары инсан кылыкылы табийгъат, гъарш болумланы тизмесича жазылгъандыла дерге жарарыкъды. Кече, ол кече, къаппа-къарангыда,

*Элия, жел ишлерин тындыргъанда,
Жел, элия, адам да тынчайгъанда,
Жангыз да жауун челекден куйгъанда,
Къанча, жауун тамычыла тама элле
Ташны элия салгъан жарасындан.*

***

Зумакъулланы Танзиля малкъар халкъ сынагъан кыйынлыкны сынап ёсген поэтлирибизденди. Айхай, Танзиля ол къатылыкъ бла мардалыкъ кенг жайылгъан заманлада аякъ тирей башлагъан эди. Инсанча да, поэтча да. Анга кёре уа, Танзиля, саясат къатылыкны бла эстетика-мардалыкъны башлары бла атлап, сансыз этип, жырларын къанатландыргъанды десек, кёзбау сёз айтыр эдик.

Мамырлыкыгъа бла жашау ырахатлыкыгъа сагъайып, аланы бек тири кьоруулагъан поэтди Зумакъулланы Танзиля. Ол инсан тирилик бла жютю эслилик поэтге эртте келген илишанладыла. Аны 1959-1960 жыллада жазылгъан «Урушха къажау поэмасы» Россияны кёп миллетли литератураларыны ичинде иги жаны бла, махтау бла айтылгъанын эсге тюшюрсек. Ол жазылгъанда Танзиля бек жаш эди, алай кёк бла жерни бир бирге къошхан, жашауну жангьртхан суймекликни (Самат бла Аслижан) ачыкълауда уллу сынауу болгъан шайырча кёргозтген эди. Ариулукъну ёлчеми суймеклик бла – от жагъа жылыууну уруш бла бетден-бетге тюбешдирип, тынгылы ачыкълап. Уруш дегенинг ёлтюрмеген, жоймагъан не зат барды, алай аны унутулмазлыкъ ачыуу дунияны ариулугъуна – суймекликге – керилип, аны солууун тыйгъаны бла байламды. Суймеклик ёлген жерде жашау да тюп болады, от жагъа ёчюлюп, жууукъ адамла бир бирлеринден айырылып. Урушну ол ачы бетин Танзиля кимден да жютю эсеген эди десек да, жалгъан сёз айтырыкъ тойюлюбюз.

Поэмадан сора да, урушха, терсликге бла зор кючге къажау кёп чыгъарма жазгъанды поэт. «Киши жеринде ёлген солдат бла сёлешиу», «Киши жеринде ёлген солдатны жууабы», «Школчу кызычыкъ хорламны кюнюнде» дегенча.

Танзиляны «Тынгысыз жер» деген поэмасында жерни сыфаты ананы сыфаты бла тенглешдирилип кёргозтюлюнеди. Адамла уа – барысы да – балалары, сабийлери, жерни «акъ сютюн» ичип ёсген, аякъ тиреген сабийле аналарына бирча сакъ болургъа керекдиле,

бири аны аллында жууаплы болуп, башхасы борчундан къачмайды. Жер – Ана – адам улун ёсдюрюрге, кийиндирирге онг, кюч да тапханлыкъгъа, сабийлеринден болушлукъ излемей бла сакъламай туююлдо. Ол да къарайды аланы кёзлерине. Аналыкъ эталгъан жер къоркъууну аллында къарыусузду: кесини эртте тапхан сыфаты бла хайырланып, Танзиля аны мияла табакъ бла, къагъанакъ бла да андан тенгешдиреди. Неда поэт, адамланы ёз жашауларыны аллында борчларына сагъайтыр муратда, жерге къоркъууну уллулугъун ачыкълай, бир бирине ётген сыфатла къурайды:

Жер – Ана – Мияла табакъ–

Къагъанакъ

Кёремисе, мен кесим

Ушайма къагъанакъгъа,

Бир аз затдан сынарыкъ

Бир мияла табакъгъа.

Дунияда бек ачы, уллу бушуу – ол жангызлыкъды. Жангызлыкъны уа тиширыуча киши сезалмайды, аны ууу тиширыуну таралтып эритгенча кишини да эритмейди. Ол себепден жангызлыкъны ууун сынагъан тиширыуну жюрек жарсыуун Танзиля кёп чыгъармаларында ачыкълагъанды. «Тынгысыз жер» деген поэмасында да тиширыуну сыфаты, аны кюю, жарсыуу, тилеги – барысы да биригип суратланадыла. «Мутхуз юйде жангыз къатын» деген назму поэманы бюгюн терен ангыларгъа болушады. Жангыз къалгъан, «чырагъы» ёчулген тиширыуча бушуулу киши да болмасын деп, сагъайтхан чыгъармады ол. Поэтни жюрегини теренинден келген тилек.

***

Бусагъат заман «улуу терек» аууп, аны орунуна уа башхасы ёсмеген къыйын кезиудю. Анга кёре, сайлау этген да къыйын. Сайлауну эки тюрлюсю болады: саясат сайлау бла инсанлыкъ сайлау. Айхайда, къырал адамына экиси да керекдиле. Болсада инсанлыкъ сайлау неден да башды, магъаналыды. Аны миллет бла, жамауат жашау бла байламлы этер ючюн, кишилик, эслилик керекдиле. жамауатны, халкъны сейирлерине табыныуну борчха алып, айтыр сёзюн айтхан сыйлы ишледен бириди. Литератураны къанын жюрютген, аны от жагъасын сууутмагъан да олду. Биз бюгюнледе, Зумақулланы Танзиляны «Тынгысыз заман» деген назму къауумун окъуй, поэт инсанлыгъына чып къондурмагъанын энтта да кёребиз. Сагъынылгъан назму къауумну бушуу жибин къурагъан лирика жигитини жарсыулу сезимиди. «Жарсыуум» деген чыгъармада ол энчилик

тынгылы ачыкъланады:

*Не аякъ тиресек да,
Тынчлыкъ кетди, жоюлду,
Мурдору, башы тебин,
Уллу къырал оюлду.*

Поэтни назму къауумунда жашау эки жагъагъа бёлунеди: бир жанында – халкъ, инсанлыкъларын сакълап, игиликге кертичилей къалгъанла, башхасында – «тойдуруп, кекиртип» туруучу «терекни юсю бла ары-бери секиргенле». Танзиля алагъа «игиликни унутханла» дейди. Ол къауум «мыртазакъланы» эслилик жаны бла такъырлыкъларын ачыкълар ючюн, лирикасында эндиге дери хайырланмагъан суратлау мадарлагъа, сёзлени тизмелерине жюриюш алдырады.

Къырал жашаугъа учузлукъ бла маданиятсызлыкъ келгенин, ниет ырысхыла алышынганларын Танзиля дуняны айтхылыкъ поэтлери бла бир сатырда сюелип, ачыкълайды. 1914-1916 жыллада, сёз ючюн, биринчи дуня уруш бла саясат жашауунда тюрлениуле бла байламлы Россияны саясат къозгъалыгула апчытханда, уллу орус поэт А. Блок «ёлгенле (мертвецы) саулагъа оноу этген дуня», «ёлгенле, сюек таууш этип, къуллукъларына жюриюдюле» деп жазгъанды. Белгили абхазлы жазыучу Д. Гулия «телиле акъыллыланы ырбыннга тыядыла» деген оюмуна кёп назмуланы бойсундургъанды. Даргинли поэт О. Батырай: «Аманлыкъчылагъа къайда да жол бошду», Е. Эммин: «Дунягъа ётюрюкчюле оноу этедиле, хар чыгырбыш кесин ханча жюриютеди».

Биз башында атларын айтхан акъылман адамла кёргенни бюгюнледе Зумакулланы Танзиля кёрюп, алача, ёз заманыны юсюнден, окъуучула сагъышланырча, инсанлыкъ сёзюн айтады:

*Жарыкъ жолла кесилдиле,
Аманла терк эсирдиле.
Танымазса бек кёплерин,
Ачхандыла ёз бетлерин.*

*Жыр жазадыла факмусузла,
Жырлайдыла ауазсызла.
Намаз къыла иймансызла,
Не айталла ол антсызла?*

ТОЛГЪУРЛАНЫ Зейтун,
филология илмуланы доктору, профессор,
КъМР-ни къырал саугъасыны лауреаты

АНДАЧ АРЫ СУФРАТЛА ХАНАР АЙСТАДЫЛА...

Анатолий Медведев бла Зумакъулланы Танзиля

«Балкария» ансамбль Зумакъулланы Танзиляны алгъышлайды

Танзиля ахлулары, жууукълары бла

Танзиля къарындашлары (онгдан солгъа) Борис, Ахмат, Асхат бла, 1993 ж.

Солдан онгга: Танзиля, Чингиз Айтматов, Танзиляны анасы Марьям, Зульфия, узбек поэт эм Шарабдин Магидов

Зумакъулланы Танзиля Португалияны президентинде кьонакьда

*Солдан оннга: Къулийланы Къайсын, ючюнчю Мустай Карим, Танзиля
эм баишхала. Москва. Колонный зал. 70-чи жыл*

Танзиля къалам къарындашлары бла

Танзиля бла маршал Филимон Голиков

Танзиля бла лётчик-космонавт Пётр Климух

*Солдан онгга: Наум Гребнев, Танзиля, Къулийланы Къайсын, Мария Петровых.
Литераторланы Ара юйюнде.*

*Солдан онгга: Сергей Михалков, Зумакъулланы Танзиля, Мустай Карим,
Чингиз Айтматов*

Солдан онгнга: Танзиля, Иван Козловский эм Ираклий Абашидзе

Танзиля бла Кирилл Лавров. Москва, 1991 ж.

*Латышлы поэт Янис Петрис бла Танзиля
Ташландны жазыучуларыны жыйылыуларында, Бангкокда.*

Зумагъулланы Танзиля бла Т. Яценко

Танзиля Узбекистанда къонакъда

*Танзиляны портретини къатында.
Суратны Бақкуланы Владимир ишлегенди.*

Признание в любви

Это было давно. 38 лет назад. В Башкирский государственный университет, где я училась на I курсе, приехали на научно-практическую конференцию тюркологи со всего Советского Союза. После выступления ученого из Кабардино-Балкарии я подошла к нему и сказала, что очень люблю поэзию балкарской поэтессы Танзили Зумакуловой. Он сильно обрадовался и сказал, что они живут в одном доме. Я просила передать огромный привет великой поэтессе балкарского народа Танзиле Зумакуловой от молодой башкирской поэтессы Танзили Давлетбердиной.

Через некоторое время я получила от балкарского ученого (к сожалению, фамилию не помню) письмо, где было написано о том, что привет мой он передал, что я могу даже переписываться с Танзилей Мустафаевной. Я была в восторге! Не знала, как начать письмо. В душе сочиняла прекрасные слова в ее адрес. Пока я мечтала о переписке, мои подруги куда-то дели это драгоценное мое письмо. Что поделаешь – общежитская жизнь студентов – в тесной комнатухе 5 человек... Как жаль... Я часто думаю об этой утере... Мне показалось, что я что-то важное потеряла в своей жизни.

И вот, в феврале этого года, я волею судьбы еду в Турцию, на конгресс тюркоязычных литературных журналов, и так же, как в молодые 17 лет спрашиваю у балкарского поэта Аскера Додуева про Танзилю Зумакулову. И что удивительно, меня также восполняют чувства как в те 80-е годы прошлого века!

Наконец-то есть возможность общаться друг с другом, как в добрые советские времена. Наконец-то, мы на своем языке можем читать великолепные стихи наших братьев-тюркоязычных писателей! Я очень хочу, чтобы мы не теряли связи, сплотились, дружили, доносили до своих народов в переводе на родной язык творения наших тюркоязычных братьев и сестер!

Я искренне поздравляю уважаемую Танзилю Зумакулову с прекрасным юбилеем! Желаю крепкого здоровья, счастья, долгих лет жизни. Пусть ее волшебное перо никогда не знает усталости! Пусть каждый день радуется добрыми свершениями, а жизнь всегда будет наполнена искренней любовью почитателей таланта великой поэтессы!

Танзиля ДАВЛЕТБЕРДИНА,

*заслуженный работник культуры
Республики Башкортостан,
лауреат государственной
молодежной премии им. Шайхзады Бабича.*

**«ПОЗВОЛЬТЕ С ВАМИ НЕ СОГЛАСИТЬСЯ!»:
ОСОБЕННОСТИ ГЕНДЕРНОЙ ПОЛЕМИКИ В ЛИРИКЕ
Т. ЗУМАКУЛОВОЙ**

В лирике Танзили Зумакуловой можно выделить целый пласт стихотворений, которые могут быть отнесены к условному жанру «даулаш», что в переводе с балкарского означает «полемика», «спор». Полемика как художественный прием во многом определяет мировоззренческую позицию как балкарской поэтессы, так и ее лирической героини. Складывается впечатление, что Т. Зумакулова пришла в мир, обнаружила его андроцентричность и тут же по-женски «деликатно» принялась исправлять обнаруженную дисгармонию. Устами своей героини она подвергает ревизии некоторые национальные традиции, обычаи, обряды и оспаривает их целесообразность, справедливость по отношению к женщине. Свое мнение героиня подкрепляет примерами из собственного житейского опыта.

Так, в стихотворении «Старый обычай» речь идет о правилах горского застолья, согласно которым женщина не должна сидеть за «мужским столом». В ее обязанности входит молчаливое обслуживание «стола для старших» или «стола для мужчин». Но, по ее признанию, она взяла за привычку «обедать с отцом» как «будто с равным», «как будто с другом». Отрезвляет нарушительницу древних законов сосед, случайно заглянувший «на огонек» и с укоризной заметивший: «Ты, дочка, непочтительна к отцу; // Горянке скромной это не к лицу!» [1:187]. Слова соседа повергли девушку в замешательство: с одной стороны, она не видит никакого состава преступления в мирной трапезе с отцом, а с другой – ей не хочется быть в глазах общества «дурно воспитанной». Художественно-философским нервом стихотворения становится напряженный поиск героиней той «золотой середины», которая позволила бы ей и «собственное самолюбие не ранить», и «не обречь душу на бесчестье». Она далека от того, чтобы быть «революционеркой» в сфере коммуникативной культуры горцев, но в то же время она против абсолютизации этих законов. Гибкий, пластичный ум зумакуловской героини предлагает соотносить поведение женщины с постоянно изменяющимся контекстом жизненных обстоятельств. По ее мнению, обычаи должны быть не догмами, а берегами, направляющими поведение людей в правильное, социальное оправданное русло.

В форме художественной полемики написано стихотворение «Женщинам», воспроизводящее воображаемый диалог

лирической героини с мужчинами. Автор берет несколько хрестоматийных поговорок, где представлен негативный образ женщины и «выворачивая» их наизнанку, доказывает обратное. Так, она категорически не согласна со смысловым содержанием поговорки «Волос – долгий, да короткий ум». Реабилитируя женский ум, она приводит примеры, когда женщина своим «ясным умом», «словом возвращала к жизни больного». В подтексте стихотворения звучит мысль о том, что женщина обладает не только приобретенными, научными знаниями, но неким Первоначальным Знанием, мощной интуицией, позволяющей ей «прозревать тропинки в теснинах гор» [1:327]. Под последним выражением подразумевается умение «видеть невидимое», «слышать неслышимое», способность читать скрытые знаки мироздания.

Вторая поговорка, которая приводится в тексте – «Женщина из дома рвется вон», также является плодом «мужского шовинизма» и вызывает острую реакцию и протест в гендерном сознании лирической героини. Защищая честь и достоинство своих соплеменниц, она оспаривает истинность мысли в приведенной поговорке, и доказывает, что для любой горянки существует культ очага и для нее нет большего счастья, чем «собрать домочадцев вокруг доброго тепла» [1:328]. С большим эмоциональным накалом зумакуловская «правозащитница» убеждает читателей в том, что «терпенью женскому предела нет». Она воспевает женскую верность и с укоризной адресует мужчинам свой риторический вопрос: «Могли бы вы супружеский обет // Хранить, когда любимых нет на свете?!» [1:329].

Темы нравственной анималистики касались многие балкарские поэты – К. Мечиев, К. Кулиев, И. Бабаев, М. Мокаев и другие. К примеру, в поэме К. Мечиева «Раненный тур» отношением героя к животному измеряется духовная высота человека, его нравственное чувство. В наибольшей степени гуманистический пафос К. Кулиева выразился в его стихотворении с примечательным названием «Никогда не буду охотником!». Даже на уровне заголовка, звучащего как клятвенное заявление, автор отказывается от какого-либо насилия над «четвероногими друзьями» человека.

Т. Зумакулова продолжает логику народной нравственной анималистики, которая наиболее рельефно выразилась в ее стихотворении «Что за жизнь случается платиться...». Она также выступает против бездумного истребления животных, против жестокости, против самой узаконенности Богом, социумом заклания животных в церемониальные дни. Но обращает на себя

внимание гендерная стилистика в выражении психологического протеста. Если Кулиев по-мужски основательно приводит серию логических аргументаций в пользу своей осмысленной «вегетарианской» философии, то Т. Зумакулова делает это страстно, на эмоциональном подъеме, который выражается через серию риторических вопросов, обилие восклицательных знаков, фигуры умолчания, паузы, сочетание коротких назывных предложений со сложносочиненными.

В анализируемом стихотворении лирическая героиня осуждает бытующий среди восточных народов обычай жертвоприношения в виде крупного или мелкого рогатого скота на случай смерти человека. В «сюжетной» части текста автор рисует трагическую картину: умер хозяин дома, горец, дом охвачен «страшным женским воем». Тут же на одну трагедию накладывается другая: за упокой души хозяина под нож должна пойти корова, любимица и кормилица семьи. Со скорбно-надрывной интонацией описываются чувства обреченного животного, которое «все чувствует заранее», «бредет она, в коленях – дрожь...», «шею вытянув, идет под нож» [1:102]. Чувствительное сердце героини не выдерживает сцену «казни живой твари» и она, отринув освещенный веками обычай, выступает с протестом, полным решимости:

*Не гневитесь, предки! Я нарушу
Ваш обычай, данный на беду!
Не загубят и цыплячью душу
В день, когда отсюда я уйду! [1:103].*

Идя наперекор религиозному обряду, сложившимся традициям, героиня устанавливает собственное правило: не сопровождать смерть человека заклинанием животного. Женщина, которая по своей природной сути является «жизнедарительницей», считает глубоко противоестественным отнимание, «изъятие» души у «твари земной». Единичный акт протеста героини, возможно, сразу не произведет коренную реформуляцию в этносоциальном сознании, но заставит призадуматься о соотношении добра и жестокости в мире и даст импульс движению всечеловеческого милосердия.

Гендерные стереотипы четко регламентируют поведенческий стиль мужчин и женщин, особенно на Северном Кавказе. Мужчины, воспитанные на этическом кодексе нартского эпоса, суровы, сдержанны, публично не демонстрируют свои чувства. В стихотворении с «говорящим» названием «Сегодня я видела слезы джигита» лирическая героиня выступает против гендерных пред-

---

установлений, мешающих человеку жить по законам своего «Я». Рамки – рамками, но, по ее мнению, в жизни бывают ситуации, когда мужчине дозволяется плакать. Таких моментов в жизни немного, но они бывают, поэтому героиня вступает в острую дискуссию с одним из постулатов этического кодекса горцев - «Не под стать мужчине, как женщине, горько рыдать».

Следует заметить, почти все полемические стихотворения Т. Зумакуловой строятся по художественной модели «тезис – противительный союз «но» – антитезис». Исключением не является и анализируемое стихотворение, композиционно распадающееся строго на две части. В первой части демонстрируется абсолют мужского поведения в разных экстремальных ситуациях, - абсолют, одобряемый кодексом нартского эпоса. Затем следует характерное зумакуловское «но» и далее поэтесса устами своей героини легализует «слезы джигита» и объясняет причину этой легализации:

*Но если он друга обидел безвинно,
А друг его нынче лежит недвижим
И больше нельзя оправдаться пред ним, –
Тогда не стыдится заплакать мужчина [1:235].*

Таким образом, Т. Зумакулова отрицает диаметрально противоположность мужского и женского миров. По ее твердому убеждению, они соприкасаются в определенных ситуациях и это соприкосновение обусловлено общим «человеческим» знаменателем мужчины и женщины. Не каноны, рамки, границы гендера должны определять поведение горца или горянки, а здравый смысл, каждый раз корректирующий понятие «норматив». Жизнь многообразнее, чем гендерные стереотипы, поэтому предосудительными не должны быть как «мужские слезы», так и «женский стоицизм».

В горском обществе спорящая женщина – не самая привлекательная и социально одобряемая фигура. В этом плане обращает на себя внимание тот огромный эволюционный путь, который проделывает лирическая героиня Т. Зумакуловой, впервые осмелившись «замолвить слово». В одном из ранних произведений молодая поэтесса признается: «Бывает так: среди мужей ученых// Сижу, держась немного в стороне» [1:65]. И в дальнейшем ее героиня постоянно оправдывается за свою речь, за каждое слово, за «пренебрежение молчанием» [1:199]. Всякий раз, скупясь на слова, она каждое изреченное слово будет класть на чашу весов, где другая чаша занята многовековым молчанием ее предшественниц-соплеменниц. Только так она может дать себе право

компенсировать «былую немоту бессловесных поэтесс» древней Балкарии. Но как можно, преодолев порог молчания и не впадая в пучину «пустословия», научиться нести миру нужные слова? Как можно, не нарушая образ нежной и кроткой горянки, через слово отстаивать право женщины на собственное культурное пространство? Анализ вербального дискурса лирики Т. Зумакуловой показывает, что ее героиня к этой высшей форме владения художественным словом стремилась всю жизнь.

Своеобразным поэтическим апофеозом гендерной раскрепощенности героини Т. Зумакуловой становится «Разговор с Хайямом». По этому стихотворению видно, какой огромный эволюционный путь от молчания до «беседы с восточным мудрецом» проделала скромная горянка. Первоначально она не осмеливалась изречь слова, предпочитая молчать, как ее предшественницы, позже научилась «иногда вставлять в мужской разговор свое слово». При всем уважении к диктату горского андроцентризма вчерашняя «молчальница» в мягкой, деликатной форме учится вступать в полемику с мужчинами, чтобы доказать право женщины на собственное культурное пространство. Следующий этап – «Разговор с Хайямом», возвышающий ее социальный статус до уровня величайших философов мира. Оспаривая истинность поговорки о «длине женских волос и краткости ума», героиня доказывает, что женский интеллект может быть равноценен мудрости Омара Хайяма.

Весь текст написан в форме резонансного ответа-размышления на известное изречение древнего поэта. Отталкиваясь от эпитафия, героиня делится со «старшим братом» своими откровениями: «По мне уж выше честь – остаться одинокой, // Чем с кем попало бресть дорогою далекой» [1:21]. По ее признанию, избирательность, стремление к совершенству, в том числе, произведений искусства и спутников жизни всегда были жизненным принципом для «способной ученицы» восточного мудреца. Комментарием к каждому признанию героини становится цитата из стихотворения Хайяма. Таким образом создается атмосфера искусной, повосточному утонченной беседы между двумя заинтересованными друг другом лицами. Атмосфера непринужденности разговора поддерживается средствами игровой поэтики, складывающейся из обращений, повторов, интертекстуальных переключек.

Знаменателен финал стихотворения, где вконец осмелевшая героиня признается легендарному мастеру поэтического искусства:

Пью за тебя, Хайям!.. Прости меня за смелость,

---

*За то, что мне с тобой равняться захотелось.
Да, да, с тобой, Хайям!.. Ни много и ни мало!
Равняться не хочу я по кому попало! [1:21].*

Процитированные строки являются художественно-поэтическим знаком гендерной реабилитации статуса женщины, которая внутренне раскрепостилась настолько, что может спокойно сесть за один «стол переговоров» с самим Омаром Хайямом. Таким образом, изучение лирики Т. Зумакуловой с гендерной точки зрения позволяет сделать следующие выводы:

1. Спор, полемика, дискуссия как художественный прием выполняет важную структурообразующую и смыслообразующую функцию в мире балкарской поэтессы.

2. Лирическая героиня Т. Зумакуловой в целом чтит этический кодекс традиционного горского общества, все его предписания, в частности те, которые находятся в плоскости «мужчина – женщина», но при этом стремится сделать общество открытым для разумных инноваций.

3. «Полемические» стихотворения Т. Зумакуловой, как правило, строятся по модели «тезис – «но» – «антитезис», то есть «общепринятое положение» – «возражение» – «собственная точка зрения».

4. Полемическая дискурсивная линия в творчестве Т. Зумакуловой отмечена выраженной эволюцией: имеет начало, развитие и наивысшую эволюционную точку, которая совпадает со стихотворением «Разговор с Хайямом».

Литература

1. Зумакулова Т. М. И жизнь, и песнь моя – для вас!: Избранные стихотворения и поэмы: Пер. с балк. – Нальчик: Эльбрус, 2009.

**Зухра КУЧУКОВА,
Зухра ГУЛИЕВА.**

*Нальчик, Кабардино-Балкарский
государственный университет*

МУСА ДЖАЛИЛЬНИ АДАМЛЫГЪЫ, КИШИЛИГИ, ЗАКИЙЛИГИ

Бюгюнлюкде халатсыз назму жазгъанла, кеслери къурашдырып, тизгинлени тап рифма бла жасагъанла да аз туйюлдюле. Жазычуланы бу жаны бла усталыклары бийик болгъаны хакъды. Алай чынтты поэзияны кючю, къарыуу уа къуру ол биз башында сагъыннган жорукълагъа таянып къалмагъанын а биз иги билирге керекбиз.

Мени бюгюнню сёзюм поэтни адамлыгына, кишилигине, жигитлигине жораланады. Бусагъатда кесим да сеземе, ангылайма болмагъанча къалай къыйын ишди МГУ-ча бийик окъуу юйню профессорларыны, алимлерини, студентлерини алларында сёз айтхан.

Бизни бу ингирибиз Муса Джалильни эсгериуге, аны 60-жыллыгын белгилеуге жораланады. Мен аны жашау жолун ачыкълай, чыгъармаларыны тизмесин санай, баямлай турлукъ туйюлме. Жарсыугъа аны бла тюбешиулерими юсюнден да зат айталмам – танымагъанма, бир кере да тюбемегенме ол деменгили чыгъармачыгъа. Бу ингирни хазырлагъанлагъа мен назмучуну адамлыгыны юсюнден оюму ачыкъларгъа айтханма. Чыгъармачыда, сёзсюз, ол шартдан бийик ышан болмагъан сунама.

Аны юсюнден хапарлайды дуня санатны тарыхыны къуралууу да. Эсге тюшюрейикчи Сааведра Сервантесни, Людвиг ван Бетховенни, Александр Пушкинни, Вольфганг Гётени, Михаил Лермонтовну, Харменс Рембрандтны, Адам Мицкевични, Лев Толстойну. Ала адамлыкны, халаллыкны, кишиликни юлгюлери, устазлары болгъандыла. Ол деменгили чыгъармачыла халкъларыны азатлыклары, эркинликлери, къууанчлары ючюн не уллу, не къанлы къазауатха кирирге да хаппа-хазыр эдиле.

*Болдум мен жерде адам –
Алай эсе – кюрешчи да.*

Алай жазгъанды, башхала мажюсю Тейриге санагъан, тамашалык лирик. Белгили болгъанына кёре, айтхылыкъ поэт, акъылман - Гёте оюм этгенича, адамгъа бек кереклиги, ол кесин да бу жорукъдан тышында къоймагъанды – жашагъан чакъда тохтаусуз кюрешчилик керекди.

Поэтни дуняда жерини, ишини тамалын ачыкълагъан бек жарыкъ, бек къыйматлы сёзю барды Пушкинни. Ол тизгинлени бусагъатда хар мектепчи да биледи. Алай аланы жигит поэтге жораланнган бу ингирге эшитдирмей къоялмайма:

*И долго буду тем любезен я народу,
Что чувства добрые я лирой пробуждал,
Что в мой жестокий век восславил я свободу
И милость к падшим призывал.*

Жашауну болмагъанча бек суйген, деменгили лирик, анга неден да бек багъалы эди тиширыу ариулукъ, чагъыр, таула, тенгиз, къар, жауун, кырдык, эртгенлик – бар жер жюзюнде къарамынгы къаматхан ариулукъ – анга уллу къууанч эди, алай а кесини деменгили ишинде, хорламында баш ышаннга уа мен алгъаракъда юлгюге келтирген тизгинледе оюмну айтханды Пушкин...

Хау, халатсыз назму жазгъанла бюгюн бардыла. Былай айталгъан а:

*Да ахыр жсырымы жюрекден
Учурдум – мен жалдат аллында ,–*

ол бош эде къалырча халатсыз назму жазгъан туюнюддю. Ол жанын халкъы ючюн къурман этерге хаппа-хазыр болгъан жигит кюрешчиди. Жалдат къанлы балтасын ёрге кётюрген ууахтыда, ёз жырын къурашдыралгъан – ол чынтты жигитлиги, ёттюрлюгю болгъан чыгъармачыды. Ол кеси дагыда жашауну жарыкъ, ёмюрлюк кючю битеу малхуния, жаханым къарангълыкъны хорларыгына туюшонгенди. Муса Джалиль ёле тургъан ууахтысында да ийнанганды Ата Журтуну тюзлюгюне, аны хорларыгына да. Поэт жашаугъа жораланган ёмюрлюк жырларын кесин башкесле ёлтюрмей къоймазлыкъларын биле тургъанлай такъгъанды.

Ол назму тизгинле бош сёзле болуп къалмагъанлай, аланы къурашдыргъан чыгъармачыны солууу, къадары, жашауудула бюгюнлюкде да. Ёз халкъыны тюзлюгюне уллу ийнаныуу бергендиле Муса Джалильге акъыл, ёттюрлюк, кишилик да. Тутмакъда фашистлеге къажуу кюрешген къауумгъа да башчылыкъ ол этгенди. Ма алай бла чыныгъады анда таукеллик, жигитлик да.

Болмагъанча бек къыйынды ёлюмден къоркъууну хорлаялгъан. Муса Джалиль чыгъармаларына кёре, кече арасында чынгыл къая эрни бла баралгъан, уллу кишилиги болгъан инсанды. Ол кеси жигитлиги бла адамлай къалыргъа итингенлени барына да бюгюн юлгюдю. Ма алай жашайды жер юсюнде кишилик, жигитлик, чынтты адамлыкъ:

*Жашауум жыр болду - зыгырдап,
Жыр бол сен да, жетсенг, ажалым!..*

Кесини юсюнден алай айтыргъа эркинлиги болгъан алай кёп поэт жокъду. Ол сёзлени айтырча Муса Джалиль болургъа керекди. Аныча тюзлюк ючюн жашагъан, кишилиги, уллу жазыуу, къадары болгъан кюрешчи, чыгъармачы.

Гитче черекчик кемеле кётюралмаз. Муса Джалильни жигитликге битеу жашау жолу хазырлагъанды. Аллай адамланы жашау сур, къыйын,

бушуулу, гурушхалы заманлада жаратады. Ала бек керекдиле анга. Жашау кеси да аласыз кыйматын тас этеди. Аласыз онг жокъ адамгъа, ала юлгю хар инсаннга. Аласыз не ариурукъ, не кьюанч болмаз. Бу сёзлени тюзлюгюне шагъат этеди Муса Джалильни жашау жолу да.

Ол Ата Журтну жаулары, жалдатлары бла адамлыкъ, тюзлюк, азатлыкъ, поэзия ючюн кюрешге кюрман этгенди ёз жанын. Хау, ала поэзияны да жауларыдыла. Нек дегенде, поэзия кялыубаладан бери огъурлурукъгъа, жарыкылыкъгъа нёгерлик этгенлей келеди. Поэзия, ол кыйсы тилде да жазылсын, кыйсы кёк тюбюнде да эшитилсин аны ёню, ол тюнене, бюгюн, тамбла да фашизмге кяжауду.

Фашистле да кёрюп болмагъандыла поэзияны. Дантеден Лоркагъа дери поэтлени кяанлары, тюз да намысча тазады. Алай болургъа керекди. Ол поэтни кюдуретиди. Намыс бла поэзия. Тазалыкъ бла поэзия – ол бирди. Тау тёпеледе кярны тазалыгы бла тюз энди чакъгъан баллини акълыгы - ёмюрледен бери жашайдыла поэтде. Анда – сыйлылыгы ётмек бла сууну да.

Муса Джалиль Ата Журтну аллында, чынтты кюрешчича, уллу жигитлик этгенди. Алай ол кюрешчиден сора да поэт эди, уллу поэт! Ол фашист зинданда жюрегини кяаны бла кёп минг назму тизгин жаратханды. Ол аны поэзия жигитлиги эди.

Деменгили адам Муса Джалиль, деменгили чыгъармачы да болалады. Художникни назмулары – аны кядары, аны намысы, аны бети, аны жашауудула. Сурагчы бир затдан да кяоркъмазгъа керекди, ол а алай тынч берилеп кялмайды. Муса Джалиль жашауунда жигит кюрешчи, жигит сурагчы да болгъанды.

Муса Джалильни юйретиуде, аны жигитликге хазырлауда, айхай да, кыйынлары уллуду орус, совет, дуня жазычуланы айырма китаплары. Жигит поэтни бу эсгерю ингиринде мен айтыргъа сюеме: ёмюрледе атлары айтылсынла айтхылыкъ назмучуланы бла сурагчыланы! Биз барыбыз да багъалай билирге керекбиз санатыбызны, маданиятыбызны – битеу жашагъанланы деменгили кьюанчлары аладады!

Мен бегирек да чертирге сюеме татар адабиятны, маданиятны уллу жетишимлерин. Татарстанны билимли, айырмалы адамлары Орта Азиядагъы республикаланы айнытыугъа бек уллу кыйын салгъандыла. Аланы бизни халкъланы жарыкъландырыуда, адабиятыбызны, маданиятыбызны кётюрюуде да юлюшлери чексиз уллуду. Татар халкъ бизге жигит поэт Муса Джалильни да бергенди. Биз анга аны ючюн бек ыспаслыбыз.

Илишаннга салынып ёлтюрюлген закий татар жазычуну эсгерген ингирде мен бош сагъынамагъанма испанлы поэт Федерико Гарсиа Лорканы атын. Ол башха жерде, башха зат ючюн кетгенди дунядан, алай аны да фашистле жойгъандыла. Ол мурдарлыкъ кёплени сейирге кялдыра, ала: «Нек ёлтюрдюле Лорканы?» - дейдиле. Ол не заманда да политикадан кенг болгъанын да чертеди. Алай ол тюз туююлдю. Не уллу художник да тегерегиндеги жашауну, халкъыны да келечисиди. Биз билебиз, Лорканы биринчи театрда деп жазылгъан «Марианна Пинада» деген трагедиясы – ол азатлыкъны сур жырыды.

Угъай, Лорка адамча, чыгъармачыча да кеси жеринде эди. Ол испанлы

романсны жангыдан жаратхан халкъ поэт, уста жырчы болгъаны да хакъды. «Мен жарлыланы партияларынданма», - деп кеси айтханы да белгиледи. Андан ары ким да ангылайды Испанияны закий поэти ким бла болгъанын.

Ол башкеслени къара кюнлерине къажалуугун кесини жарыкълыкыгъа, огъурлулукыгъа аталгъан жырлары бла ачыкълагъанды. Аны жырлары – жаны эдиле Испанияны. Аны ючюн ёлтюргендиле фашистле жырчыны. Лорка испанлы жандармерияны юсюнден кесини бу алаамат назмусунда жазгъанды:

*Жандармлада къара атла,
Хар атда къап-къара налла.
Къара жамчылада жарый
Балаууз, шакъы тамгъала.
Жолланы ала баралла,
Къоргъашинлиле баи чырчала.
Билмей, билмей жилий, ала
Лак бла боялгъан жалгъанла.
Чаба гунтур ауанала,
Къара, желмаууз булутла,
Ызлары – житили къуртла -
Къоркъуу юзмези акъгъанлай.
Жулдуз, кёк да бузлагъанлай,
Жут бёрюлеча баргъанлай,
Ёлюм чачхан топланы
Хар кёзден къарай быргъылары...*

Мен былайда алимлини араларында алимча, кесаматчыча да сёлешмейме. Мени сёзюм жигит поэтни юсюнденди – ол Муса Джалильни поэзияда къарындашыны сёзюдю. Мен алай бек жаш адам туйюлме. Алай мен Кавказ таулада кеси юйюмю, ишими къоюп, Къазаннга бардым, андан а Москвагъа келдим: Муса Джалильни - мени илишаннга салыннган къарындашымы - багъалагъанымы билдирдим. Муса Джалильни ёлтюрген кючле алыкъа жер жоюнден гунч болмагъандыла.

Анала алыкъа жукълап тургъан ёз сабийлери ючюн ырахат туйюлдюле, адам алыкъа терк-терк гурушхалыкъда къарайды узакъгъа. Кырдык бла шаудан суу къан жугъу болургъа къоркъгъанлай турадыла. Эрттенлик абызырай атады кеси тазалылыгына. Биз алыкъа къууанч тыпырлы болмайыкъ мамырлыкъ, азатлыкъ хорлагъаннга ийнанып. Алай жигитле, акъылман художникле этиулерица, биз да жашау жарыкълыкыгъа, огъурлулукъ хорларыгына да тюшюнейик. Юйренейик, юлгю алайыкъ кишилике, кюрешчиликге Муса Джалильча адамладан. Ала жырны, жигитликни да бирге къошалгъандыла ёз жашаулары, ёз жазулары бла.

Басмагъа Бенпайланы Муталип хазырлагъанды

ТАА

Тал терек ёседи
Бизни арбазда,
Манга баш иеди
Ол бир арада.

Ишден къайтсам арып,
Кёк аумасында
Солуйма мен аны,
Жазама назмула.

Жашил къучагына
Жыяды ол мени,
Жазыу китабыма
Къарайды, ийменип.

Юксе уа тёбенни,
Чапырагы, келип,
Къонады дефтерге,
Сёзюн айтхан кибик.

Алай бла ачыкъ
Эгеди ол баям,
Жашауунда ачы
Жарсыларымы барын.

Узакды суюгеним....
Жарсыу келсе, тёзе,
Къарайма, сюелип,
Жарый тургъан тюзге.

Сен ур, жазны жели,
Хорламасын жарсыу,

Суюгениме женгил
Жетдир жылы жазны.

Андан къагъыт келип,
Тюшсюн бусагъатда,
Тал чапыракъ кибик,
Мени босагъама.

Узакъ жерде ансыз
Жангыз жашарымы
Билсин ол, алайсыз
Жолдан шашарымы.

Талпы аумасында
Алгъанча кюч назму,
Аны ауазында
Табама мен насып.

Хауам, кюнюм да ол
Болгъанды да, андан
Жашайма, тапмай онг,
Тансыкъ болуп анга.

Ол жол нёгер болуп
Къалса эди манга,
Кёкде къалмаз булут,
Насыбыма – марда.

Андан жазама мен
Суюмекликни жолун,
Андан жырайма мен
Жашил талны жырын.

КЪЫЗЫМ ЧОЛПАНГА

Танг ата, мен постда тургъанлай,
Танг чолпан чыкъгъанда туурагъа,
Къызчыгъым къолларын узатхан
Сундум мен ол бийик узакъдан.

Мен жолгъа атланган кезиуде,
Нек мудах къарадынг кёзюме?
Билмейми эдинг сен къайгылы
Жюрегим биргенге къаллыгъын?

Сен жарсыма, сен этме къаугъа
Бир-бирден айырыр деп къадар.
Мен сюеме сени – ёмюрге:
Ол ключлюдю жерде ёлюмден.

Мен кетдим жол баргъан сагъатда,
Кёзюме кёрюне сыфатынг.
Къызчыгъымса сен, танг жулдузум,
Хар къайда да дуния жарыгъым.

Сен бла анангы чырайы
Болдугъуз мени жол чырагъым.
Да болмаз кюнюгюз къарангы –
Кёз-къулакды сизге къыралым.

Фашистле уа анга чапдыла,
Урушну отларын чачдыра,
Дунияны ёртеннге алдыра.
Биз къалай тёзейик алагъа!

Насыпны жойдурмаз ючюннге,
Мен киреме отну ичине.
Мен ёлсем да, бу от жалындан
Сакъларыкъма сени жанынгы.

Тохтаса да къызыу жюрегим,
Сёз берирме туугъан жериме,
Жоюлсам да жауну аллында,
Чолпаным жарыр танг алада...

Мен ёлсем да, мени къызымда
Сакъланыр къанымы къызгъаны.
Сюймеклик жылыуум да, айхай,
Къызымда жашарыкъды алай.

Жан жарыкъ, жан, мени жулдузум,
Жарытырча къыйын жолуму.
Мен сени насыбынг ючюннге
Чыгъарыкъма отну ичинден.

Сау къал энди, мени Чолпаным,
Мен къайтырма, шо кюн чыкъгъанлай,

Хорлауну байрамын келтирип,
Къыралны байрагъын кётюрюп!

Чачылыр тунакы къарангы –
Къучакъларма сени къууанып:
Кёлубюз да толуп тургъанлай,
Ышарырбыз азат дуниягъа!

ТЮЛНЮ КЪАБЫРЫ

Юзюлген гюл тюшгенди жерге.
Къыш келди да, къарла жаудула.
Юфгюредиле энди желле,
Кече, кюнле къанат жайгъанлай.

Къар болду гюлню акъ кебини,
Жылыу жокъду къышны къарында.
Сын болгъанча алай кёрюндю
Акъ къайын да ол гюл къабыргъа.

Агъачны, ташланы, бу баргъан
Сууланы бузлата тийреде,
Сызгъырады, улуйду боран,
Гюл къалгъанды къарны тюбюнде.

Алай жаз да келир – ол гюлню
Кёкню жаз жаууну жылытыр,
Жангъдан созулур да кюннге,
Кёплени кёллерин жарытыр.

Къар басхан гюл кибик, мен кесим
Бу къарны тюбюнден чыгъалмам,
Алай бар жырларым, жаз келсе,
Хар халал жюрекде чагъарла.

Сентябрь, 1943

ЁЛЮМНЮ АЛЛЫНДА

Зорлукъну чарсына къажар суюелип,
Учуннган эдим мен, кюнню аллына,
Мени ызымдан, жашырын суююлюп,
Душман садакъ огъу жетди алайлай.

Ол тийди да жюрегиме чанчылды,
Ачды манга жашауну бир жоругъун,
Ёз къаным акъ кёлегиме чачылды,
Къанлы душманны аллында жоюлдум.

Мен жоюлдум... алай артдан келликле,
Къарап кёрсегиз сюеме бир кюнде
Бу къызыл къаннга боялгъан кёлекни –
Жюрек жарамы тюрсююн билирге.

Айхай да, къыйынды анга къарагъан
Бегирек да – кесими тенглериме.
Алай атымы дуняда къалдырыр
Ол – такъсагъыз жерни тал теренине.

КЁЗ ЖАШ

Да кете туруп кеч шахардан
Кёзюнге къарагъан эдим мен.
Эсимдедиле кёз жашларынг,
Ёмюрде кетмезле эсимден.

Кёрюп болмау бла соймеклик
Шауданын да анда эследим.
Къучакълап тургъанлай, сейирлик
Нюрюнгю да айда изледим...

Къапландым соймеклик шауданнга –
Кёз жашны ачыуун черте,
Тюз ёкюл болуп – тюз жашаугъа,
Душмандан къан алып ючюннге...

Да сени таза кёз жашынгдан
Душманнга элия атылып,
Ёмюрде да сен бу жашауда
Жилямазча – былай ахтынып.

ОГЪУРСУЗЛУКЪ

Адамлыкъларын тас этген малгъунла
Аналаны да, сабийлени да бирге,
Жесир этип, сюрюп келдиле бери,
Бери – бу ёлюм сууутхан майданнга.

Ез къабырларын къазгъан аналагъа
Къарап, кюледиле ала алайда, –

Кюледиле, къаныкъгъынчы ёнлери,
Сабийлеге къажая сюеп ёлюмню.

Бир кеф майор, келип, багъыр къарамын
Алагъа атды да, дуня къарангы
Болуп къалды...
Мутхуз жауун агъачда
Шууулдай эди. Анда кюн ажашхан
Кёкде къутургъан булутла булгъана.
Жерде жел сюрюп барады болгъанны...
Угъай, жерде желни алай улутхан
Кюнню мен бир заманда да унутмам.
Мен кёрдюм жер, анача, сарнагъанын,
Хар черек, сабийча, жилия саркъгъанын.
Кеси кёзюм бла кёрдюм – ёчюлген
Кюн, кёз жашлары жууа ёз ёшюнюн,
Сабийлени уппа этер ючюннге
Ахыр жол чыкъгъанын булут ичинден.
Кюз агъач да шууулдайды, булгъана,
Шаша тургъанча, тозурап болгъаны.
Дуняны къара чарс алды алайлай.
Ауур ынчады къарт эмен – аугъанда.
Аналарына кысылып, къалтырай,
Сабийле къоркъуп, алынып къалдыла.
Ол аналадан бирини къаргъышы
Ушкок атылгъан тауушда къабышды.
Ол жарлы ананы саусуз жашчыгъы
Аны ал этек тюбюнде жашырды
Кесини башчыгъын. Болсада, ана
Ешюнюне кысып тохтаиды аны.
Кёзлери ушкок быргъыгъа аралып
Тохтадыла алайда ол ананы.
Ах, шашмай къалай къалсын ол акъылдан?!
Къойнунда сабийге ушкок атылгъан
Сагъатда! Сабий этеди кычырыкъ:
«Анам, анам, кел, ёлюмден къачайыкъ!...»
Ана уа биледи – жол жокъ барыргъа,
Аралып, къарайды ушкок быргъыгъа.
«Анам, анам, ий мени, мен жашаргъа
Сюеме!» – деп жилиягъан кёз жашлары,
Кычырыгы да сабийни алайда
Бичакъ болуп тиедиле анагъа.
«Къоркъма, жашчыгъым, къоркъма сен бошун?
Букъдуруп кюрешме сабий башынгы:
Кёзчюклеринги кыыс да къой. Бусагъат
Эс табарса, санга да от бурсала.
Жанынг саулай кирмез ючюн къабыргъа,

Кёзчюклеринги кьыс да кьой кьойнумда –
Тёз, жаным, тёз, бир жугъунг да ачымаз»,–
Деп, ана жүрек жарылды ачыудан.
Ушкок быргъыгъа аралды биягъы –
Анача, жер сабий къаннга боялды.
Эки жашау – сабий бла ол ана,
Къан тёгюлюп, къатышдыла алайда.
Эки жашау, алай а бир суймеклик
Тас болдула. Булутланы сюргенлей,
Уллу жел жетди – кёк жашнап, кюкюреп.
О, кимди аллай бушууну кётюрлюк –
Шо алагъа жарсып, сарын салгъанлай,
Жер кеси да ана кибики сарнады.
О, не къадар жилимугъунг тёгюлдю!
Къайдады, жерим, къайдады тёзюмюнг?
Миллион жыл жашнап турдунг адамгъа.
Да кюнюнг ушады кече арагъа.
Кёп кыйын кюнлени келгенсе сынай,
Алай быллай бушуу келмеди санга...
Душман сени жанынг, кёгюнг къаралды.
Хайт де энди сен да, суйген кыралым!
Тюзлюкню байрагъын бийикге кётюр,
Къара булутларын чачарча кёкню.
Халкъла къарап, къарыуунгу кёрсюнле –
Къан тамарча ит душманны кёзюнден.
Жерни къан къатыш кёз жашларын жаугъа
Малтатмаз кибики, бек болсунла жолла.
Аналаны, сабийлени къанларын
Алыр кибики бек бол, суйген кыралым!

1943

***

Къарасанг – аркъанг
Титирер кибики,
Сабийин-къартын
Да сюре келип,
Бир къум аулакъда
Жерге къаратып,
Къарт аналагъа
Уру къаздырып,
Сора шо гюрен
Туруп, алайда
Хар фашист кюле
Эди алагъа.
Ёксюз сабийле,
Ауур къатынла –

Бары – тизилип,
Жилияп къалдыла...
Къушбурун майор
Чыкъды туурагъа,
Аланы марап,
Атды... Тууарла!..
Сууукъ къарады –
Да кечирмеди...
Кёк да къаралды –
Кюн кирши эди,
Жанлары саулай
Жерге киргенле
Ючюннге – сарнап
Саркъдыла суула.

Шауданла жияй,
 Къычырыкъ этген
 Сабийча жарлы
 Болдула, ёксюз.
 Ёлмей – унутмам
 Бу кюнню – угъай,
 Ол да булутха
 Кирип, уругъа

Къарады, сабий
 Бетлени сылай,
 Жапсара, сейир
 Бийикден сарнай,
 Жел а, жел къалай
 Чамлана эди,
 Аудуруп, къая
 Кибик эменни...

ТЕНТИМЕ

Сен постха кетип, мен къалгъанда,
 Бек мудах болдум, тенг къайгъылы.
 Сен а, сен жарсырмыса кесиме,
 Экинчи – манга жетсе кезиу?..

Урушну хар ачы сагъатын
 Экибиз да бирге сынадыкъ...
 Бир бирден айыралмай къадар,
 Жюрюсек эди биз хар къайда!..

Къууанчны кюнюн алай бирге
 Биз юйге къайтсакъ эди бирде,
 Къууанчдан толур кибик юйле,
 Алай иги болур эди, иги!

Жашауну бла бир ёлюмню
 Чегиндебиз, къоркъуп элгеннген
 Жокъ бизде. Сау къалып жаныбыз,
 Башланырмы жашау жангыдан?..

Кертичи да болуп къыралгъа,
 Мен, ёлюп, киргенде къабыргъа,
 Сен поэт тенгинги орамда
 Эсгерирмисе бир арада?..

Тенгликни биз отдан чыгъардыкъ.
 Ол къаннга да андан чыдады.
 Жан берирбиз, аяп бир бирни,
 Сур къадар айырса да бизни.

Биз – Ата журтну хар солдаты –
 Ант этгенбиз къыйын сагъатда
 Отха от бла сёз къатларгъа –
 Жаныбыз сау хорлаусуз къайтмазгъа!

ТУТМАҚДА КЁРГЕН ТЮШЮМ

Къызчыгъым кёрюндю тюшюмде,
Сылады ол мени чачымы –
Жюрекни къарасы тешилип,
Башымы къайгъысы чачылды.

Къызымы ийнакълап, къууандым,
Жангыдан жырлады жюрегим.
О къадар, сен, ахшы къууумдан
Кери этме туугъан жерими!

Къызчыгъым бла гюл тенгизни
Ичинде айландым жангыдан,
Да кёрдюм, мен эркин тюзлени
Агъартып келген танг жарыгъын...

Уяндым... алай мен биягъы
Жесирдеме, тутмакъ – къарангы,
Къолларым да – артха байланып.
Мор ёлюм а – эшик къалауур...

Тюшюмю да жашау сунганым
Неликденди?
Дуниям къарангы
Нек болду, жаныбыз саулайын
Тюш болуп сабийни къадары?..

***

Жырла! Кюнден жаратылгъан
Гюлле болуп, жашнагъыз жеримде!
От не къадар къызыу болса жырда,
Ол аллай бир жашайды жюрекде.
Мени тангым, кёз жарыгъым да – сиз,
Бушуу кюнде кёз жашларым да – сиз.
Сиз жокъ жерде – манга да жокъ

жашау,

Сиз бар къадар – мени жаным да – сау,
Тынчлыкъ алдап, тохтамады ишим, –
Угъай, къыйын кюнден кери къачмам –
Бу дуняны рахатлыгъы ючюн
Кюрешчилик эди мени къачым...

Ёлюмню аллында да бузмам
Мен бирде – бир этген антымы.

Жашауум халкъымыды – болсун...
 Жырымы да – халкъгъа атадым.
 Жырладым мен туугъан жеримде,
 Чаллыкъда – танг чыкъны агъыза,
 Да ахыр жырымы жүрекден
 Учурдум – мен жалдат аллында.
 Танг атады. Кёкню кызарта, –
 Биягъы кюн төгер жарыгъын...
 Жашауум жыр болду – зынгырдап,
 Жыр бол сен да, жетсенг, ажалым!..

***

Кюйюп,
                   кюл бола,
                                   сарнай,
 къан төге да –
                                   къырыла
 келип,
                   жер чагъып,
                                   алай
 хорласын деу къыралым.

***

Ойлу Маркс – мында тууду эсе,
 Шиллер назму жазды эсе – мында,
 Сора «къутсуз кюл» дегенден ёзге
 Ат нек тапмай къалды немис – манга?

Эки къолуму да артха байлап,
 Нек тутдула зинданлада былай,
 Мен – Гётеге, Бетховеннге жетер
 Мурат этип, сагъыш этген жерде?

Алай Герман къыралы – биягъы
 Бетховенни, Бахны да багъалы
 Кёрюр. Да Гёте, Гейне да туугъан
 Жерлерине фарз болурла – туура.
 Да жангъдан – азат болуп къалыр
 Марксны да, Тельманны да къыралы.
 Алай бар эди мени бир жарсыуум –
 Туугъан жерге жетмей къалыр деп назмум.
 Болсада, окъу, поэт, бу зинданда
 Жазгъан назмуларымдан бирин – манга...

Мен ёлорме, ёлорме, алай
Жаным а жашар дуняда:
Гюлле, терекле да аны
Жерге шыбырдай турурла.
Жесир жоллада – жыггылып,
Кесим жапсаргъан кырдыкла
Айта турурла жырымы
Бу мен жоюлгъан кыралда.
Жерим эди мен табынган –
Андан юйрендим тёзерге....
Мени излеген – табаргъа
Болур бу ахыр тизгинде...

Жашил чыбыкъчыкъ кибик,
Хадича алай назик
Къыз эди...
Бирде юйге
Къайтды кече белинде.
Кече –
къаппа-къарангы.
Къабакъ эшикни этип,
Къалкъыйды къарт къалауур...
Къыз –
буруу бла ётдю...
Къызны жыйрыкъ этеги
Жыртылды...
Акъ бутларын
Эслеп,
хыйсап этдиле
Эр кишиле –
букъдуруп...
Жолда уа...
Ах, не медет,
Хич ачылып къалдыла...
Жангы мода болур деп,
Сукъландыла къатынла.
Экинчи кюн...
кишиле
Жаратыр эселе деп,
Этеклерин кесдиле
Тиширыула,
эниклеп...

Ой, кызыла,
                   кызыла,
                                   кызыла,
 Чач – узун, акбыл – кысыха
 Болса да,
                   сиз кеч кыала
 Турмагъыз юйге алай...
 Жай кече
                   ай жарыкыда
 Буруудан ётебиз деп,
 Даггы бир зат жыртдырып,
 Кюлкюлюк болурсуз бек!..

***

Къачан эсе да жаным
 Кибик кёрген тенглерим,
 Сизден айырып,
                   жангыз
 Нек кьойду мени Тейри?
 Алай
                   эртте аланы
 Кёз жашлары жибитген
 Бетим энгда алайлай
 Турады...
                   Ах, жигитле!
 Мен кесим да дуняда
 Аз бушууму сынадым,
 Сизни кюсеп,
 туурада,
 Ташада да сытылдым.
 Жесирликде кьургъакъсып
 Къалгъан кьуу кёзлеримден,
 Жаланда –
                   сизни кёрсем,
 Кёз жаш чыгъар, кьууанып.
 Айла,
 кюнле да –
                   угъай,
 Жылла болдула,
                   туман
 Басханлай,
                   мени былай
 Башымдан басып тургъан...
 Жаланда мен тилерик –
 Тенглериме тюберге

Бир онг бер,
   сур кьадарым,
Эшит да –
   жыр кьайдамы!..

***

Юч сабий ёсдюрдюм,
   юч балам –
ючюсю
   юч жары учдула...
Хапар айтыгъыз
   сиз аладан
Аланы тапхан
   кьарт анагъа...
Не жерде,
   не болуп кьалдыла?–
Мен кьайсы бир
   жолгъа кьарайым?
Буйрукъ бармыды –
   сау кьайтыргъа?
Не болурму кюнюм кьарангы?..

***

Ёлюм! Сени сууукъ кьолларынгдан
Кёп кьутула келдим. Алай бирде,
Онгсуз болуп, аууп кьалгъанымда,
Кьол узатып, жашау кьарыу берди.

Да жангыдан, сауут-саба алып,
Ёлюм бла араны айырдым.
Жокьду ёлюм хорлагъанда – айып,
Кьызауатсыз ёлген а – айыплы.

Билеме мен, кюйсюз ёлюм, санга
Кьажан тургъан – туюн эди оюн,
Алай а мен ашыкьмайма – заман
Жокьду, угъай, не бой салыр онгум.

Огъесе мен бу жашаудан кьачхан
Не ажалын кюрешде излеген
Адаммамы? Угъай! мени кьачым
Жашауду да – аны кесим юздем.

Уллу жауунладан, боранладан
Иги эди, кьачып, кери болгъан,
Алай а мен, кьыш боранда юшой,
Санга кьажау турдум – жашау ючюн..

Да сора мен, ахшы умутларым,
Энди сизни кьалай унутайым?
Бу назмуну жазгъан кьолларымы,
Кёремисиз, кьыйып кьойгъанларын...

Тюзлюк жолу кьыйын болса да, тик,
Кюрешчини ары тартыр... Андан
Ол не хорлау алып кьайтыр, не тюп
Болур, ёлюм, хорлап, жыкьса артда.

Мен тас эте турама кючюмю,
Кече жулдуз кюйген кибик кёкде...
Ёлеме мен тюзлюк ючюн, керти,
Туугъан жерим! – сени да ючюннге!

Бабаланы Ибрахим кёчюргенди

МЕНИ ЖЫРЫМ, ЖЮРЕТИМДЕ ЁСДЮРДЮМ

Жырларым, жүрек отум сизде кьалды,
Учугъуз кьыралымы жылыуунда.
Сизде от, эркинлик да болгъан кьадар
Жашарсыз халкьымы ёр жолларында.

Сизге ышанып бердим кьадарымы, -
Къууанчымы, жарсыууму да бердим.
Сиз ёлсегиз, мен таймам дарманымы,
Сиз кьалсагъыз, мен да барма ёмюрде.

Халкьымы, жүрегими да буйругъун
Толтура, жырымы отун тиргиздим.
Жыр - тенгими къууанчыны байрагъы,
Кюрешде да болушады жыр бизге.

Жойкъун ишден келген насып терк озар,
Кёрюп да болмайма аллай ишлени.
Мени жырымда тюзлюк, эрлик да бар, -
Ала ючюндю ма мени кюрешим.

Жюрегими, юзюлсе да жортууу,
Сары тангы анты бла атады:
Жырымы атап тургъанма журтума,
Энди уа жашаууму да атайма.

Жырлап тур дум, кёре кюн тууушланы,
Журтум ючюн къазауатха киргенде.
Ахыр жырымы жазама, душманым
Къан жугъу балта бла керилгенде.

Жырым мени эркинликге юйретди,
Эркинлик ючюн ёл, деди манга жыр.
Жашауум - жыр болуп, халкъда юйреди,
Елюуюм а - кюреш жырыча къалыр.

АЗАТЛЫКЪ

Кёзюме, жюк болуп, жукъу келгенде,
Жолгъа чакъыра тургъанда да тангым,
Нек эсе да, тынчлыкъ жокъду кёлюмде,
Не эсе да, бир зат жетмейди манга.

Шукур болсун: кьолум-бутум жеринде,
Жанымы жоргъасы да - желжалкъалы...
А-а-а...
Азатлыгъы жокъду да жюрегими,
Анга термиле, ёлюп къалай къалгъын.

Жашауунг да кёрюнмейди кёзюнге,
Ауазынг тунчугъа турса зинданда,
Дуня жарыгъы тюшонгде кёрюне, -
Бармыса сен, жокъмуса, - неди андан.

Не хайыр эки аягъынг болгъандан,
Атларгъа бир онг болса уа бир жары...
Санларымы санлайдыла бугъоула,
Ёз къанымда бояла азат жырым.

Ата-ана жылыусуз къалгъанымда,
Ёксюзлюк сыналмады Ата журтум,
Аны жюрюте эдим да кьойнумда,
Энди уа мен аны да сыйыртдым.

Душманны кьыралында мен бугъоулу,
Журтуму сыйыртдым да, болдум ёксюз,

Ол жазыудан къачып да къайры букъгъун
Темир чалдиш, темир къадау-жюрексиз.

Азатлыгъым, мени алтын къанатлым,
Учуп кетдинг кёзкёрмезге, узакъгъа,
Мени уа къалай боллукъду къадарым,
Мени черегим къалай ары саркъыр?..

Жиберсем, сёзюм санга баралырма, -
Табалырма ол ата босагъасын?..
Азат кюнде азатны багъаламай,
Мен зинданда билдим аны багъасын.

Къадарым, бу чалдишлени чалдырып,
Жаным сауда чыгъаралса чалдишден,
Мени жюрегим, сауут алышдырып,
Жолун тауусур ол сыйлы кюрешде.

Гуртуланы Салих кёчюргенди

ЖЫЛЛА, ЖЫЛЛА

Жылла, жылла...
Келесиз кысыла,
Мени кьолла бла сылай.
Сиз, жумушакъ кьарлай, жауа, жылла,
Менде чачны акълай, чаллай.

Нечик бетни саулай сызлай, ызлай,
Чабакъ аулайды мангылай.
Энди жанда жашлыкъ кеси кышлай,
Бетге жылла жыйылгъанлай.

Мен жарсыусуз. Жашлыкъ таукелликни
Кюрешледе чач-тюк этдим.
Мен иш кёллю, жарый сезимликде,
Хар бир умутума жетдим...

Жылла, жылла...
Келесиз кысыла,
Мени кьолла бла сылай.
Сиз, жумушакъ кьарлай, жауа, жылла,
Менде чачны акълай, чаллай.

Беппайланы Муталип кёчюргенди

КЪЫЗНЫ ЖЫРЫ

Жанымдан да татлым, ийнагъым
Къзауат урушха атланды.

Жанымдан да татлым, ийнагъым
Жюрегим биргенгеди анда.

Бир къыйынды уруш аулакъгъа
Сюйгенин ашыргъан тышына.

Шо жойдурмай кесин жаулагъа,
Сау къайтсын ол тыпыр ташына.

Бек сюеме, сакълайма сени, -
деп жазарма жандан татлыгъа.

Бек сюеме, сакълайма сени –
Саугъа олду жигит атлыгъа.

1942 ж.

ЖЮРЕКДЕН

Бийик кёкге учама, учунама,
Сюе кюнню кесича жарыргъа.
Кюнню таякъларын анда унамай,
Жерге алып къайтама жарлыгъа.

Къаты ташны эзип, мен къум этеме,
Къаялада ёсер ючюн гюлле.
Къарангыны чача, жарыкъ элтеме,
Эте кечелени нюрлю кюнле.

Жарыкъ кюннге жангы жолну ачханма –
Жулдузлада къонакъ болуп турдум.
Кёкден жерге жилтинлени чачханма
Жулдуз такъыяны гъаршда тутдум.

Чагъа тургъан гюлле да ёсдюргенме
Шуёхлагъа мен къол аязымда.
Жауларыма отдан кёлек кийгенме,
Жарлылагъа юлюш ийгенме азымдан.

Халкъым ючюн тауну жарып ётеме,
Ниетими боранча жангырта.
Азатлыкъдан татлы уа жокъду дейме,
Жырым андан сюеледи жанында.

Эркин жырны, илхам сёзню урлукъгъа
Себеме мен сабан тюзлерине,
Батыр барама муратла къурлукъча,
Хар бир тыйгъыч кетеди, эрине.

Жолдашларым, къоркъуу къайда да жокъду,
Алгъа, жютю кёребиз биз алны!
Жарыкъды кёлюбюз, къарын да токъду,
Биз кёпбюз – жашлыгъыбыз къыралны.

1923 ж.

ЭРКИНЛИК

Кёзлерими жуқьу кьысып турса да,
Жолгъа чыкъсам да мен - жарыкъ тангнга,
Манга бир зат жетишмейин турады,
Бир зат бир бек жетишмейди манга.

Кьолум да, нем да сауца кёрюнеди,
Саным, жаным, чагьым да – жеринде,
Азатлыгьым а жокьду кёлумде да –
Жашау жашау тьойюлдю жесирде.

Мени айтыр сёзюм да, ауазым да,
Эштилмей, тьыйылады тамакъда,
Хар ненг да бош, багъанг да, ууазынг да,
Барынг-жогъунг да неди тутмакъда.

Аякъларым да сау – арымай-талмай,
Алай анда уа неди магъана,
Эркинликге шо бир атлам эталмай,
Жюрек да жыр айталмаса жана.

Атам, анам да болмайын ёсгенме,
Алай ёксюз тьойюл эдим, угъай,
Ата журтну болалмайма эсгермей,
Аны мен тас этгенме, жарсыугъа.

Жауларымда мен кьул эсем да, саума,
Туугъан жерсиз, ёксюз, эркинликсиз.
Душманьыма, кьайда болсам да, жаума,
Зинданлада турсам да керексиз.

Узакь учуп кетдинг, сагьыш да этмей,
Азатлыкьны алтын эркинлиги.
Кьайда атып кьойдунг, кесинг бла элтмей,
Андан эсе ёлюм кьайда иги!

Айтып айталмайма, кьалай ачыйма,
Артха кьайтмаз азатлыгьым анда,
Билемем да сени татыуунгу, кьачырмай,
Сени багъанг чыгъады зинданда.

Къадар зинданланы ойса аямай,
Мени да сау эсен тапса саулай,
Эркин жашау ючюн кюреш ачарма,
Кьалгъан кюнлериме сени сайлай.

АТАБЕК

(Болгъан иш)

Мени ёсдюргенлеге атайма.

I

Къысыр къаяны эрнине
Жабышып, къуш уялай,
Бир къарелди кёрюнеди,—
Огъу жетмез къауалны.
Къая чууананы сакълап
Тургъан — чалман гытыды.
Къышда — жылы, жайда —
салкъын,
Тамалы да къатыды.
Ташны-агъачны талагъан
Жауун гытыгъа — миндеу:
Чулгъанады булутлагъа,
Чёбю тюшмез юсюнден.
Толгъан айлы кечегиде,
Сыйласа да кюн жерни,—
Чакъгъаны жер чеклени —
Туурасына кёчгенлей.
Ма аллай кезиулде уа
Чалман гытычыкъ кеси,
Сыргъача, кюзгюленеди,
Къамата кёрген кёзню.
Ары элтген жолчукъ — салма,
Жокъ бир солур къоюну.
Баргъан, уллу кёллю болмаз,
Билип халын къаяны.
Тау атла аллай жолчукъну
Озуп кетерле чыпчыз.
Жигит да къоркъууну чууун
Тунчукъдурур ажымсыз.
Ким экен муну иеси,
Тау бийикде журт салгъан?
Былайда гыржын ийисин
Суутмазгъа борч алгъан?
Жаш апсыуа, жаш мараучу —
Киндиги тауда болгъан,
Дуниягъа сабыр къараучу,

Жокъну да бар эталгъан.
Бир аты, къауал, жамычы,
Жютю къама — болгъаны.
Кишиге туююл жалынчакъ,
Азатлыкъда багъалы.
Сюймекликни тазалыгъы —
Аланы барын тутхан.
Алышмайды алайлыгъын
Алтыннга не накъутха.
Сууалы анга буюргъан
Чырагъы къатындады:
Бери мындан бир ай алгъа
Келинча атлагъанды.
Апсувагъа дуня жарыкъ
Олду — жаны да анда:
Олду аны жашатырыкъ
Жол башчысы туманда.
Мегрелли къызгъа жер башын
Жамлагъан жулдуз да — не!
Ариулугъундан чай къашыкъ
Кёпдюле тилегенле.
Назиброла, жетген къызчыкъ
Болду да — элекъанлай,
Жюрегине эшик ачды,
Кирип келинлик къаннга.
Баш иесин, мёлекнича,
Кёреди, кеси — окъа,
Бир заманда, ол келгинчи,
Башын салмаз жастыкъгъа.
Айтыр сёзлерин кёзлери
Айтадыла, сакълатмай,
Насыплары — нар мюшкери,
Айланмай — бал батманды.
Алай, бу жукъа дуняда
Ёмюрлюкмюдю жомакъ? —
Уллу сюрюуде да чакъдан
Чыкъмай къалмаз бир туумакъ.

II

Кёзню кёзге урсанг окьун,
 Жукъ кёрмезсе – кьарангы.
 Элия чакъгъандан кьоркьуп,
 Жубу айыу кьармалды,
 Элия уа – чача кёкню,
 Кьурукънуча, сындыра,
 Чагъады, таркьяа ёню,
 Узакълада сандырай.
 Борха жауун талашады
 Кьудуретге кьадалып.
 Жунчуп кьалгъаннга ушайды
 Менме деген кьадама,
 Да, ким да не эталлыкъды
 Табийгъатны ишине...
 Ол кезиуде биреу кьакъды
 Апсуваны эшигин.
 «Ачыгъыз, – деди ол тунукъ, –
 Аллах аманатыма,
 Жибидик биз, халек болдукъ
 Жолда мен да, атым да.
 «Ким экен кечги кьонагъым?» –
 Апсува сынчылады,
 Жилтиретип шамчырагъын,
 Эшикни арсар ачды.
 Элтип, суусалам кьонакъны
 Олтуртду отха жууукъ.
 Мидели гён чарыкъланы,
 Кёпчюп, айланмай – буштукъ...
 Ышымларын, чарыкъларын
 Тешеди, ох-тух эте.
 Ауурланган кёз кьаплары,
 Кирпиклери да – мелте.
 Ол ышаргъанын ичинден,
 Букъдурду Апсувадан.
 Башлыгъын тагъып илгичге,
 Хапар сорду сууалдан.
 Айтады ол, гитчелерин,
 Уллуларын да сора:
 «Танымадынг дейме, тейри,
 Кеч кьонакъны, Апсува?».
 «Сафармыса?! Эмилдешим...
 Бир ёшюнню кьууатын

Тогъугъанбыз да эришип...
 Келгенинге кьууандым».
 Тансыкълап, кьучакълашдыла...
 Апсува келинчикни
 Уятды да, ашыкъдырды:
 «Терк мажар хычинчикле,
 Кьарындашымды кьонагъым...
 Жол кимни да арытыр,
 Ач болур, сёзсюз, багъалым,
 Хайда! Бол! Бир зат кьапдыр.
 «Угъай, Батыу, ач тьююлма,
 Жумушум, – деди, – уллу,
 Былайда мен не ёлюрме,
 Не ол жумушум толур.
 Ёмюрюмде да этмеген
 Иш жол тартдырды манга,
 Сенден жашырмам аны мен,
 Хар нем туурады санга:
 Иналипа Алмасхитни
 Билесе табийгъатын –
 Элни айтылгъан жигити,
 Аргъамакъ кьума – аты,
 Кюнюшден сауут-сабасы,
 Балапан – кёрюнюшю,
 Аны кючюн ким сынасын –
 Базымагъанды киши;
 Бизни тарафха жол ызлап,
 Тансыкъ этмейди элни,
 Кьарамлары бла кьызла
 Кьурутадыла тинин;
 Жангыз да Зия ханымды
 Анга кёз-кьаш бермеген,
 Да, Алмасхитни халы да
 Тьююл Зияны кютген;
 Кесинг билесе – кокады,
 Тенгди, айланмай, кюннге,
 Кеси кесине кьоркьады
 Аны жангыз бир кёрген;
 Айны жарыгъы – аныды,
 Жылыу десенг, – тюк тенгли,
 Эл да андан кьаргъанады,
 Тубей жарыкъ эрттеннге;
 Кёркюню* алай кючлюдю –
 Кьурукъгъа тин кийирлик,

*Арицлугъу

Сынайды кюндюз, кече да
 Суюгинин, жумуш берип.
 Мен телини да жекгенди,
 Терилтгенди ол налат,
 Къыз Сафарны жоженлер деп
 Ким ийнаннганды, бир айт!..
 «Сениме, – дегенни айтды, –
 Этсенг бу жигитликни:
 Юч кюнню ичинде атын
 Сюрюп кел Алмасхитни»...
 Сыйырама деген – артда
 Унутур ата жерин,
 Ариу сёз бла да атын
 Бермез Алмасхит, тейри;
 Ол, ёхтем, сёзню ауалын
 Башлагъынчы да басар,
 Жокъду аны бир амалы
 Сюрюп кетгенден башха;
 Ма андан келгенме, Батыу,
 Узакъ жолну арытып –
 Танг атар чакъда, ай батып,
 Сюрюрге аны атын».
 Жунчутады Алмасхитни
 Хапары къонагъыны:
 «Энди уа мынга не этгин?» –
 Башы къалды къайгъыгъа.
 Тура кетип, айтды: «Атсюр»,
 Атны эмилдешиме
 Жакъдырмам, мен – туююл ётсюз,
 Мен этейим ишинги.
 Сафар, сени гъашыкълыгъынг
 Алды эсе онгунгу,
 Ёлом эсе да боллугъу,
 Манга къой сен оноуну.
 Мен этерме жаным сауда
 Ариуунг излегенни:
 Ауушдан ауарма, суудан,
 Къоркъуп кёрмезле мени.
 Суюгининги буюргъанын
 Этерге борчлуса сен.
 Аны ючюн бауурланып
 Къыдырсанг окъун ёзен.
 Жигитлигинге ишеклик
 Жокъду менде не аз да.
 Санга билеклик этерик
 Да табылыр къыш, жаз да.
 Алай бу иште сабырлыкъ,

Тергеулюлюк да керек.
 Жашлыкъ, женгилик, не къылыкъ
 Жарамаз артыкъ да бек.
 Сабырлыкъ да, къоркъакълыкъ да,
 Бирдиле – бир жанындан,
 Теренден а – башхалыкъды
 Ол ниетни башында.
 Алай, бу жерлени билмей,
 Атланаса жолунга,
 Кёп да бармай, кёп излемей,
 Тубериксе жауунга.
 Мен а бу жерлиме: таула,
 Дыркъыланы да билген.
 Мен сюрюрге атны, табып,
 Къоркъмай, ёлюрме деп, мен.
 Къал юй жылыуунда, солу,
 Сау-саламат тубесек,
 Аны къууанчы да болур,
 Къууаты да болур бек!».
 Къауалын, къамасын алып,
 Жарыкъ ышара, чыкъды,
 Бетине, желде къаушалып,
 Салкъыны урду чыкъны.

III

Жел шошайды. Танг ылызмы
 Белги бере башлады.
 Апува, амал къазанып,
 Ишин этип бошады.
 Тарпанны жоженин чалман
 Къазыкъгъа илиндирди,
 Эшикни акъырын ачып,
 Ол ичкериге кирди.
 Сафар жукълапды, башына
 Дери жууургъан тартып.
 Жукъусун бёлмейин жашны,
 Отоу эшигин тапды.
 Жашауундан да багъалы
 Кёргенине ашыкъды,
 Ангыларча эди халын
 Кёрмей окъун къаршыдан.
 «Жюрегим аман алынды,
 Жюйрюгюн тыялмайма!» –
 Дей эди Батыу алайда,
 Амал а табалмайын.
 Киреди ол, тентек бола,
 Къаны серрай жайыла.

Къараса уа, Назиброла,
 Чуун чыгъармай, жилай.
 Башын къабыргъагъа уруп,
 Тунукъ таууш этдирди.
 Тешек – угу-жугу болуп,
 Жийиргенирча, – кирли.
 Эри, элия ургъанча,
 Сын къатып къалды, харип:
 Артыкълкыны башын ача,
 Эси къан къапха кирди.
 Къайтышып, къараса: келин
 Кыйын къазадан* сарнай...
 Эрни, дертлик ниет келип,
 Женгсе, этеди армау.
 Батыу, аны уста билип,
 Сабырлыкъгъа берилди:
 Алпагъач, элия тили
 Кюйдюрсе да, тирилик.
 Келди да къатына кючден,
 Айтды, салмай сантха бой:
 «Унут, наным, болгъан ишни,
 Тюшюм эди, де да къой
 Хорлукъну сюрген сылыкъны
 Жашауу болмаз тахлыкъ,
 Экибиз кѳрген сыныкълкыкъ
 Сынаууду Аллахны.
 Арабызда болгъан акълкыкъ
 Бизни бузмаз, къаралып.
 Этме, тутуп аман акъыл,
 Кюнюбюзню къарангы».
 Къюнуна къысып, ингил
 Сѳзле бла кѳз жашын
 Къурутду да жаш келинни,
 Батыу этмеди жашлыкъ.
 Сора Сафарны къатына
 Жанлап, айтды: «Эмилдеш,
 Болду жукъугъа батханынг,
 Кечди, къобаргъа кюреш.
 Ойсурап, ол жууургъанын
 Силдеп атды юсюнден....
 Чартлап чыгъарчады жаны,
 Кѳтюрмейди кѳзлерин.
 Батыу а билдирмейди жукъ
 Не акъдан, не къарадан.
 Шукур, – деди Сафар, – сууукъ
 Тыйюл, – болмаз хапары.
 Болса, сѳзсюз, тешер эди

Мангылайымы огъу,
 Не къарнымы тѳгер эди
 Къамасын терен сугъуп,
 Айтмады эсе, айыбын
 Терен букъдурду келин.
 Зийретлигими уа къабын
 Ким тешерикди билип?».
 Суна эди Сафар алай,
 Батыугъа уа айтады:
 «Баям, ишни этдинг къолай,
 Сюрдюнг атны... Къайдады?».
 «Билгенсе, ат арбаздады,
 Хайда, шумсуз чыгъып кет,
 Кечгинлик, – хата азданды,
 Аманлыкъгъа жокъду бет».
 Андан-мындан, бардан-жокъдан
 Сѳлешдиле бир ауукъ.
 Батыу бетин жуудуругъа
 Сафаргъа элтди сууучукъ.
 Жол азыкъ къурап, адетде
 Жюрюгенича этди,
 Къарады эмилдеш бетден,
 Жолну табын юйретип.
 Иерин салып, атына
 Миндирди къарындашын.
 Кеси уа, къонакъдан артда, –
 Ол сюрюлген акъкъашха.
 Къатылдыла атларына,
 Сайладыла артланы,
 Кѳмюклери булутлана
 Окъча баргъан атланы.
 Тохтадыла кѳк талада,
 Солутургъа атларын.
 Батыу башлады алайда
 Ачыуланып, алынып:
 «Адам айтып айталмазча,
 Сылыкъса, Сафар, сылыкъ,
 Энди окъду, къайтармазча,
 Ортабызны айырлыкъ.
 Аузунгу къыс! Кечгинликни
 Сагъыннган окъу этме.
 Кечгинлик жокъ ол итликге,
 Ол кечилмезлик дертди.
 Жокъ бол кѳзюмден! Кѳрюнме
 Келечекде сен манга,
 Энди жалынма, ѳкюнме,
 Манга – къанлы жауунга!».

Сиз таныгъан Сафар жигит
 Сыгъылды, керти къууча,
 Боюну ичине кетип,
 Къушну кѳрген тауукъча.
 Чыгъарды къарыкъгъан сѳзюн:
 «Шашдыргъанды дууана,
 Аны уа болмайды ѳзю,
 Чулгъар болса аууна.
 Боюном къылдан иничке,
 Атама сауут-сабамы,
 Ых этмем, къаманг ичеме
 Кирип, тапсам обамы.
 Айыбымы жулур ѳлюм, –
 Терслик къансыз жууулмаз.
 Бир да къуруса да, элим
 Ишни билмез, жауламаз.
 Кесимме терс мен былайда:
 Къан къусдуруп бедешлик,
 Мен сюелеме аллынгда
 Олду манга тийиши».
 «Угъай, жашчыкъ, къой сен аны,
 Ёлтюрсем, айып этер
 Санга ѳшон салгъан анам,
 Ажалынг этмез хатер.
 Халкъ динден да сыйлы тутхан
 Келамны бузгъанса сен,
 Аман кюнлю – сени тапхан,
 Ол а энди не этсин...
 Къуруп кет кѳзюмден, ашыкъ,
 Биз тюбешмезча къора,
 Ортабызда къарындашлыкъ
 Акъ эди, – болду къара.
 Жангыз да бир тилеригим:
 Тюзюнлей бара барып,
 Мастыкълы* атабегинге
 Айт, букъдурмай, хапарны,
 Айт – сени адам къылыкъгъа
 Юйрете, къыйналгъаннга,
 Билсин ол сылыкълыгъынгы,
 Айыбынгы айт анга!».
 Атыны нохтасын берди,
 Тюшюп сурген атындан,
 Кеси уа, женгил секире,
 Ауду къая артына.

IV

Юсюп хажини дебери
 Малда тхойюл не мюлкед:
 Ёслилиги – эллилерин
 Бирикдирген, бир этген;
 Элини хата-хайырын
 Хажилиги кѳтюрген,
 Жаш да, къарт да тасхаларын
 Анга, ышанып, берген;
 Тагылы таула, ѳзенле
 Къыдырып, кѳпню билген,
 Жыл саны келген эсе да,
 Саулугъу да белгили;
 Кѳзю – жютю, къолу – къаты,
 Айтхан сѳзюне ѳлген,
 Элни намысын, къууатын
 Тутханланы ѳсдюрген;
 Динни масхапларын терен
 Айта, юйретди барын,
 Ол санда уа бу сиз кѳрген,
 Сиз таныгъан Сафарны;
 Алай, ана сютюн харам
 Этген а – таза кедей:
 Сафар, къара жерге къарап,
 Юсюпге кирип келди.
 Шериатны, халкъ адетни
 Юслерине тюкюрген,
 Айтды толу бар этгенин,
 Тили эте бюлдюргю.
 Уялгъандан жерге кирлик
 Да болады – не медет.
 Юсюп хажиге ол – итлик:
 Нечик жоюлду адет!
 Андан эсе, Юсюп ѳлюм
 Юлюшлю болса – суюдю...
 Ачыгудан булгъанды кѳлю,
 Ачыды, бишди, кюйдю.
 «Не деди эри бу ишге?» –
 Юсюп ангын бийледди
 «Къарындаш адетде – кечди,
 Алай, бир зат тиледи:
 Толу айт атабегинге
 Башындан аякъ – ишни,
 Ёшитирсе не деригин

* Тауула адыглени барына алай айтадыла

Сени ёсдюрген киши».
 «Ангыладым – къан жууаллыкъ
 Зийретлик этгенсе сен,
 Менден табарса жауабын,
 Алай, барын тергесек:
 Къююн жылыуумда битип,
 Терек болгъан ёрюмдюк,
 Сен къаллайла, неле этдинг? –
 Жаным саулукъда кёмдюнг;
 Кёзюме сугъуп, суююп
 Ёсдюре келип сени,
 Керти адам эталмагъан,
 Эрнича юйреталмагъан,
 Дин нияз алдыралмагъан,
 Халкъ адетге буралмагъан –
 Мендеди бары терслик.
 Сен сёзюме ийнанып къал:
 Кюююп барады ичим,
 Мен кесим телерикме къан
 Нафымы жууар ючюн».
 Мечукъасын* алды къолгъа...
 Сафар сакълайды окъну:
 Жазасына жолугъургъа
 Хазыр олсагъат окъун.
 Юсюп айтады Сафаргъа:
 «Ма сени ючюн манга
 Керек айыпны салыргъа,
 Мени кибик аманнга».
 Алай къанжилик начасха,
 Антлы, бола бир тюрлю,
 Уруп, чачды да хончасын,
 Юсюп кесин ёлтюрдю.
 Ушок отну боз чарсында
 Жаны учду огъары.
 Кылыкъсыз Сафар начасны
 Олду керти хапары.

Гуртуланы Салих кёчюргенди.

*Къауалны бир тюрлюсю.

СТУДЕНТЛЕ «МИНГИ-ТАУ» ЖУРНАЛНЫ РЕДАКЦИЯСЫНДА

Къабарты-Малкъар къырал университетни малкъар бѣломюню тѣр-
тончю курсуну студентлери июнь-июль айлада практика ишлерин «Мин-
ги-Тау» журналны редакциясында бардыргъандыла. Ол кезиуню ичинде
ала адабиятдан, тил илмудан ангылауларын байыкъдыргъандыла, жазыу
этиуде, редакциягъа келген материалланы басмагъа хазырлауда, корректу-
ра ишде билимлерин, хунерлерин, усталыкъларын сынагъандыла.

Кеслери жашагъан жерледе жашау халланы, элге, халкъгъа атлары
иги бла айтылгъан адамланы юслеринден жазаргъа, кѣзбаусуз хапар ай-
тыргъа итингенлерин, суратлау чыгъармалагъа тюз багъа бичерге элле-
ни, халкъны, бек алгъа кеси тукъумларыны тарых болумларын тинтиуге
акъыл бѣлгенлерин да ангылатхандыла.

Кязим, Къайсын, Керим, Танзиля киби атлары дунягъа айтыл-
гъан жазыучуларыбызны китаплары жаланда аланы къууанчлары болуп
къалмай, сау халкъны, сау республиканы деберлерин кѣтюрген шарт
болгъанын да иги биледиле студентле. Махтаугъа – кеслери да аллай
адамла болургъа кѣлленипдиле.

Студентле практика ишлерин филология илмуланы доктору, про-
фессор Додуланы Таубийни къызы Аминатны башчылыгъында бардыр-
гъандыла.

«Минги-Тау» журналны бу китабында окъуучуларыбызны ала жаз-
гъан бир къауум зат бла шагъырей этебиз.

*ШАУАЛАНЫ Хасан,
журналны проза бѣломюню редактору.*

ТУМЕНЛАНЫ Фатима

*Таулуну къадары –
Ата журтуну сыймекликди*

*Энди кѣрлюк къыйыны халкъыбызны
Къонакъларына къыйынлыгъы болсун.
Тургъан киби тауларыбыз,
Азатлыгъыбыз ъмюрде да турсун!
Къулийланы Къ.*

Кѣчгюнчюлюк малкъар миллетни тарыхында узунлугъу онюч
жылгъа созулгъан къара жолну ызлагъанды. Зор бла жерлеринден къы-
сталгъан малкъарлыла анда да туугъан жерлерине сыймекликлерин,
таза ниетлерин сакълагъандыла. Эртте, кеч болса да Ата журтларына

кыйтырлыкларына ийнанылулклары уа миллетни саклагандыла. Ата журтларына: тууган эллерине, тыпыр ташларына термилиу кыйсы инсанни жюрегинде болмаганды? Ол ённю Кязимни, Къулийланы Къайсынны, Отарланы Керимни, Боташланы Иссаны эм башха поэтле-рибизни чыгъармаларында ким эслемейди?

Малкъарлыны таула кеслеринден ычхындырмайдыла. Узакъ жары кетсе, малкъарлы таулагъа, анасыча, суйген адмынача тансыкъ болады. Аны тюзледе ётдюрген заманы тауланы кёрюрге термиле кетеди. Ол кыйда, къаллай бир жашаса да, ахыр кюнюне дери, ахыр солуууна дери таулагъа кыйтыр муратын тас этмейди. Жаланда тууган жери болгъаны ючюн туйюлдо ол – не эсе да бир ачыкъланмаз сезим малкъарлыны таула бла бирге байлап, эсин аладан айырыргъа кыймайды.

Тууган журт – тапхан ана. Гыржын мында татыулуду. Таула мында бийикдиле. Терекле мында субайдыла. Черекле мында эмиликдиле. Гарала мында дарманлыдыла. Чыпчыкъла мында жырчыдыла.

Ата журт – Тууган жер. Гыржынны татыуун, тауланы бийикликлерин, тереклени субайлыклары унутдурган къара туман басды 1944 жылны март айыны сегизинчи кюнюнде. Малкъарны Беш да тау элинде юйлени эшиклерин солдат чурукъла, автомат къалакъла зынгырдатадыла. Тау тарларыбыз хыны солдат буйрукъладан толуп къалады. Аскерчиле таулуланы юйлерине соруусуз киредиле. Къарт-къарыусуз демей, сабий, тиширыу демей – барын да юйлеринден сюрюп чыгъарадыла. Барын да «студебеккер» машиналагъа жюклейдиле. Дунияда айтып айтмазча къара зарауатлыкъ айырады малкър халкъны Ата журтдан – тууган жеринден.

Малкъарлыланы ёмюрлюк журтларындан сибирип алып, эки сагъатны ичинде Нальчик темир жол станциясына жыядыла. Мартны байрам тангы таулулагъа алай атхан эди.

13 жылны малкъарлыла киши жерлеринде, казармада тургъанча, къысылып жашагандыла. Азатлыгъы сыйырылып, эркин къымылдар онгу болмай, хар таулу аманни кебинден баш кечиндиргенди. Ай сайын барып, комендантны дефтерине къол салыргъа борчлу эдиле. Комендант билмей, аны эркинлиги болмай, ала жашагъан эллеринден тышына чыгъаргъа эркин болмагандыла. Комендантны айтханын этмегенле та-зир телерге неда тутмакъ сынаргъа тюшгендиле.

Къулийланы Къайсынны «Осуят» деген поэмасында Харунну сыфатында биз сюрюнню сынагъан таулу кёребиз. Ол жыйышдыргъан сыфатды. Тауда ёсген, тауда жашагъан таулу кюню тынч болмагъаны кимге да шартды. Харун кёп сынаулагъа тюше келеди, алай таулу эр киши бар кыйынлыкъланы, кеси тауларыча, ёхтем кётюреди, сынмайды. Кюнлени биринде келди анга да халкъы бла бирге уллу сынау. Кеси ёмюрюнде жиялмагъан Харунну кёз жиямукълары келдиле.

Хорлатыпмы кыйдунг, Харун?.. Угъай... Харун тауладан юйренгенди къатылыкъгъа, тууган жери кюч бергенди бар сынауладан ётерге. Тыш жеринде, кёчгюнчюлюкде, жан бере тургъан кезиуонде да аны кёз аллына таулары, атасыны аягъы басхан сыйлы журту, анасы жылытхан тыпыр ташы келедиле. Ахыр осуяты да аны бла байламлыды: жер

башында тюзлук хорлайды, терсликлери болмагъан таулула туугъан жерлерине кыйтырыкъдыла.

Кёчгюнчюлюк адамлагъа угъай да, жаныуарлагъа, юй хайыуанлагъа да бек уллу кыйынлыкъ, ачылыкъ, зорлукъ болгъаны Боташланы Иссаны «Эгер» деген поэмасында толу ачыкъланады. «Эгер» деген поэма итни аты бла байламлыды. Аны иесине кертичилиги сейир этдиреди. Тюзлук терсликни хорлайды. Миллетибизге къууанч кюнле келип, 13 жылны, киши жеринде термилип тургъан Малкъар халкъы, не кыйынлыкъны да хорлап, туугъан ташына кыйтды. 13 жылны суууп тургъан от жагъала жангъдан жылынадыла, жашау ызына келеди. Къалын мурса басып тургъан бахчалада татлы алмала бишедиле. Мудахлыкъ жабып тургъан тауубузну, жерибизни азат нюрю жарытады.

Халкъыбызгъа Аллах ёмюр берсин! Кёрген, кётюрген кыйынлыкълары аны мындан ары жолуна монг, ырысхы, огъурлулукъ болуп келсинле.

ЭНДРЕЙЛАНЫ Танзиля

Аппам

Мени аппам – Мусукланы Махмуд, халкъы бла бирге кёп кыйынлыкъ сынагъанды. Алай ол кыйынлыкълагъа кесин хорлатмай, иши бла, хунери бла, къылыгъы бла кёплеге юлгю бола, алай жашагъанды. Кесим кёрмегенликге, мында айтыллыкъ хапарны анамдан эм жууукъларыбыздан эшитгенме.

Мусукланы Махмуд Кучукну жашы 1913 жылда Огъары Малкъарда туугъанды. Махмудну бир къарындашы – Масхуд эм тёрт эгечи болгъандыла: Налжан, Абидат, Шамса, Айшат. Мусукланы Кучук кеси кыйыны бла жашагъан, ишни суйген адам болгъанды. Элни огъары жанында аланы энчи жерлерине «Мусук суу» деп, бюгюннге дери да алай айтылады. Жерлери дагъыда Хаймашада бар эди.

Махмуд бла Масхудну Кучук сабийликден окъуна къуран окъургъа, араб тилни билирге Дагъыстаннга Буйнакск шахаргъа жибергенди. Аны бла бирге Махмуд бухгалтер дерслени да ётгенди. Ол жаш адам болгъанлыкъгъа, жашауну магъанасын бек терен ангылагъанды. Къарыусуз, жарлы, къарт адамлагъа къолундан келгени чакълы болушханды. Алай бла аппаны Ахия деген тенги анама бу хапарны айтханды:

- Къошда бир тёрт-беш адам ишлей эдик, аладан экиси къартыракъла. Бир кюн ала мал сююп, терисин а ортагъа салып, чабырлыкъла юлешип болгъандыла. Ол кезиуде Махмуд алайгъа келеди. Ол юлюшлеге къарагъанында, кимге не зат жетгенин ангылап, ол тёреси бла юлешинмегенин кёрюп, тийишлисича, таматалагъа иги жерлерин бердиртгенди. «Мындан ары, ахшы жашла, боллугъу алайды. Къартлагъа намыс, болушлукъ этерге унутмагъыз!» - дегенди.

Алай бла Мусукланы юйор Огъары Малкъарда къыйынсыз, жар-сыусуз 1935 жылга дери жашагъанды. Кучукну малы кѣп, тюкенлери, ырысхысы да тынгылы болгъаны ючюн, 1935 жылда бу юйюрню кулак этгендиле. Ырысхыларын сыйырып, контор аллына адамланы жыйып, аукцион этип, алай сатхандыла. Алай бла бир айны Кучукню юйюрю эшикте жашагъанды. Ызы бла Орта Азиягъа, Узбекистаннга кѣчюргендиле. Анда Ташкент областда, Аккурган районда тохташхандыла.

Алай юйюрле къыралда кѣп болгъандыла. Адамлагъа туугъан жерлеринден айырылып, юйлерин, жерлерин да къююп, билмеген, танымагъан жерлеге кетген бек уллу къыйынлыкъ эди. Махмудну ол артыкълыкъгъа, ол терсликlege жюреги бек ачыгъ жашагъанды.

Алай ишни суйген адамла къайда да жунчумайдыла. Кучук юйюрю бла къаты ишлеп тебирейди. Кеслерин иги жаны бла кѣргюзтюп, жашаулары иги жанына къуралып тебирегенди. Алай бла районну таматасы Кучукну юйюрюне болушлукъ этгенди. Юй да, мал да бергенди. Аны бла къалмай, Махмуд мамукъ ёсдюрген совхозда бригадир болгъанды.

Аны бла жашаулары иги болгъанын билип, Кавказдан Орта Азиягъа комиссия келгенди. Махмудну атасын тутуп, тюрге ашыргъандыла. Мусукланы Кучук тутмакъда ёледи.

1935 жылда Орта Азиягъа кѣчюрюлген халкъла анда жашаугъа тюзелип, адамла бла да келишип жашап тебирегенлей, 1941 жылда Уллу Ата журт уруш башланады. Орта Азияда жашагъан таулу жашланы да урушха алып тебирейдиле. Ол санда Махмуд да, Масхуд да боладыла.

Биринчи кюнледен окъуна Махмуд сермешлеге жигер къатышады, дагъыда кѣп кере разведкагъа баргъан хапарын айтычу эди. Ол хапарладан бири... Махмудну командири чакъырып, разведкагъа барыргъа керек болгъанын билдиргенди. Командирни айтханы: «Биргенге беш солдат айырып, жолгъа тебирегиз. Ол ишни магъанасы – душманла бла бизни солдатларыбызны араларында узакълыкъ къаллай бир болгъанын эм адам санларын билирге».

Махмуд беш онглу солдатны алып, акъ халатла да кийип кече арасында жолгъа тебирейдиле. Агъач ичи бла барып, ачыкъ, терен къар басхан аулакъгъа чыгъадыла. Анда ёре суюлип барыргъа жарамагъаны себепли, сюркелип барыргъа тюшгенди. Алай бла бир заманда аууз къобузну тауушу эшитилип тебирейди. Солдатла ол макъамны жууукъдан жууукъ эшитип, немеслилени узакъда болмагъанларын сездиле. Оноулашып, солдатла экиге юлешинип, бауурлары бла сюркелип, душманланы тѣш тюбюнде болгъанларын ангылайдыла.

Алайгъа жууукъ жетгенде, эки къалауурну тауушсуз кетередила. Къалгъан немислилеге «Ура!» деп къычырып, алтысы да бирден тѣш башындан атдырып тебирейдиле. Ол заманда, кими жукълай, кими ашайиче тургъан немислиле, кѣп адам чапхан сунуп, къачып башлагъандыла. Къачалмагъан солдатла къолгъа тюшедиле. Аны бла бизни жашла кеслерини борчларын толтурадыла...

Аппаны сабийлери былай соруп болгъандыла: «Башында чачынг нек жокъду?» деп. Аппа уа алагъа бу хапарны айтып, разведкагъа къар тюбю бла сюркелип баргъанда, башы юшюп, чачлары аны ючюн тюш-

генин ангылатханды.

Алай бла жигитлиги ючюн, кѣп да озмай орденле, майдалла бла саугъаланады. Кюнлени биринде мынга партияны тизгинлерине кир дейдиле. Алай Махмуд: «Мен кулакны жашыма, сора партиягъа къалай аллыкъсыз?» - дейди. Алай анга да къарамай, Махмудну партиягъа аладыла.

Уруш жолу Махмудну Берлинге дери жетдиргенди. Алай бла кѣп кере жаралы да болуп, 1945 жылда артха – Орта Азиягъа жыйышады.

1945 жылда урушдан къайтханда, Орта Азияда 1944 жылда кѣчюрюлген таулула да бар эдиле. Алагъа Махмуд кѣп болушлукъ этгенди. Совхозда ишлеге салып, жашланы, къызланы школагъа барырча этип. Анда школну бошагъан жашлагъа окъуугъа кирирге да болушханды. Студентлени жаз каникулларында ишлетип, хакъларындан сора да саугъала бердирип тургъанды.

1948 жылда Махмуд юйдегили болады. Алай бла 1957 жылгъа дери совхозда ишлеп, кѣп тюрлю саугъала да алгъанды. Дагъыда партия къуллукъда да ишлегенди. Таулу жашланы университетлеге окъургъа кирип, дипломла алгъанларына жюреги бек къууанганды.

1957 жылда Махмуд юйюрю бла артха – туугъан журтуна, Огъары Малкъаргъа къайтады. Мында жангыдан жашау къурап башлайдыла. Толу юйюрю да болады.

Коммунист болгъанлыкъгъа, Махмуд Къуран окъугъанын, намаз этгенин къоймагъанды. Элни аллында жашауну ахырына дери эфендик этип тургъанды. 1994 жылда 14-чю сентябрьде жашаудан кетгенди. Алай бюгюнлюкге дери да Махмудну аты Огъары Малкъарда жаланда игилик бла айтылгъанлай турады.

УЯНАЛАНЫ Залина

Батырбийланы Омар

Батырбийланы Жарашны жашы Омар 1915 жылда Кѣнделенде туугъанды. Сабийликден ѳксюз къалады. Жангы власть аллайлагъа иги кѣзден къарай эди. Элде школну бошагъандан сора, аны Пятигорскеге устаз курслагъа жибердиле. Андан къайтхандан сора, Хабазда эл Советни секретары болуп бир аз ишлейди. Артда комсомолну Элбрус райкомуну бѣлюмюне тамата этип кѣчюредиле.

Кеси да алыкъа жаш болгъанлыкъгъа, жаш тѣлнюню къыралны тюз жолунда барыргъа юйретеди. Андан алгъа уа дайым кесини билимин ѳсдюргенди. Ишин, окъуун бардыргъандан сора да, аскер усталыкъгъа да эс бургъанлай тургъанды. Аны ат оюнларына къарагъанла сейир этгендиле, уллу зауукълукъ алгъандыла.

Атны жюрюшюн тохтатмай, жерге бегитилип тургъан чыбыкъланы уллу къылычны онг, сол къолунда ойната бирча кесгенди. Кесин да

урушну аллында жыллада Осавиахимни район бѐлюмюне тамата этедиле. Ол жыл Октябрь революцияны байрам кюнюне Москвагъа баргъан делегацияны санында Батырбийланы Омар да болады. Къызыл майданда парадны кезиуюнде Мавзолейни аллында нѐгери бла ат оюнларын кѐргюзтгенди.

Уруш башлангандан сора Омар, биринчилени санында военкоматха келип, къазауатха иерлерин тилегенди. Омарны Владикавказгъа аскер училищеге жибередиле. 1942 жылда январьда взводну командири, кичи лейтенант Батырбий улу 331-чи жаяу аскер полкнуну санында биринчи сермешге киреди. Атакагъа баргъанды тенглерини аллында.

Сермешден сора полкнуну командири, Омарны аллына барып, маузер бла саугъалайды. Нѐгерлери да анга тау къуш деп атайдыла.

Фашистле къызыл аскерчиле болгъан окоплагъа топ-окъ къуядыла. Немисли пулемѣтчула асыры тохтаусуз атхандан, бизникилеге баш кѣтюрюрге окъуна къоймайдыла. Полкнуну командири Омарны кесине чакъырып, душман пулемѣтчуланы жокъ эт деп буюрады.

Ол, беш солдатны да алып, буйрукъну толтурургъа кетеди. Пулемѣтчула тургъан жерден иги да кенгирек кетип, бирде сюркеле, бирде уа къысха-къысха чаба да жерге жата, немис окоплагъа иги жууукълашып, гранатала атып, пулемѣтчуланы къырады. Аны хайырындан бизникиле, чабыууллукъ этип, кеслеринден хазна кѣп адам къоранч этмей, бир элни къолгъа аладыла. Ол жигитлиги ючюн анга тамата лейтенант чын бериледи. Кесин да ротаны командири этедиле. Дагъыда Къызыл Жулдузну ордени бла саугъалайдыла.

Сталинград шахар ючюн сермешде Омар кесине бойсунган аскерчиле бла трактор заводну къоруулагъанды. Аны ючюн а бек къаты кюреш баргъанды.

Бир кере немислиле онглуракъ болуп башлайдыла. Ол заманда Омар, ѳрге туруп, нѐгерлерин чакъырып, гитлерчиле таба чабады. Алайынлай, аллында топ атылып, аны темир сыныкълары этине терен киредиле, аузуна окъ тиеди. Ол алайда жыгъылады. Бу жол немислиле бизникилени артха ыхтырадыла. Сора Омарны ѳлген сунуп къоядыла. Бир аздан а бизни солдатла, жангыдан чабыууллукъ этип, трактор заводну тийресин фашистледен эркин этедиле.

Жашау кѣллю Омар Москва тийресинде саулугъуна бакъдыргъандан сора, урушха жиберигиз деп, кѣп тилегенди. Алай аны юйюне ашырадыла. Болсада ол тынчайыргъа суймей эди. Элбрус районну къоруулау комитетини председатели Селяланы Шамшюдиннге келип: «Мени жерим Ата журт ючюн дерт жетдиргенлени араларындады», - дейди. «Сени саулугъунг осалды. Кесинги сакъларгъа керексе», - дейди ол анга.

Къыркъ экинчи жыл кюз артында Омаргъа хапар келеди: «Немислиле келедиле» - деп. Сора, Омар автоматын да алып, гитлерчиле келе тургъан жанына – Ажокъ ауушха чабады. Алайда нартнох бахчада сагъаяды, бир аздан душманла жетедиле. Ол алда келе тургъан офицерни агъызады. Немислиле, автоматладан атдыра, аз-аздан элге киредиле.

Энди Омар кесини юйюню къатында уруш этеди. Алайда да юч немисли солдатны ѳлтюреди. Сора, къатынын, эки сабийин да алып, Суу

кыошулган деген жерге кычады. Кышда уа аланы элге жибереди.

Аны жангыз эгечи бар эди, аты да Шамшият. Ол Омарга азык элте турганлай, бир сатхыч аны ызындан барып, турган жерин билип, немислилеге айтады. Экинчи кюн ала ол тийрени кыуршалайдыла. Ала Шамшиятны келтирип: «Чыкмасанг, эгечинги ёлтюрлюкбюз», - деп, тиширууну юсюне автоматланы буруп тохтайдыла.

Эгечи: «Чыкма», - деп да кюрешген эди. Ол сагытчыкыда Омар да чыгады. Жигитни туйгендиле, бек кыйнагандыла. Артда Нальчикге элтедиле. Анда да кёп азап чекдиргендиле. Алай аны ауузундан бир ынчагын таууш эшитмегендиле. Ахырында Нальчик сууну жагыасында илишаннга салгандыла.

Халкыга кёчгюнчюлюк сынарга тыошгенде, Ата журт ючюн жан берген батырны юйюрюн да аямадыла. Аны юй бийчеси Атмырзаланы Зайнаф, жашы Борис, кызы Лиза Кыргызстаннга тыошедиле. Чуйский районда Дон Арык элде тургандыла. Аналары 1953 жылда ёлгенди. Жууктары сабийлени алырга дегенлеринде, ала барырга унамагандыла. Кеслери жашап тургандыла.

Азиядан кыйтхандан сора, Лиза педучилищени бошاپ, алга Былымда, артда уа Жанхотияда устаз болуп турганды. Бююнлюкде пенсиядады.

Омарны жашы Борис бийик билим алганды. «Элбрус» совхозда гаражны таматасы, ызы бла баш инженери болганды. Бир кыаум жылны уа мюлкно таматасы. Анда ол сегиз жылны ишлегенди. Андан сора Прохладный районда «Гвардейский» совхозну директору болганды.

Лиза, Борис да кыйда кыаллай бир ишлеген эселе да, жигит аталарыны атын иги бла айтдыргандыла. Жаш тёлюню ариу кыылыкыга юйретгендиле. Адамлагы да кыолларындан келгенича болушкандыла.

Батырбий улу Омар халкыбызны жигитлеринден бири болганды. Анга Ботталаны Исса бир ариу жыр да жазганды.

*Тор кыайха атха минученг, Омар,
Ол садакы окыча, сюзюлюп.
Эскадрон бла келученг, Омар,
Аскер ызындан тизилип.*

*Сен желни жырып чабыученг, Омар,
Сынаугы барган жолунгда.
Атда ойнап да хорлаученг, Омар,
Кыылыч от чагы кыолунгда.*

*Уруш кыуугыуну ачы жетгенде,
Кыылыч сууруп чыкыганенг.
Кыыралынг ючюн уруш этгенде
Кёп душманланы жыкыганенг.*

*Халкы батыр жашын унутмаз, Омар,
Халкыны эсинде турурса.
Сени жулдузунг, ой, батмаз, Омар,
Жашлагы юлгю болурса.*

ЖАБОЛАНЫ Альбина

Акьыл бла насып

Бурун заманда бир бай жашагъанды. Ол акьыллы да, насыплы да болгъанды. Кюнлени биринде Акьыл бла Насып даулашадыла. Акьыл: «Мен болмасам бу жаш бай да, насыплы да боллукъ туйюл эди», - дейди. Насып а: «Аны насыбы болмаса, бир акьылы неге жарарыкъ эди», - дейди.

Жашай баргъанда, Акьыл жашны башындан кетеди. Бу жаш акьыллы болмай, башы ишлемегени ючюн, от жагъада олтуруп, кюнню ары бери къозгъай болгъанды. Къозгъагъаны сайын кюнню бир жанындан кююш, бирси жанындан алтын чыгъа эди. Бу байлыкъны шапалары кеслерине жыя эдиле, жашны уа акьылы анга жетмей эди. Аны себепли, байлыгъы азая башлайды. Алай бла кюнле оза баргъандыла. Бу жашны халына тѣзалмай, эрип, бир кюн Насып Акьылны излей жолгъа чыгъады. Айлана-жюрюй кетип, Акьылны табады, ол кюн Акьыл жашны башына къайтады.

Къайсы таматады?

Ныгъышда юч акъсакъл олтуруп болгъандыла. Аланы аллы бла бир жаш ѳтноп бара эди. Бу алгъа онг жанында олтургъан бла саламлашады. Ол а: «Менден эсе бу таматады, алгъа аны бла саламлаш», - деп, сол жанындагъы кишини кѳргюзтгенди. Жаш кѳп сагъыш этмей, ортадагъыны къолун тутама дегенде, ол да: «Менден а бу таматады», - деп, сол жанындагъы къартны кѳргюзтеди.

Жаш кѳп къарап: «Къалай болады да ол алай? Сора сен былай таплай къалай тураса бек тамата сен эсенг?» - дейди. Акъсакъл а: «Да кел юйге, айтайым таплай къалай тургъанымы», - деп, жашны юйюне алып келеди.

Экиси да олтурдула, сора къарт юй бийчесине: «Бар да ол уруда харбызны келтир», - дейди. Олсагъат къатыны харбызны келтирди, ол а: «Муну артха элт да, башхасын чыгъар», - дейди. Алай эте, ол юй бийчесин юч кере ашырды ызына. Сора ючюнчю чыгъаргъанында уа: «Жашым, бизни жаланда бир харбызыбыз барды. Ма бу юйдегим айтханымы былай этип турады да, андан къартаймайма мен», - дегенди.

Керти менг

Эртте заманда бир киши жашы бла ушакъ эте болгъанды. «Балам, ненча шуѳхунг барды?» - деп соргъанды. Ол а: «Ой, атам, жюзден артыкъ болур, сени уа ненчанг барды?» - дейди. «Мени уа, жашым, бир бла жарым шуѳхум барды», - деп жууаплайды, алай жаш аны оюннга тартып, кюлюп къойгъанды.

Кюнлени биринде атасы къой союп, аны адамны кебинлегенча ке-

бинлеп, жашны тенглери чакъырганды. Сора жаш: «Мен сизни бек ахшы тенгеле санайма, энди кесими уа бир уллу ишим барды!» - дейди. Не иш дегенлеринде, ол кебинликни кёргюзтүп: «Мен къаннга боялгъанма, сизден тилеригим, муну букъдуруп, мени палахдан къутхарсагъыз эди», - дейди.

Жашла бири къалмай арт бурдула мынга. Бу ишни былай болгъанын кёрүп, къарт айтды: «Кел, балам, жюз нёгерингден болушлукъ болмады, энди мени жарты тенгиме элтейик да, ол букъдурсун сени», - дейди.

Экиси да ары бардыла. Ол жарты тенг терк окъуна уру къазып, «кебинликни» юйню ичинде басдырды, адам зат билмезча этди. Жашы да, атасы да кетдиле.

Бир кюн а жюз тенгни биринден бу «кебинликни» хапары чыгъады. Аны халкъ билип, быланы ишлери сюдге тюшеди. Сюдде, атасы хар затны болушунлай айтады: «Биз жашым бла хапар айта тура эдик, мен а, аны сынар ючюн былай этгенме, ол «кебинликде» уа къой мыллыкды, ийнанмай эсегиз а, быллай жерде бастырылыныпды, келигиз ачып къарайыкъ...» - дейди. Барып аны ачханда, ишни болушун ангыладыла.

ШАУАЛАНЫ Танзиля

Ахшы умутларын къоюн кемгенле

Колхозла къуралып башлагъан заманда, Былымны адамлары бу ишге бек тири къатышхандыла. Бу элде эрттеден жашагъан тукъумла: Шауалары, Толгъурлары, Ёзденлары, Афашокъалары болгъандыла. Ол тукъумланы арасында Шауаланы Биясланны бла Пашаны юйюрлери, биринчи болуп, колхозгъа къошулгъандыла.

Совет власть къуралгъан кезиуде, Шауаланы Бияслан, къартланы айтыуларына кёре, элни къыйырында, Айланма къулакъда жашагъанды. Ол мал тутхан бла къалмай, Гескенти сууну боюнунда тирмен да ишлегенди, элчилеге ун тартып тургъанды. Айланма къулакъда къош салып, малларын да анда кечиндиргенди. Биясланны юйюрю, колхозгъа жерлерин, малларын да бергенди. Колхоз къуралгъандан сора, Шауаланы Пашаны сельсоветге председателге айыргъандыла.

Шауаланы Биясланны алты жашы бла бир къызы болгъандыла: Алий, Къасым, Къайсын, Ахмат, Мажир, Исхакъ эм Нафисат.

Бек тамата жашы, Алий, Къзахстаннга кёчген заманда анда атасы да, кеси да ёледиле. Къасым, уруш башлангынчы жылкычы, къошну таматасы эди. Ол 1936 жылда «Сыйлылыкны Белгиси» орден бла саугъаланганды.

Биясланны юйюрю къууанчлы жашай тургъанлай, Уллу Ата журт уруш башланып, Къасым, Ахмат, Мажир, Исхакъ да бир-бири ызларындан урушха кетдиле. Ахмат аскерге отузунчу жылланы ахырында алыннганды.

Къасым пулемётчик эди. Ол Кавказда, Къырымда сермешгенди фашистле бла. Батайск шахарда уруш эте жоюлганды. Къасымны юй бийчеси Кемлят, жашы Юсюп. Юсюпню да эки жашы бла бир къызы бардыла: Расул, Жабраил эм Раузат. Къасымны урушдан юйдегилерине жиберген къагъытлары бардыла. Ол атасына жазгъан къагъытында быллай тизгинлени окъуйбуз:

«Мени багъалы атам, жанымдан суюген анам багъалы салам айтама. Салам бла бирча сизни тынчлыгъыгъызны, эсенлигигизни сурайма. Битеу ахлуларыбызгъа эмда хоншуларыбызгъа: Мимболатха, Шахидатха, Къарагъа, Жулдузгъа, Таматагъа, Тынагъа, Кунагъа – битеу да хар бирине менден салам айтыгъыз. Кунаны киеую Баттал да, мен да Бисилде биргебиз. Мен кёп жазаргъа болмайма, алай билдиреме, тынчбыз, саубуз, бир хатабыз жокъду, сиз бизге бир да къайгъы этмегиз. Письмо жазсагъыз да келликди, бармаз деп бир да къоркъмагъыз, бирсилеге да билдирисиз.

*Жазгъан Къасым ШАБАЕВ,
1 май 1942 г.»*

Ахмат артиллерист, кичи лейтенант эди. Уруш башланган заманда артиллерист расчётну таматасы болганды. Ауур жаралы болуп, пленнге тюшеди. Немислиле аны жигитлигине асыры сейир этгенден, сау этерге кюрешгендиле. Ахматны юйдегилери хапарсыз болганды деп кёп жылланы тургъандыла. Бусагъатда аны къабырын Къырымда тапхандыла. Ахматны эгечине жазгъан письмоларындан бири:

«Багъалы эгечим Нафисат, сени письмонгу алдым. Барыгъызны саулуку хапарыгъызгъа бек къууандым. Кесими да тынчлыкъ, саулуку хапарымы билдиреме. Исхакъдан да юч кере письмо алгъанма, ол да бек тынч турады. Юйге бек тансыкъ болама дейди. Мени ючюн Узаны, Асаны, Мамманы эм къалгъанланы да бек сор. Артыкъсыз да мени ючюн Узагъа бек иги бола тур. Жангы юйге шкатур этгенмидиле, къачан кечеркидиле? Сау къал. Барыгъызны да саулуку хапарыгъызны жаз.

*Ахмат, 29 апрель 1941 г.
УССР, Львовская область г. Радеково 5 «а»
Шаваеву».*

Исхакъ зенитчик болганды. Ленинградда уруш этип, 7-чи сентябрьде 1941 жылда ёлгенди. Аскерде къуллукъ этген заманында, юйдегилерине кёп къагъыт ие турганды. Аладан бири, къарындашы Къасымгъа жазгъан къагъытды:

«Привет из Севера!

Багъалы къарындашым Къасым, бек тынч, мен сурайма барыгъызны да тынчлыкъ, рахатлыкъ хапарыгъызны. Менден хапар сурасанг а, бир да бир затчыкъдан да хатам жокъду. Тынчма, рахатма, жангыз сизге тансыкъ болуп бек къыйналама. Сизден хапар бек излейме, алай болсада бир да письмо жокъду сизден. Не эсе да иги хапар жазмайсыз элден да. Сора къалайда служить этгеними билирге сую эсенг да жазайым: мен рядовой службадама, кётюрген бек этедиле, алай кесими сёкдюремей ар-

---

мияны бошайсам, андан арысын манга керекли болмагъанын билеме. Да керти да андан сора манга звания керек туйюлдо. Сора Ленинградны бир кыйырында турабыз, юйренгенбиз зенит артиллериягъа да. Сора нечик эсе да Узадан бир хапарым жокъду.

Андан кѣп жазаргъа заманым жокъду. Сизден хар заманда хапар жарыгъызны тилейме! Сау къал.

*Исхакъ ШАБАЕВ.
Ленинграддан».*

Мажир урушда разведчик эди. Биринчи Севастополь шахарны къоруулап, ызы бла Беларус фронтда уруш этгенди. Штеттин шахарда, Берлинден узакъ болмай, урушну бошагъанды. Къайтып келип, юйюрюн излеп, Орта Азиягъа баргъанды. Анда да колхоз ишге тири къатышып ишлегенди. 1956 жылда, артха кѣчюп келгенде, агъач устасы болуп, элде битеу юйлени ишлерге болушханды. 1959 жылда элде депутатха айырылады.

Ол элде намысы жюрюген адам болгъанды. Юй бийчеси Малкъарланы Жаннет бла жети сабий ъсдюргендиле: Люба, Алексей, Нина, Магомет, Хапина, Роза, Даулет. Аланы барысын да окъутуп, юйдегили этип, аладан туугъан туудукъларына да къууанып 1986 жылгъа дери жашап ългенди.

Къайсын, къошда ишлей тургъанлай, уруш башланып, бандитсе деп тутуп, лагерге жибердиле. 1965 жылда Мажир аны Къазахстанда жашагъанын билип, юйге алып келеди. Къайсын, юй бийчеси Геккиланы Бударукъну къызы Кюмюшхан бла тѣрт сабий ъсдюргендиле: Хасанбий, Хамитбий, Марзият, Жамиля. Къайсын 1905 жылда туууп, 2000 жылда ългенди. Юй бийчеси Кюмюшхан бла сабийлери бюгюн да Быллымда жашайдыла.

Эгечлери Нафисат, таулу халкъ кѣчгенде, атасы, анасы бла Къазахстаннга тюшеди. Андан къайтхандан сора, Тѣбен Чегемге Къудайлагъа эрге барып, жети сабий ъсдюргенди: Хасан, Сагъыт, Малик, Исса, Сакинат, Мариям, Халиймат. 2012 жылда ългенди.

Токъмакъ бла Тапа

(Керти хапар)

Шауаланы Тапа бла Журтубайланы Токъмакъ деп Быллымда эки киши жашагъанды. Кюнлени биринде экиси да агъачха, отуннга тебирегендиле. Юйден чыкъгъанлай Токъмакъ «Бисмилляхий» дер орнуна: «Я Аллах бюгюн бизни аллыбызгъа бир айыу чыкъсын» дегенди.

Тапа да Токъмакъ да бир-бирге чам хапарла да айта, ойнай-кюле бир уллу къоз терекни къатына жетгенлей, солургъа, салкъыннга олтурадыла. Тапа жол азыкъларын чыгъарып алларына салды. Экиси да айран да ичип, къарыу алып жолгъа атландыла.

Ала агъачха барып отун эте тургъанлай, Токъмакъны аллына кертиден да айыу чыгъып къалады. Ол Токъмакъны сермеп, жерге жыгъ-

ып, баш терисин жыртып, бетине кыаплап кыойганды. Тапа аны кёрюп ушкогун излейди, алай тапмайды. Ол аны кыоз терек тубюнде унутуп кыойганын ангылап Токымакыгъа болушургыа чабады. Айыу Тапаны кёргенлей, Токымакыны да кыоюп, Тапаны сермеп, кесине кыаты кыысады. Тапа уа кесин ёлгенча этип, солууун алмай тынгылайды. Айыу аны кётюрюп бир кыолчукыну ичине элтип, жерге салып, юсюне топуракы, башха хылы-мылыла кыоюп, кыарап турганды. Тапа чыртда кыымылдамайды. Сора айыу кетгенлей, ол ёрге кыобуп, Токымакыны да кёрюп, юйге келеди. Ала арбазгыа жетгенлей битеу тийре, кыоншу да жыйыладыла, бир уста тиширыуну да чакырып, Токымакыны баш терисин да артха кыаплап, дарманла да салып, байлап, сау этдиле.

Токымакы эс жыйганда, Тапа анга: « Аллах юйюнгю кыурутурукы, бир иги зат тилесиенг эди да, Аллах кыабыл этген заманнга тюшгенинде», - деп кюлдюле.

ГУМАЛАНЫ Марианна

Туугъан элим

Мени туугъан элим, Ташлы-Тала, 1928 жылда кыуралганды. Адамла бери Огыары Малкыардан кёчюп келгендиле. Аланы саны 360 адам эди, 64 юйюр.

Мында эм алгы сабий Алтуулада тууганды. Биринчи болганы ючюн, ол жашчыкыгъа Огыурлу деп атагандыла.

Ол жыл окыуна Ташлы-Таланы эл Совети кыуралады, председателыге Биттууланы Шабазны айырадыла. Совет элчилеге жерле береди, жангы кёчгенлеге юйле ишлерге болушады. Бир ауукы замандан адамлагыа болушлукыгъа крестыян комитет кыуралады, председателыге Токыуыланы Дауут айырылады. 1929 жылны ахырына элде 34 гектар чаллыкы, 44 ат, 157 ёгюз бла эшек, 253 тууар, 1020 кыой бла эчки бар эдиле.

Ташлы-Талада колхоз 1930 жылда кыуралганды, кеси да Ностуланы Юсюпню атын жюрютгенди, председатели Кучменланы Идрис болганды. 1936 жылны ахырына элчиле колхозгыа кирип бошайдыла, бу заманнга 65 гектар чаллыкы жери бар эди колхозну.

Уллу жетишимле этгени ючюн, Ностуланы Юсюпню атын жюрютген колхозну жылкы фермасыны таматасы Таукенланы Мукай 1939 жылда Москвада Эл мюлк жетишимлени Битеусоюз кёрмючюне кыатышханды.

Уллу Ата журт уруш башланганда 1941 жылда ары Ташлы-Таладан 68 жаш кетген эди туугъан журтну кыорууларгыа. Кыазауатха кетген эр кишилени орунларына колхозда кыартла, тиширыула, сабийле ишлеп башлайдыла. Эллиле аскерчилени кийим бла, аш-суу бла жалчытыргыа кыолларындан келгенича болушадыла. Ол иште алчыланы санында ком-

---

сомолчула Габойланы Мариям, Эристаулары Ариуат, Шуанланы Кёккёз эм башхала болгъандыла.

Кавказ ючюн сермешле баргъан кезиуде Ташлы-Талада бирлешген партизан отряд бла 37-чи аскерни бир кесеги орналгъан эдиле. Элчи тиширыула жаралылагъа багъып, кийимлерин жуууп, аш-сууларын хазырлай эдиле. Аскерчилеге бу адамла болушхандыла: Габойланы Кучук, Байсыланы Исмайыл, Байсыланы Юсюп, Занибекланы Харун, Болатланы Суфьян, Сараккуланы Фатимат, Алтууланы Майрыш, Гузиланы ХалийMAT, Илестинланы Мухуржан, Гумаланы Айшат, акъылбалыкъ болмагъан сабийле – Эристаулары Алий, Байсыланы Магомет.

Элчи жигитле, кеслерини жанларын, къанларын аямай сермешгендиле журтлары ючюн. Аладан кимлери жанларын урушда бергендиле, кимлери юйлерине сакъат болуп къайтхандыла, кимлери белгисиз тас болгъандыла, кимлери уа душманны уясына дери къуугъандыла.

Алтууланы Х.Т., Байсыланы Б.Х., Байсыланы Х.Х., Байсыланы М.Ю., Болатланы С.И., Гузиланы М.О., Гузойланы А.И., Габойланы Ш.К., Габойланы М.К., Габойланы Х.К., Габойланы М.Ж., Герийланы Х.Ш., Герийланы М.Ш., Гузойланы А.М., Кильчаланы Х.Б., Къазийланы Ж.М., Ностуланы Ш.Х., Ностуланы Б.Х., Сараккуланы М.М., Сараккуланы С.М., Сараккуланы А.К., Сараккуланы М.Ж., Токумаланы Д.К., Токумаланы Ж.К., Токумаланы М.А., Таукенланы М.Б., Таукенланы Х.Б., Таукенланы Т.Б., Токъуйланы Д.Т., Узикланы У.А., Узикланы И.А., Хазгерийланы Д.Х., Хазгерийланы М.Х., Хульчаланы Х.М., Шуанланы М.Р., Шуанланы А.О., Шуанланы Х.Б., Эчиланы М.К. урушда жоюлгъандыла. Алтууланы И.И., Болатланы С.И., Шуанланы Ж.Ж. уруш жараларындан Къазах ССР-де ёлгендиле. Бичиланы Къалмукъ белгисиз тас болгъанды. Таппасханланы Нух, Гузиланы Магомет, Байсыланы Исмайыл, Цаколаны Хусей, Цаколаны Мустафа, Токъуйланы Осман, Шуанланы Мурадин (бир аягъын уруш аулакда къююп келген эди) сау-саламат юйлерине къайтхан эдиле. Гузойланы Магомет Франциягъа дери барып, кесини жигитлигин кёргюзтгенди. Гайыланы Тагиб а Берлинге дери жетгенди.

Гайыланы Тагип юч Къызыл Жулдуз орденни кавалерии эди.; Шуанланы Мурадин – Уллу Ата журт урушну биринчи эм экинчи даражалы орденлерин алгъанды; Цаколаны Мустафа – Невскийни ордени бла сау-гъаланнганды.

Мени элчилерим да, битеу таулу миллетча, Къазахстанны бла Къыргызстанны къум аулакларында кеслерин аямай уруннгандыла, киши жеринде да жигитликлерин кёргюзтгендиле. Анда Токъуйланы Осман Ленинни ордени бла, Гузиланы Жамал, Гузиланы Хадижат, Байсыланы Магомет, Сараккуланы Ортабай, Къазийланы Ахмадия, Къазийланы Махай майдалла бла сау-гъаланнгандыла.

1957 жылда битеу малкъар халкъ бла бирге элчилерим да туугъан жерлерине къайтадыла. Ол жыл окъуна колхоз къурайдыла, атына да «Хорлау» деп атайдыла. 1962 жылда колхозубуз районда нартох ёсдюргенлени ичинде, биринчи жерни алады. Байсыланы ХалийMAT а делегатланы санында комсомолну 14 съездине Москвагъа барады. Колхозну

председательлери Таукенланы Ахмат бла Занибекланы Харун, эл мюлк-де жетишимлери ючюн, Ленинни орденлери бла сауугъаланган эдиле.

1973 жылда элде эки этажлы маданият юй ишленеди. Элни администрациясы бла библиотекасы да ол мекамда орналгъандыла. Урушда ёлгенлеге эсгертме 1993 жылда элни ортасында салыннганды.

1957 жылдан бери школгъа башчылыкъ этгенле: Таппасханланы Байдуллах, Байсыланы Мухтар, Байсыланы Ахмадия, Таукенланы Илияс, Болатланы Масхут, Занибекланы Ахмат, Алтууланы Хулима.

Бусагъатда Ташлы-Талада 152 юй барды. Элибизге Таукенланы Илияс башчылыкъ этеди, школубузгъа уа – Цаколаны Муса. Школда 100 сабий билим алады. Кёп жылланы ишлеп келген устазла: Байсыланы Мухтар, Узикланы Галина, Шуанланы Роза, Алтууланы (Болатланы) Хулима, Гузиланы Борис, Таукенланы Илияс, Гумаланы Аминат, Гумаланы Салима.

Ташлы-Таланы атын айтдыргъанла

Токумаланы Жагъафар – КъМР-ни халкъ жазыучусу; Токумаланы Рая – КъМР-ни сыйлы артисти; Токумаланы Лейла бла Хусей а КъМР-ни культурасыны сыйлы къуллукъчуларыдыла. Сараккуланы Асият – журналист; Гузиланы Хусей – биология илмуланы кандидаты; Таукенланы Фатима – математика илмуланы кандидаты; Цаколаны Зухра – филологияны магистри, КъМКЪУ-ну филология институтуну малкъар тил кафедрасыны аспиранты; Байсыланы Сагид – билим бериуде РСФСР-ни сыйлы ишчиси; Алтууланы (Болатланы) Хулима – билим бериуде Россей Федерацияны сыйлы ишчиси; Гумаланы Илияс – «Учитель года-2005» деген конкурсу лауреаты, 2009 жылда Россей Федерацияда айырмалы устазла деген конкурсда алчы болгъанды; Ачабайланы Илияс – тау-альпинизм эм скайраннинг бла кюрешеди. 2012 жылда скайраннингден Россейни Кубогун алгъанды. Байсыланы Артур фахмулу жырчыды. 2013 жылда Белорусиягъа, 2014 жылда уа Къзахстаннга да барып, алчы жерле алгъанды. 2014 жылда «Мы различны, мы едины» деген фестивальгъа къатышханды; Ташлы-Таланы «Ийнар» деген ансамбли 2013 жылда Отарланы Омаргъа аталгъан «Малкъар халкъ жыр» деген республикалы фестивальны биринчи турунда алчы жерге тийишли болгъандыла.

Бусагъатда Ташлы-Талада 37 тукъумну адамлары жашайдыла: Алтуулары, Ачабайлары, Байсылары, Бёзюлары, Биттуулары, Болатлары, Габойлары, Гайылары, Гелялары, Гузилары, Гузойлары, Гуялары, Гумалары, Горойлары, Гуппойлары, Додулары, Занибеклары, Илистинлары, Курданлары, Къзакълары, Къазийлары, Къайгъырмазлары, Къудайлары, Мамайлары, Маммелары, Сараккулары, Таукенлары, Темиржанлары, Токъуйлары, Токумалары, Узиклары, Уяналары, Хульчалары, Цаколары, Шуанлары, Эристаулары, Эчкилары.

АХМАТЛАНЫ Люба

ЖЮРЕКТЕ ЖАМАУ САЛМАМ

КЪАРА ТАШНЫ ЖАРАСЫ

1

Къар жауады, жабады жерни
Сагъышым - ажашхан зурнуклай...
Ауазы улутады желни, -
Мен къалгъанма санга тансыкълай.

Жашауну биринчи къарлары
Агъарадыла тау башлада.
Жюрегим жилияды таралып,
Таш жаргъан кюч а - кёз жашлада.

2

Гошаях! Ол ачы юлюшонг
Ачытды кёплени жанларын.
Нек келесе мени тюшюме,
Ташланы да къыя санларын.

О къалай базындынг кючюнге!
(Бушуу жокъча бу къар а таза!)
Сюймеклик жоюлмаз ючюннге
Сынатдынг сен ташха да азап.

Таяндырмай армау башынгы,
Къаншауну сакъладынг ашыгъып...
Жарасы ол Къара ташынгы
Бюгюн да къанайды, ашланып

3

Туманнга бёленгенди эсим.
(Къар жауады Басхан тарында).
Жашагъанма, ах, билмей кесим
Гошаях бийчени жырында.

Къар жауады, жабады жерни
Сагъышым - ажашхан зурнуклай...
Ауазы улутады желни, -
Мен жашайма санга тансыкълай.

***

Юч жол айырылгъан жерде,
Сакълаймыса мени алгъынча?
Бузлаймыса сууукъ желде,
Жюрегинги жарсыгу алгъынчы?

Сюймекликни суратлары -
Сууукъ отну сууукъ нюрюча...
О толмагъан муратларым,
Мудахсыз сиз ахыр кюнюча

Бу ёмюрню. Хаух дуня...
О неди дуня байлыкъ?

(Кюз саламы - жауун къуя...)
Санга элтмез къадар къайыкъ.

Сюелме сен сууукъ желде,
Жырларыма да, къой, ийнанма.
Юч жол айырылгъан жерде
Къалды насып, къалды ийман да.

Мудахды жаралы жюрек,
Бу жилиуукъ кёкню кенгича.
Юч жол – юч къуругъан черек...
Сен къыйналамыса менича?

***

Жаз табиьгъатны нюрю
Дунягъа тёгюледи.
Къалай жарыкъды кёлюм,-
Жюрекеде сууукъ ёледи.

Жашауну азат тангы
Лёкъу чакъгъаннга ушайды.
Жауунну жыры - жангы,
Жауун къууанчда жилайды.

Агъачны жашил чачын
Оюнчу желчик тарайды.
Къайгъыларымы чачып,
Кёзюме биреу къарайды.

Хауаны тазалыгъы
Жюрегими эсиртеди.
Сени айтхан сёзлеринг
Кече, кюн да эсимдеди.

БИЯГЪЫ

Биягъы келгенди къыш,
Биягъы къар жаугъанды.
Биягъы эски сагъыш
Жюрегимде туугъанды.

Биягъы урады жел,
Тереземи тюеди.
Эшигим ачыкъды, кел...
Жарам бир бек кюеди.

Алтын отну тюрсюню
Кёзлерингде ойнайды.
Ахтынырма, кючсюнюп,
Ангыларыкъ - Айды.

Биягъы кетерсе сен,
Барлыкъ жолунг - тюзгеди.
«Жаша, - дерме, - сау-эсен,
Болур мадар бизге да...»

Биягъы ётер заман,
Ол багъалы саугъады.
Жюрекеге жамау салмам,-
Жолум бийик таугъады.

Биягъы келирми къыш?
Биягъы къар жауармы?
Биягъы эски сагъыш
Жюрегимде тууармы?

Жарсыуума жарсыу кьошдунг,
жапсармадынг,
Жюрегими нюрюн алдынг,
кюч салмадынг.

Къанат къагъып,
къанатлыча, учалмадым,
Къадарымдан мадар табып,
къачалмадым.

Гебелекден башхалыгъым
болмады,
Отда кюйдюм,
муратым а толмады.

Мен болсам да
отда кюйген гебелек,
Мени ючюн
этме Аллахдан тилек.

Тилек этме,
къабыл болмаз тилегинг,

Сюймекликни
отда бишген жилегин

Юзалмазса,
кюйдюрюрсе санынгы!
Андан эсе
сакъла жансыз жанынгы.

Жазыуубуз
бир болурун сюймейме,
Сени отунгда
жылынмайма, кюймейме.

Кюйдюреди
башха отну къызыуу...
Хычыуунса,
о жазыусуз жазыуум!

Кюйюп-бишип,
жаратылсам жангыдан,
Кюч алырма
жангы кюнню тангындан.

САКЪЛА

Сакъла. Келирме бир кюнде,
Къучагъымы санга ачарма,
Къайгъыланы барын чачарма,
Кюйюп, жаратылсам кюлден.

Алтын чапыракълы кюзюм,
О этме дау, Аллах кереди,
Бирде жюрегимде еледи
Санга айталмагъан сезюм.

Къайдам, болалмадыкъ бирге,
Хар кюнюнге да, тюшюнге да,
Жазыуунга, юлюшюнге да
Жылыу табарча - берирге.

О къышымы ахыр къары,
Жюрегими терениндесе.

Мени къалай мудах этесе...
Мудахды бюгюн Малкъарым.
О тынгылагъыз, къаяла,
Желде тепсей тургъан къайын да,
Сакълаганни иши къыйынды,
Сакъла, билсенг сакълаяла.

Сакъла, алтын чапырагъым,
Жауун болуп, сени жууарма.
О къышымы ахыр къары,
Санга деп жангыдан тууарма.

***

Тогъуз жылым-тогъуз терек,
Къышда, жазда да чакъгъанлай.
Тогъуз жылым-тогъуз черек,
Жюрек жырымча саркъгъанлай.

Тогъуз жылым-тогъуз жырым,
Санга жеталмай жоюлгъан.
Тогъуз жылым-тогъуз жарам,
Къалам, - тюз жарча оюлгъан.

Тогъуз жырым-тогъуз къууанч,
Тогъузусу да - ётюрюк.
Тогъуз жылым- тогъуз къоранч,
Тогъуз къамача ёлтюрлюк.

Тогъуз жылым-тогъуз атлы,
Атландыла насып соруп.
Сюймеклигим а - къанатлы,
Учуп кетди, азат болуп...

***

Бар. Сени сакълайды жол.
Мен сени тыйдыммы?! Къачан?
Къарамынг сууукъду къарча.
Къар эрип жерге агъарча
Энди ёталмам...

Бар. Баргъан кёпге тюбер.
Чыкъ жолгъа, манга ышар да.
Сакъласын Аллах, къадар да.
Жилямукъ тыяр мадар да
Энди табалмам...

Бар. Жолунг болсун ахшы,
Насыбынг жарыкъ жулдузча.
Сюймеклик ачыды, тузча,
Кёпюрю болгъанды бузча,-
Энди ёталмам...

Бар. Мени кюнюм батды.
Ангыламайса алгъынча.
Мен кёрдюм сени жанымча,
Жюрегим тохтап къалгъынчы,-
Бар...

КЕТЕ ЭСЕНГ

Кете эсенг - ахшы жолгъа!
Жокъду мадар къадаргъа...
Ата эсенг - терен къолгъа,
Насып сюйдю алдаргъа.

Кёрюнеди минг кюзгюде
Арабызда бир терслик.

Билялмады жол кёргюзте
Бизге сокъур сюймеклик.

Кете эсенг, баргъан жолунг
Жарыкъ болсун алгъындан.
Келген кюннге этме соруу,
Кёпдю бизлей жангылгъан.

Кете эсенг, жолунг ачыкь,
Киши тыймаз аллынгы.
Кьолларымы уумам, апчып,
Не - сёлешмем жалынып.

Таза сезим, бош ышандым
Кёз кьаматхан нюрюнге.

Отха кирип кьалай жандым,
Кече термилип кюннге!

Кёзлерим а нек толады?
Жокьду мадар кьадаргьа...
Гёбелек да ёч болады
Кесин отха атаргьа...

***

Жюрегими сезимлерин
Бу кьыш сууукьлугьу алгьанды,
Жазны, жайны да гюллерин,
Чалып-чалып, кьырып салгьанды.

Сюйсенг унут, сюйсенг термил...
Кечем эсгериуден толады.
Жаным туйюл эди темир,
Бирде темир да тот болады.

Эсгериуле элтген жерге
Барып, шошлукь бла тубешеме.
Сени табалмай нёгерге,
Жангызлыгьым бла сёлешеме...

***

Излегеним болмады,
Жашау, сен а мардаса.
Тилеклерим толмады,
Боллукь болсун, маржаса!

Насыбымы сыйырып,
Юлешдиле арада,-

Ненча ачыу жашайды
Жашау салгьан жарада?

Излегенин тапмагьан -
Жюрек ауруу табады.
Кеси исси кьапмагьан -
Эшигими жабады...

***

Сорлугьум, айтырыгьым да жокь,
Кюн батханды. Чыкьмагьанды ай.
Мен болгьанма айталмазча жукь,
Ёмюрде да жарсыуданма бай.

Тёзюмю жетерми деп сынай,
Сынатдынг жашлыгьыма азап.

Жауунну узун чачын сылай,
Сакълагъанма жанымы таза.

Арада узакъдыла жолла,
Хар бири - жүрегимде ызлыкъ.
Бир бирни сюредила жылла,
Къыйырсыз-чексизди жангызлыкъ.

Кёз кёрмезча, бир бирден узакъ,
Сен тюзде кюесе, мен-тауда.
Сюймеклик къурду бизге тузакъ,
Жюрекле тебедиле ауда.

Башымы сагъышларым басып,
Умутсуз къарайма энишге.
Сюймеклик - дуняда насып,
Бизники ушайды бедишге.

Жюрегим туююл эсе сокъур, -
Къыш кетгенди. Келмегенди жай.
Бу ачы тизгинлени окъур
Хар адам... кесича ангылай...

***

Мен къалгъанма кенгде, узакъда
Кюн-кюнюм - тарыгъыуду, жилиуду.
Чакъырама сени ушакъгъа...
Жокъ жууап. Жууабынг - тынгылауду.

Сынагъанмы этесе? Сына!
Учузлап сындыргъан да «сууапды»!
Буралмам заманны ызына.
Тынгылау да, билеме, жууапды...

***

Аллымда тобукъланып,
Сюйгенинги айтаса.
Этеригинги этип,
Тобагъа нек къайтаса?

Этеригинги этип,
Кечгинлик нек тилейсе?
Керексиз сёзлеринги
Жюрегиме туюрейсе.

***

Тюшлериме сормай - ормай келесе.
Мен а сени аллынга чыгълмайма.
Бошалгъанды жомагъыбыз, билесе,-
Ёлген гюлме - жангыдан чагълмайма.

Ётген кече келдинг мени тюшюме,
Мен а сени алгъынча сакъламайма.
Къой жанымы акъ къарлада юшюме, -
Мен жүрекни сыр жырын жокъламайма.

Жырлай билген жырлагъанын къоярмы,
Жарыкъ жыры узакъ жары кетгенлей?
Сюе билген сүймекликден тоярмы,
Сүйгенинден къадар къуру этгенлей?

***

Жапханды къар жолубузну терен.
Боллукъ болду, терсни-тюзню излеме.
Ётген кюнню къайытмазын тергеп,
Келлик кюнден умутуму юземе.

Тюнгюлме сен а - насыбынг алда.
Жашау - насыпды, къалгъаны - алдау.

Узакъ болса да энди арабыз
Билдим, къоркъгъанына тубейди ким да.
Ма бюгюн да ачыйды жарабыз,
Заман кетди, ол башына эркинди.

Унутма, жаным, мен да унутмам,
Алай жашама энди умутда...

Сейирди, тамашады дуня,
Заман да эмилик атлай чабады.
Сезимлерим, табалмайын уя,
Хауледиле...Къышны къары жабады

Чал чачынгы, керти сүймеклигим,
Жаннет нюрюм, ёмюр күймеклигим!

***

Сүймеклик бошалса,
Къуругъан терекгеми ушайды,
Къуругъан терекге,
Бутагъы замансыз къуругъан?..

Сүймеклик бошалса,
Таркъайгъан черекгеми ушайды,
Таркъайгъан черекге,
Юзmezге амалсыз жутулгъан?..

Сюймеклик бошалса,
 Жоюлган жашлыкгыамы ушайды,
 Жоюлган жашлыкгыа,
 Къаласы ажымлы оюлган?..
 Сюймеклик бошалса,
 Бузлаган жулдузгыамы ушайды,
 Бузлаган жулдузгыа,
 Жюреги сууукдан уюган?..

***

Алай керек болур...

Алгынча болалмабыз.

Алгынча насыпдан

Биз энди толалмабыз.

Алай керек болур...

Алгынча тюбешмебиз.

Эрикмей бир бирге

Къууанч да юлешмебиз.

Алай керек болур...

Кёзлерибиз нюрсюзю.

Жашайбыз къум тюзде,-
 Къум тюзюбюз кюнсюзю.

Алай керек болур...

(Алай кимге керекди?)

Аллах кёре болур,-

Жаным темир терекди.

Алай керек болур...

Сёзлерибиз жансызды.

Жолларыбыз башха,

Жашауубуз сансызды...

***

Жаз келир.

Былымда баллиле чагъарла.

Жел урса,

гюллери бурула агъарла.

Жаз келир.

Жылыуу жанынгы эритир,

Эсгериу юйюнгю

ачылыр кирити.

Жаз келир.

Кырдыкла ёсерле шууудай,

Сен алдарса мени,

кесинги да алдай.

Жаз келир.

Узунчач жауунла жауарла,

Ёчюлген сезимле

жангыдан тууарла.

Жаз келир.

Келгенича кетер ызына,

Ол барыр заманны

чархында кызына.

Жаз кетсе,

къалырла сюймеклик тузакъла,

О алдама мени,

кесинги да сакъла !

Бир инсан тыялмаз

заманны чабыуун,

Къыш жабар таулагъа

гуржаба жабыуун...

ГАЗАЛАНЫ Амина,

***

Бюгюнден тамблагъа
не зат боллукъду, бир айт?
Толмай,
толуп да къалыр сакълагъан умутунг.
Къайры элтсе да жолунг,
ахырда уа сен къайт,
кёрмесенг,
эштмесенг,
сез дуньяны жылыуун.

Азмы болады да...
сезмей къалсанг а – ийнан,
ол да ёлсе уа
тебре кетерге, кетерге.
Жол а узакъды,
мени бла бирге хазырлан,
къарангыны унутуп,
жарыкыгъа тюберге.

Мен ийнана эдим
хар тизгинни жазгъанда:
«Жюреклени азатларча этерме бир зат!»
Болмай къалса уа - да не? –
Умутум къатымда:
энтда кёрюрге,
тынмазма этгинчи азат.

КИПКЕЛАНЫ Атика,

ДЖЫЛЛА

Къчасыз сиз, менден къчасыз,
Къалай чабсам да джеталмам.
Тохтаб солуу да алмайсыз,
Тохтаб соруу да сормайсыз,
Мен джукъ айтыб да тыялмам.

Тансыкъ болсам да къайталмазсыз,
Анга бир джукъ да эталмам,
Сабийликге къайтаралмазсыз,
Дженгил учасыз сиз тамам.

Ах, не палах этдим сизге?
Тийгенча мен кёлюгюзге,
Къачасыз сиз менден, къачасыз,
Не этейим — кетиб барасыз.

АППАЙЛАНЫ Жанна,

***

Салкъын аяз сылайды бетими,
Сен кесинге нечик тансыкъ этгенсе,
Кюзню сууукъ ашхамында мени
Жолда къоюп, алгъа озуп кетгенсе.

Озуп кетгенсе. Жолунгдан ажашма,
Мени санга ма олду айтырым:
Сен жырымы бир бош сёзю болуренг, -
Баям, андан бузулмады жырым.

Бузулмады. Да сора нек мудахма?
Жолунг элтсин, игиликле жорай.
Сениди кюз, мени бла къалгъан а –
Ариу гюллю, жылы кюнлю да жай.

ЖАППУЛАНЫ ЮСЮП,

***

Турама туугъан жеримден узакъда,
Эркин кёрюнсем да, жаным – тузакъда.
Ара шахарны ол мутхуз къарына
Тюзелмей, тансыкъма Басхан тарына.

ДОГУЧАЛАНЫ Фатима,

***

Сен мени кесинге юйретгенсе
Ётюрюк бетинги кёргюзтюп,
Сюймеклик тузакъгъа тюшюргенсе,
Сен жүрек тёрюме да ётюп.

Кесими танымазча этгенсе,
Къыйнала, шо кёлюм да сына.
Кесинге мени нек юйретгенсе,
Нек чабама санга, абына?!

Сен мени кесинге юйретгенсе
Жанымы ауара этерге.
Эки сёз бла Кёкге кётюргенсе,
Жарымы бла тюртгенсе жерге.

ЖАБЕЛЛАНЫ Лаура

СЕНСИЗ КЪАЛСАМ

Уллу дуня сезмез, сенсиз къалсам,
Алгъынча Кюн да, Ай да чыгъарыкъдыла,
Бир жукъ да тюрленмез - булбул жырлар,
Гюлле да тюз алгъынча чагъарыкъдыла.

Киши бир зат билмез, сенсиз къалсам,
Хар ким жашагъаныча жашарыкъды,
Ёлмем кесим да, хау. Алай сенсиз къалсам...
Аны айтып къойсам а жарарыкъмыды?

Уллу дунья сезмез, сенсиз къалсам,
Жангыз биреу кёмюр болуп къаллыкды,
Ийнаныуу, жулдузча, юзюлюп,
Ахыр кюнюн, тенгинча, сакъларыкъды...

ЛАЙПАНЛАНЫ Далхам,**НЕ ДЖЕТЕР?!**

Дуния юсю бек эркинди,
 Ненча кырал, анча джер.
 Ариу джуртла кёб болса да,
 Меникине не джетер!

Киминде кёк тенгизле,
 Айрымканла болурла.
 Ол биринде кьум тюзле,
 Кьобан кюсеб турурла.

Гара суула, кыяла,
 Нараг чегет, мелхум джер.
 Бу бары да джуртумду,
 Кърачайгъа не джетер.

МАХИЙЛАНЫ Жамбулат,**ТАУЛАРЫМ**

Жалгъан сёзню сиймейди жаным,
 Таугъа тартып, кьоймайды кьаным.
 Тау - кыала болгъанча таулугъа,
 Таулу - ахлу болады таулагъа.

Тау тюрбюнде юйюбюзню кыайда
 Болсам да таймайын кёреме.
 Тюршюмде кьой кютеме жайлауда,
 «Чух» деп эшекчикни сюреме.

Сабийлигим келгенча кыайтып,
 Зауукъландым ойнап тюршюмде,
 Кюле эдим бир затла айтып,
 Къууанаем насып юлюшюме.

Кенделенден кичиди Москва,
 Тауларымы инчигине да жетмейди.
 Айланабыз тюзде, насыпны кыуа,
 Насыплы уа таудан узакъ кетмейди.

Уппа этеме тюшде анамы кълун,
Туугъан жерим эсимде дайым.
Ата-ана бичген баланы жолун
Тауларыма тартып барайым.

МУСУКЛАНЫ Жамиля,

ХАЛКЪЫМ

Терен тамырлы халкъым -
Таш юсюнде жашагъан,
Жаны тау къушха, саны
Бек къаягъа ушагъан,

Харам этип башынгы,
Аулакълагъа атдыла,
Халал этип ашынгы,
Уялмайын, татдыла.

Хар ташынг ойнай-кюле,
Эсен чыгъа тур тангнга.
Кюн да ариу тегюле,
Ышарсын-кюлсюн санга.

Юйле ишлеп чепледен,
Жер тенгши бола келюнг,
Кечиннгенингде да сен,
Хорлаялмады ёлюм.

Эм уллу насыбыма,
Халкъым, сени санайма.
Дуньяда къууанчладан
Жалан сени сайлайма.

ЁЗДЕНЛАНЫ ШАМИЛ,

КЪУШ

Кавказны ёшюнюнде туугъанма,
Бир - сабыр болсам да, бир - кийик.
Юлгюге къара къушну тутханма,
Сукълана учханына мийик.

Къушча, джюреги бир байланьред
Таулуну келю бла таулагъа.
Къар басса да, уяда къалыред,
Къачмайын турнача къыблагъа.

Сыртлагъа, тюзге уугъа чыкъса да,
Тырнагъы излейд къая ташын.
Къанаты аркъан бла байланса да,
Зорлукъгъа бюкдюрмейди башын.

Нёгерни къушлача бир табарем,
Джангъызын тутуб ёмюрюме.
Дуньяда джукъгъа да сукъланмазем,
Джюрекни джетсем мийигине.

ЭДИЛАНЫ ЗАИРА,

АНАМА

Талы тилли, ачыкъ кёллю, джумушакъ,
Анам, сени юсюнде кёб ауурлукъ.
Башланганча чагъыу, джашнау джазгъыда,
Башланады сенден дунья ариулукъ.

Кюн тиймеген, от жанмагъан сууукъда,
Бет джылыуунг меннге къанат керилтед.
Исси, къызыб, кюн кюйдюрген кёзюуде,
Къол аязынг джан салады, тирилтед.

Ай чыкъмайын, болса кече къарангы,
Сени нюрюнг артыкъ джарыкъ береди.
Кёгюбюзню булут басыб турса да,
Джюрегингден насыб джарыкъ тиеди.

Туугъанлагъа, туудукълагъа насыбха,
Кёб джылланы джашарынгы излейме.
Огъурундан ала къорлукъ джаныма,
Сеннге насыб, ашхылыкъла тилейме.

ТРЕТИЙ МЕЖДУНАРОДНЫЙ КОНКУРС РАССКАЗОВ ИМ. МАХМУДА АЛЬ КАШГАРЛИ

Тема: «Свободная»

*Последняя дата сдачи текстов в регионах: 30 сентября
2014*

Объявление победителей в регионах : 1 ноября 2014

*Проведение церемоний вручения наград в регионах :
ноябрь 2014*

Международная оценка: ноябрь 2014

*Международная церемония вручения наград: декабрь
2014 – Баку/Азербайджан.*

Условия конкурса:

1. Участники конкурса отправят свои работы по указанному адресу (напишите адрес и контактные данные на ваш выбор) курьером или же по почте.

2. Необходимо, чтобы ранее эти рассказы не участвовали в каком-либо конкурсе и не были опубликованы.

3. Тема рассказа свободная.

4. Все права награжденных произведений будут принадлежать Евразийскому союзу писателей.

5. В конкурсе можно участвовать с не более двумя разными рассказами.

6. Подаваемые рассказы должны быть от 1000 (тысячи) до 10000 (десять тысяч) слов.

5. На подаваемых работах будут только псевдонимы, в случае, если кроме псевдонима будут иметься какие-либо знаки, обозначающие личность участника, то он будет исключен из конкурса.

6. Участник конкурса должен отправить копию удостоверения личности, полный адрес, биографию, одну фотографию в конверте, на котором будет указан только псевдоним, и вложить его в большой конверт с рассказом.

7. Рассказы, которые будут написаны на компьютере

размером шрифта 12 и 1,5 межстрочным интервалом, будет представлен в 6 экземплярах и записан в диск.

8. Тексты рассказов, представленные на конкурс, не будут отправлены обратно, и автор рассказа не сможет предъявлять претензии по этому поводу.

9. Члены жюри и их родственники не имеют право участвовать в конкурсе.

НАГРАДЫ В РЕГИОНАХ

Первое место : 1000 турецких лир

Второе место : 750 турецких лир

Третье место : 500 турецких лир

МЕЖДУНАРОДНЫЕ ПРЕМИИ

Первое место : 10.000 турецких лир

Второе место : 7.500 турецких лир

Третье место : 5.000 турецких лир

Памятная : 2.500 турецких лир

Первый этап 3-го Международного конкурса рассказов им. Махмуда Кашгарлы будет проводиться в 29 тюркоязычных странах-регионах.

Тюрки, проживающие в Европе и в других странах будут обращаться к жюри Турции, а говорящие на различных диалектах и проживающие в той или иной стране, могут обращаться к жюри, на написанном ими диалекте. Кроме того, автор рассказа не обязан писать на родном языке.

Таким образом, III. Международный конкурс рассказов им. Махмуда Кашгарлы открыт для всех тех, кто знает диалект тюркского языка и желает участвовать в конкурсе.

Первые три победителя в регионах будут награждены премией.

После определения победителей в регионах, международное жюри определит международных лауреатов III.

Международного конкурса рассказов им. Махмуда Кашгарлы.

Международное определение победителей будет происходить следующим образом: рассказы победителей, занявших первое место в 29 жюри, будут переведены на турецкий язык, и будут оценены со стороны жюри, которое будет создано писателями знающими турецкий язык из разных стран, где проводился конкурс.

В каждом регионе будут определены первые места, потом они будут участвовать в международном конкурсе. Победители конкурса будут награждены памятной премией в столице Азербайджана в Баку.

Внимание:

- условия конкурса должны быть изданы или опубликованы в следующих СМИ: радио, телевидение, газетах или журналах, и т.д.

- Конкурсы в регионах будут проведены только в литературных журналах, принадлежащих союзу еврозийских писателей.

- В регионах Кавказа организация конкурса: журнал «Минги тау».

- В регионах Кавказа ответственен филолог-переводчик: Уфук Тузман.

Желаем всем участвующим в конкурсе успехов и удачи.

*Якуп ОМЕРОГЛУ,
Председатель союза писателей Евразии.
11.06.2014*

TÜRK DÜNYASININ TEK ORTAK EDEBİ YARIŞMASI

Azerbaycan
Balkanlar
Bati Trakiya
Bulgaristan
Kosova
KKTG
Makedonya
Romanya
Başkurtistan
Çin
Gagauz Yeri
Irak
Iran
Kazakistan
Kırım
Kumuk
Nogay
Karaçay-Malkar
Kırgızistan
Özbekistan
Tataristan
Türkiye
Türkmenistan
Çuvaşistan
Sibirya
Hakasya
Yakutistan
Altay
Tuva

III. ULUSLARARASI KAŞGARLI MAHMUT HİKÂYE YARIŞMASI

Konu : "Serbest"
Hikayelerin Son Teslim Tarihi : 30 Eylül 2014
Dereceye Girenlerin Açıklanması : 1 Kasım 2014
Ulusal Ödül Törenleri Düzenlenmesi : Kasım 2014
Uluslararası Değerlendirme : Kasım 2014
Uluslararası Ödül Töreni : Aralık 2014-Baki/Azerbaycan

ULUSAL ÖDÜLLER

Birinciyeye : 1.000 TL
İkinciyeye : 750 TL
Üçüncüyeye : 500 TL

ULUSLARARASI ÖDÜLLER (TL)

Birinciyeye : 10.000 TL
İkinciyeye : 7.500 TL
Üçüncüyeye : 5.000 TL
Manşiyon : 2.500 TL

Eserlerin Gönderileceği Adres:
AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ

Sakarya Mah. Göztepe Sokak No: 5/A Altındağ/ANKARA

AVRASYA YAZARLAR BİRLİĞİ

Be birliyiň baglaşmaly Türkçe Fone baglaşmaly baglaşmaly.

III. ULUSLARARASI KAŞGARLI MAHMUT HİKÂYE YARIŞMASI

Konu	: "Serbest"
Hikayelerin Son Teslim Tarihi	: 30 Eylül 2014
Dereceye Girenlerin Açıklanması	: 1 Kasım 2014
Ulusal Ödül Törenleri Düzenlenmesi	: Kasım 2014
Uluslararası Değerlendirme	: Kasım 2014
Uluslararası Ödül Töreni	: Aralık 2014-Bakü/Azerbayca

YARIŞMA ŞARTNAMESİ

1. Hikâye konusu serbesttir.
2. Yarışma Türkiye ile sınırlı değildir; Dünyanın neresinde yaşarsa yaşasın, Türkiye Türkçesi ile hikaye yazan bütün yazarlar, Türkiye jürisine eser gönderebilirler.
3. Yarışmaya katılacak eserler belirtilen adreslere elden veya posta yolu ile teslim edilecektir.
4. Yarışmaya katılacak olan eserlerin daha önce hiçbir yarışmada ödül almamış ve herhangi bir yerde yayımlanmamış olması gerekmektedir.
5. Her yazar, yarışmaya en fazla iki ayrı hikâye ile katılabilir.
6. Gönderilecek hikâyelerin her birinin en az 1.000 (bin) en çok 10.000 (on bin) kelimedenden oluşması gerekmektedir.
7. Yarışmaya gönderilecek hikâyelerin üzerinde sadece rumuz bulunacaktır; rumuz dışında yarışmacının kimliğini belirten her hangi bir işaret bulunması halinde hikâye yarışma dışı bırakılacaktır.
8. Yarışmacı, kimliğini, açık adresini ve biyografisi ile birlikte 1 adet fotoğrafını ayrı bir zarfa koyarak üzerine sadece rumuzunu yazıp, hikâyenin yer aldığı büyük zarfın içine koyacaktır.
9. Bilgisayarla 12 punto olarak yazılacak hikâyeler, 6 nüsha olarak gönderilecektir. Ayrıca daha sonra dereceye giren hikâyeler kitaplaşacağı için, hikâyenin konulduğu zarfın içine word formatında hazırlanmış dosya, CD ye yüklenmiş olarak da gönderilecektir.
10. Yarışmaya katılan hikâye metinleri kesinlikle geri verilmeyecek ve metin sahibi bu konuda hiçbir hak iddia edemeyecektir.
11. Yarışmada ödül kazanan eserlerin her türlü hakları Avrasya Yazarlar Birliği'ne ait olacaktır.
12. Yarışma jürisinde görev alanlar ve yakınları yarışmaya katılamazlar.

Eserlerin Gönderileceği Adres:

Avrasya Yazarlar Birliği, Sakarya Mah. Göztepe Sokak No: 5/A Altındağ/ANKARA

ULUSAL ÖDÜLLER

Birinciyeye : 1.000 TL
İkinciyeye : 750 TL
Üçüncüye : 500 TL

ULUSLARARASI ÖDÜLLER (TL)

Birinciyeye : 10.000
İkinciyeye : 7.500
Üçüncüye : 5.000
Mansiyon : 2.500

TÜRKİYE TÜRKÇESİ JÜRİSİ

Osman Çeviksoy
Hüseyin Özbay
Dursun Kuveloğlu
Ataman Kalebozan
Adnan Şenel

АТЛАРЫ

ЗУМАКЪУЛЛАНЫ ТАНЗИЛЯНЫ ТУУГЪАН КЮНЮ

Статьяла, назмула, алгыышлаула, суратла 2

ДУНИЯ ЗАКИЙЛЕРИ

КЪУЛИЙЛАНЫ КЪАЙСЫН. Муса Джалильни адамлыгы,
кишилиги, закийлиги. *Статья* 163
МУСА ДЖАЛИЛЬ. *Назмула* 167
АКАКИЙ ЦЕРЕТЕЛИ. Атабек. *Поэма* 184

КЪАЛАМ СЫНАУ

ТУМЕНЛАНЫ ФАТИМА. Таулуну къадары - Ата журтуна
суймекликди. *Эссе* 190
ЭНДРЕЙЛАНЫ ТАНЗИЛЯ. Аппам. *Эссе* 192
УЯНАЛАНЫ ЗАЛИНА. Батырбийланы Омар. *Эссе* 194
ЖАБОЛАНЫ АЛЬБИНА. Акъыл бла насып. Къайсы таматады?
Керти тенг. *Хапарла* 197
ШАУАЛАНЫ ТАНЗИЛЯ. Ахшы умутларын къоюп кетгенле. *Хапар*... 198
ГУМАЛАНЫ МАРИАННА. Туугъан элим. *Эссе* 201

ПОЭЗИЯ

АХМАТЛАНЫ ЛЮБА. *Назмула* 204

ЖАНГЫ ТОЛКЪУН

ГАЗАЛАНЫ АМИНА. *Назму* 212
КИПКЕЛАНЫ АТИКА. *Назму* 212
АППАЙЛАНЫ ЖАННА. *Назму* 213
ЖАППУЛАНЫ ЮСЮП. *Назму* 213
ДОГУЧАЛАНЫ ФАТИМА. *Назму* 214
ЖАБЕЛЛАНЫ ЛАУРА. *Назму* 214
ЛАЙПАНЛАНЫ ДАЛХАТ. *Назму* 215
МАХИЙЛАНЫ ЖАМБУЛАТ. *Назму* 215
МУСУКЛАНЫ ЖАМИЛЯ. *Назму* 216
ЁЗДЕНЛАНЫ ШАМИЛ. *Назму* 216
ЭДИЛАНЫ ЗАИРА. *Назму* 217

Третий международный конкурс рассказов им. Махмуда Аль
Кашгарли 219

МИНГИ ТАУ / ЭЛЬБРУС / № 4 (176)

*Литературно-художественный
общественно-публицистический журнал*

На карачаево-балкарском языке

Соучредители
Государственный комитет по СМИ,
общественным и религиозным организациям,
Союз писателей КБР

Свидетельство о регистрации № 0037 от 16 декабря 1998 г.

Художник Баккуев Владимир

Технический редактор, компьютерная верстка *Л. М. Батум*
Корректор *Р. А. Боттаева*

Подписано в печать 29. 07. 14. Формат 60 x 90 ¹/₁₆. Бумага офсетная. Гарнитура Times New Roman PS MT. Печать офсетная. Усл. печ. л. 14,00
Уч.-изд. л. 12,5. Тираж 1800 экз. Заказ № 177. Цена свободная. Адрес
редакции: 360000, КБР, г. Нальчик, пр. Ленина, 5.

Отпечатано в полном соответствии с качеством
предоставленных диапозитивов

---

*Редакция авторла бла къагъыт байламлыкъ жюриютмейди. Къол жаз-
малагъа кесамат этилмейди, ала ызларына къайтарылмайдыла. Басмалан-
нган затланы авторларыны оюмлары бла редколлегияны кёз къарамы бирча
болмазгъа боллукъду. Мында чыкъгъан материалланы баиша жерде басма-
лагъанда: «Была «Минги Таудан» алыннгандыла», – деп чертген борчду.*